friedrich nietzsche

TARİH ÜZERİNE

say

friedrich nietzsche • TARİH ÜZERİNE

say

Kitabın Adı
TARİH ÜZERİNE

Kitabın Yazarı
FRIEDRICH NIETZCHE

Çeviren
NEJAT BOZKURT

Yayımlayan
SAY YAYINLARI

© Yayın Hakları Say Dağıtım Ltd. Şti.

Tanıtım amaçlı kısa alıntılar dışında
yayıncının izni olmaksızın çoğaltılamaz.

Altıncı Basım
Mart 2000

Kapak Tasarımı
DERMAN ÖVER

Dizgi
SAY YAYINLARI

ISBN 975-468-060-4

İç Baskı ve Cilt:
EKO MATBAASI

Genel Dağıtım
SAY LTD ŞTİ
Ankara Caddesi No: 54 Sirkeci İSTANBUL
Tel: (0 212) 528 17 54 - 512 21 58
Fax: (0 212) 512 50 80

friedrich nietzsche

TARİH ÜZERİNE

(Çağa Aykırı Düşünceler'den)

Türkçesi:
Nejat Bozkurt

say

İÇİNDEKİLER

Sunuş 7

Friedrich Nietzsche'nin Kısa Yaşam Öyküsü ve Döneminin Kültür Olaylarına Özetleyici Bir Bakış 15

Friedrich Nietzsche ve Felsefesi Üstüne 41

TARİHİN YAŞAM İÇİN YARARI VE ZARARI ÜZERİNE 55

Önsöz 57

1 61
2 75
3 85
4 93
5 105
6 115
7 131
8 143
9 157
10 175

SUNUŞ

Çağa Aykırı Düşünceler adlı yapıtını Nietzsche, yaklaşık olarak ilk kitabı sayılan **Tragedyanın Doğuşu**'nun (1872) hemen ardından yayımlamıştır ve aşağı yukarı tüm düşüncelerinin bir girişi özelliğini taşır. İlk yapıtında o, antik sanat ve yazına tutkun biri olarak, modern kültürün bu çağa neler borçlu olduğunu göstermeye çalışmış ve çağdaş kültürü de başlıca şu üç öge üzerinde temellendirmek istemiştir: Yunan Tragedyası, Wagner'in Müzikal Dram Sanatı ve Schopenhauer'in Felsefesi (Tümel bir pessimizm ile istencin yadsınması). Düşünceleriyle, örneğin «Üstüninsan» kavramıyla, kendisini özdeşleştirmiş olan Nietzsche, neredeyse kendisini de bir mitoloji kahramanı haline sokmuştur. İlk yapıtında geçen tezini filozof, ikinci yapıtı olan **Çağa Aykırı Düşünceler**'de de yeniden ele almış ve geliştirmiştir. Burada o, D. F. Strauss ve onun tarih anlayışıyla (Historismus) hesaplaşmış, hatta savaşmış, Schopenhauer ile Richard Wagner'i de yüceltip göklere çıkarmıştır. Ne var ki, bir süre sonra ikisine karşı da düşmanca bir tutum içine girecektir. Ama Nietzsche felsefesi bakımından Schopenhauer'in istenç metafiziğinden ve pessimist mantığından yararlandığı gibi, buna ayrıca zamanında oldukça etkili olan Darwin'in «Yaşam Kavgası, Varolma Savaşımı» ilkesini de katmıştır. İşte bu temel üzerinde yola çıkan Nietzsche, çağının tüm değer ve kurumlarını yadsımış (Nihilizm), her şeyiyle yeni bir insan yaratma amacına yönelmiştir. Hıristiyanlığı bir «köleler ahlakı» (Sklavenmoral) olarak gören filozof, antikçağ dinine dönmeyi ve Renaissance (Uyanış) Dönemi insanlarını ye-

niden yetiştirmeyi özler. Bu tip dehaların yaratılması tarihin de yönünü belirleyecektir. Ona göre çağımıza gerekli olan, çok sayıda büyük eylem ve düşünce adamlarıdır. İnsan bilgisi de dahil olmak üzere her şey güçlülük istencinin ya da güçlülüğü istemenin görünüşe çıkmış biçiminden başka bir şey değildir. Ona göre, hiçbir saltık varlık var değildir, çünkü varlık oluş içindedir; ama bu sonsuza doğru yenilenen bir oluşum değil, sonrasız ve sürekli bir yinelenmedir (ewige Wiederkehr). Süreç kavramıyla bağlantı içinde yeni bir kültür anlayışının başlatıcısı olan filozof, Almanlar'ın henüz kültür sözcüğünü tümüyle tanımadıklarını öne sürer ve kültürün taşıdığı tarihsel anlamı vurgular. Nietzsche'ye göre, tarih, insanların acı çektikleri bir hastalık değil, yaşam ve eylemin bir hizmetkârıdır. Tarihin oluşumunda tüm bireylerin ve kurumların bilinçli işlevleri olmalıdır ve varlıkları da bu eylemlerine bağlıdır. Nietzsche'nin düşünceleri hemen tüm varoluşçu felsefeleri etkilemiş bulunmaktadır. Örneğin onun «ein öffentlich meinender Scheinmensch»(*) kavramı ile Heidegger'in «Das Mann» kavramı arasında bir koşutluk vardır. Çağımızın kültür felsefeleri ile yaşama felsefeleri de Nietzsche'den oldukça etkilenmişlerdir.

Nietzsche'nin **Çağa Aykırı Düşünceler**'i, herbiri kendi başına bağımsız birer yazı olan şu alt başlıklardan oluşmuştur: **David Strauss, Dindar ve Yazar** (1873) **Tarihin Yaşam için Yararı ve Zararı Üstüne** (1874); **Eğitici Olarak Schopenhauer** (1874); ve **Richard Wagner Bayreuth'da** (1876). Biz burada **Çağa Aykırı Düşünceler**'in yalnızca ikinci kısmını, yani **Yaşam için Tarihin Yararı ve Zararı Üstüne**'yi çevirdik. Aslında bu parçaların tümünde Nietzsche, çağının Alman uygarlığına karşı çok sert bir saldırıyı başlatmıştır. Kendi bilimleriyle övünerek sahte bir doyuma ulaşan dar kafalıların ve yalınkat düşünen kimselerin saflığa varan iyimserliklerine karşı savaş açan filozof, gençlerin yaşama arzusu ile eylemde bulunma neşesini baskı altında tutan ya da ellerinden alan tarihsel kökenli bir kültürün abartılmasına karşı çıkmış, bilim, kültür ve tarih alanında bir ulusun bu kendine aşırı güvenmesinin ve

---

(*) **Schopenhauer als Erzieher, 1874.**

kendi başarılarıyla yetinerek doyuma ermiş görünmesinin o ulusun geleceği bakımından hiç de parlak sonuçlar yaratmayacağını vurgulamıştır. Kendi ulusunu bu denli sert bir biçimde eleştiren Nietzsche'ye yurttaşlarının ve yönetimlerin gösterdiği hoşgörü ve anlayış da dikkate değer bir durumdur.

Burada Nietzsche'nin son yapıtları arasında sayılan ve tüm yapıtlarının bir değerlendirilmesi niteliğini taşıyan «Ecce Homo»dan «Çağa Aykırı Düşünceler»le ilgili bölümü bazı çeviri değişiklikleriyle, alıntılayarak sözü bitirmek istiyoruz. Filozof bu yapıtı için şöyle diyor: «Çağa Aykırı Yazıların dördü de savaşçı mı savaşçıdır. Bunlar 'başımda kavak yelleri esmediğini', kılıcımı çekmekten hoşlandığımı, belki de bileğimin pek sağı solu olmadığını kanıtlar. İlk saldırı, —**David Strauss, Dindar ve Yazar** (1873)— daha o zaman bile hiç acımaksızın yukarıdan baktığım Alman kültürüne yöneltilmiştir. Anlamsız, özsüz, amaçsız bir kültür: Bir 'kamu oyu', o kadar. Savaştaki büyük başarının Alman kültüründen yana bir şey kanıtladığını, hele onun böylelikle Fransa'yı yenmiş olduğunu sanmaktan daha beter bir yanılma olamazdı...' Çağa Aykırı Düşünceler'in ikincisi —**Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Zararı Üstüne** (1874)— bilim düzenimizin gidişindeki tehlikeyi, yaşamı kemiren, zehirleyen yanı açığa vurur: Bu insan için anlamını yitirmiş çarklar, bu mekanizma, işçinin bu 'kişiliksizleşmesi', 'iş bölümü'nün sözde verimliliği, tüm bunlardan «hasta düşmüştür yaşam.» Amaç, yani kültür, elden çıkmıştır, araç, yani çağdaş bilim düzeni ise, yabancılaşmıştır... İşte bu incelemede, çağımızın böylesine kurumlandığı «tarihsel anlayış» ilk kez bir hastalık, bir örnek çöküş belirtisi olarak tanıtılıyor. Üçüncü ve dördüncü **Çağa Aykırı Yazılar**'da ise, daha üstün bir kültür kavramına dikkati çekmek için, bencilliğin, kendini sıkıya sokmanın en aşırı iki örneği konuyor ortaya, olabildiğince çağa aykırı iki örnek, çevrelerinde 'Alman Devleti', 'Kültür', 'Hıristiyanlık', 'Bismarck', 'Başarı' denen her şeye karşı yüce bir küçümseme ve tiksinme duyuyor bu iki düşünür de, —Schopenhauer ve Wagner ya da tek sözcükle, Nietzsche...

Bu dört düşmanca yazıdan ilki olağanüstü bir başarı kazandı. Kopardığı gürültü her bakımdan duyulmaya değerdi. Üstün gelmiş bir ulusun yarasına parmak basmış-

tım, kazandıkları başarı bir kültür olayı değildi, tersine bambaşka bir şeydi belki de... Yalnız David Strauss'un eski dostlarından değil, her yandan yanıt geldi; onu kendinden hoşnut, dar kafalı Alman aydını örneği olarak, kısacası **'Eski ve Yeni İnanç Üstüne'** adlı birahane incilinin yazarı olarak gülünç düşürmüştüm («dar kafalı aydın» sözü benim yazımdan geçmiştir dilimize). Kutsal hayvanlarını, Strauss'larını (devekuşu demektir» gülünç bulmakla, Würtemberg'li ve Suab olarak derinden gocundurduğum bu eski dostlar öyle açık yüreklilikle ve kabaca yanıt verdiler ki, bundan daha iyisini doğrusu isteyemezdim; Prusyalılar'ın tepkisi daha da akıllıca oldu, ne de olsa 'Berlin mavisi' vardı kanlarında. Çiğliğin daniskasını bir Leipzig gazetesi, o adı çıkmış 'Grenzboten' yaptı; gazaba gelen Basel'lileri zor zaptettim. Yüzdeyüz benim yanımı tutan —çeşit çeşit, kimi zaman da hiç anlaşılmaz nedenlerden— yalnızca birkaç yaşlı bay oldu. Örneğin, Göttingen'den Ewald (Alman doğubilimci, 1803-1875), Strauss'a karşı saldırınam öldürücü olmuş demeye getirdi. Ya da eski Hegel'cilerden Bruno Bauer (Alman tanrıbilimci, 1809-1882), ki o yazıdan sonra en dikkatli okuyucularımdan biri olmuştu, yaşamının son günlerinde, yitmiş 'kültür' kavramı üstüne kimden bilgi edinilebileceğini göstermek için, örneğin Prusyalı tarihçi Bay von Treitschke'ye (Alman tarihçi, 1834-1896) benim yazılarımı salık vermeyi severdi. Bizim yazı ve yazarı üstüne en çok önemseyerek ve uzun uzadıya konuşan, filozof Baader'in (Alman filozof ve tanrıbilimci, 1765-1841) eski bir öğrencisi, Würzburg'da Profesör Hoffmann (Alman tanrıbilimci, 1806-1873) adında biri oldu. Yazımdan benim için büyük bir gelecek okuyordu, —tanrısızlık konusunda bir bunalım yaratacak en son sözü söyleyecektim; ona göre tanrısızlığın en kökten, en amansız temsilcisi bendim. Beni Schopenhauer'e çeken şey de buydu. Ama hepsinin içinde en çok okunanı, herkese en acı koyanı, aslında öylesine yumuşak huylu Karl Hillebrand'ın (Alman tarihçi ve gazeteci, 1829-1884), eli kalem tutan o sonuncu insan Alman'ın olağanüstü sert ve yürekli savunuşu oldu. Yazısı 'Augsburger Zeitung'da çıkmıştı; bugün biraz daha yumuşatılmış biçimiyle toplu yazıları arasında okunabilir. Burada benim yazı bir olay, bir dönüm noktası, ayılıp kendine geliş, çok hayırlı bir belirti olarak, düşünce işlerinde

Alman ağırlığının ve tutkusunun yeniden doğuşu olarak gösteriliyordu. Hillebrand yazının biçimini, olgun beğenisini, kişiyle konuyu ayırmaktaki şaşmaz ölçülülüğünü öve öve bitiremiyordu: Onu Almanca yazılmış en iyi tartışma yazısı olarak niteliyordu; o tartışma sanatı ki, Almanlar için tehlikelidir ve hiç salık verilmez. Beni yüzdeyüz onaylıyor, Almanya'da dilin bayağılaşması üstüne söylemeyi göze aldıklarımdan da ileri gidiyor (—bugün özleştirmecilik oynuyorlar, bir tek cümle bile kuramıyorlar artık—), ulusun 'başta gelen yazarları'na karşı aynı küçümsemeyi duyuyor ve benim 'bir ulusun hem de sevgililerini suçlu sandalyesine oturtmaktaki üstün yürekliliğime' olan hayranlığını söyleyerek bitiriyordu... Bu yazının yaşamımda paha biçilmez etkileri oldu. Bugüne dek hiç kimse benimle hır çıkarmaya kalkmadı. Almanya'da bana karşı susuyorlar, ürkek ve çekingen davranıyorlar: Bugün, hele 'Alman Devleti'nde, kimsenin göze alamadığı, sınırsız bir söz özgürlüğünden olabildiğince yararlandım yıllardır. 'Kılıcımın gölgesindedir' benim cennetim... Aslında Stendhal'in bir ilkesini uygulamıştım: Yüksek bir topluluğa girerken, işe bir düello ile başlamayı salık verir o. Nasıl da seçmiştim düşmanımı! İlk Alman özgür düşünürü!.. Bana bugüne dek o Avrupalı, Amerikalı 'libres penseurs' (özgür düşünürler) ulusundan daha uzak, daha yabancı olan hiçbir şey bilmiyorum. O 'çağdaş ülküler'e inanan, uslanmaz kuşbeyinlilerle, soytarılarla aramdaki uçurum, düşmanlarıyla aramda olandan çok daha derindir. Onlar da bir yol tutturmuş insanlığı kendilerine göre 'düzeltmek' isterler; benim kim olduğumu, ne istediğimi bir bilseler, amansız bir savaş açarlardı bana karşı, — topu da 'ülküler'e inanır daha... İlk töresizci'yim ben...

Schopenhauer ve Wagner adlarını taşıyan **Çağa Aykırı Düşünceler**'in bu iki psikolojiyi anlamakta, ondan da geçtim, bu sorun'un yalnızca ortaya konmasında pek işe yaradıklarını ileri sürecek değilim, — bunun dışında kalan şeyler de var elbette. Örneğin, Wagner'in yaradılışındaki ana ögeyi, o tiyatro oyuncusu yeteneğini daha o zamandan sezivermiştim; kullandığı araçlar olsun, niyetleri olsun, hepsi bunun zorunlu sonuçlarıydı. Aslına bakarsanız, bu yazılarda yapmak istediğim psikoloji değil, bambaşka bir şeydi: Eşine rastlanmamış bir eğitim sorunu, insanı çelik

gibi yapacak, yepyeni bir 'kendini sıkıya koyma', 'kendini savunma' kavramı, büyüklüğe, evrensel, tarihsel ödevlere götüren bir yol, — bunlar dile gelmek istiyordu ilk kez. Sözün kısası, insan bir şeyi anlatabilmek, elinde birkaç deyim, işaret, söyleme yolu daha çok bulundurmak için önüne çıkan fırsattan nasıl yararlanırsa, ben de bu iki ünlü, ama daha hiç mi hiç belirlenmemiş örneğe öylece yapışıverdim. Üçüncü yazının 7. bölümünde hepten korkunç bir uzgörüyle değinilmiştir buna. Bunun gibi, Platon da Sokrates'den bir işaret dili olarak yararlanmıştı. — Bu yazıların tanık olduğu o hayli geride kalmış durumları şimdi gözönüne getirdiğimde, aslında yalnız kendimden söz açmış olduğumu saklayamam. **'Wagner Bayreuth'da'** yazısı kendi geleceğimin bir düşüdür; **'Eğitici Olarak Schopenhauer'**de ise, benliğimin en iç öyküsü, oluşması yazılıdır. En başta da içtiğim and!.. Bugün neyim ben, nerelerde yaşıyorum —artık sözlerle değil, yalnız yıldırımlarla konuştuğum yükseklerde—, o zamanlar nasıl da uzaktım bunlardan! Ama ülkeyi gördüm; yol, deniz, tehlike ve başarı üstüne bir an olsun yanılmadım! Söz verirken ne büyük durgunluktur o; yalnız sözde kalmayacak bir geleceğe doğru o ne mutlu bakıştır! Derinden, içten yaşanmıştır burada her söz; acı çeken, nerdeyse kanayan sözcükler eksik değildir. Ama hepsinin üstünden büyük bir özgürlük yeli esip geçer: itiraz gibi gelmez yaranın kendisi bile. Benim filozoftan anladığım şey, o yakınında ne varsa hepsinin tehlikede olduğu korkunç dinamit, benim filozof kavramımla —yüksek öğretimdeki 'geviş getirenler'i, öbür felsefe öğretmenlerini bir yana bırakın— koskoca Kant'ın bile içine girdiği filozof kavramı arasındaki uçurum, o yazı bunların hepsi üstüne paha biçilmez şeyler öğretir; ama burada sözü edilen 'Eğitici Olarak Schopenhauer' değilmiş de, onun tam karşıtı, 'Eğitici Olarak Nietzsche' imiş, ne çıkar. — O zamanlar benim zanaatımın bilginlik olduğu, benim de bu işin belki ehli olduğum gözönüne alınırsa, bu yazıda bilginlerin psikolojisi üstüne birdenbire çıkıveren o acı eleştirmeyi pek de önemsiz saymamalıdır: Bendeki 'ayrı oluş bilincini,' benim için ödev nedir, yalnızca araç, arada eğlence, katkı nedir, bunu hiç şaşmadan ayırdettiğimi gösterir o parça. Tek bir şey olabilmek, tek bir şeye vara-

bilmek için, çok yerde, çok şey olmak, bu bendeki sağduyudur. Bir sûre için de bilgin olmam gerekiyordu.» (1)

Kitabın çevirisinde, «Friedrich Nietzsche, Werke in drei Baenden, Carl Hanser Verlag, München, 1954» basımı esas alınmış ve «The Complete Works of Friedrich Nietzsche, edited by Dr. Oscar Levy, Translated by Adrian Collins, M. A.; George Allen and Unwin Ltd., London» İngilizceye çevirisiyle de karşılaştırılmıştır.

Nejat Bozkurt

(1) ECCE HOMO, Friedrich Nietzsche, Say Yay., Çev. Can Alkor, s. 65 v.d.

FRIEDRICH NIETZSCHE'NİN KISA YAŞAM ÖYKÜSÜ ve DÖNEMİNİN KÜLTÜR OLAYLARINA ÖZETLEYİCİ BİR BAKIŞ

1844-1847 — Friedrich Wilhelm Nietzsche 13 Ekim'de Prusya'da (Almanya) Röcken'de Protestan Luther'cİ papaz bir aileden dünyaya gelir. O sıralarda Kierkegaard felsefe alanında, **«Korku ve Titreyiş»**, **«Endişe Kavramı»** ile **«Felsefi Kırıntı ya da Parçalanmış Felsefe»** adlı yapıtlarıyla dinsel varoluşçu felsefeyi temellendirmeye girişir. Yine aynı dönemlerde Marx, Hegel'in «Dialektik İdealizm»ini «Dialektik Materyalizm»e dönüştürür ve varlığın bilincini belirlediğini savunur. Müzik alanında Hector Berlioz, **«Modern Enstrümantasyon ve Orkestrasyon Üzerine Bir İnceleme»**yi yayımlar. Bu dönemlerde bilim alanında da önemli adlar görüyoruz: Avusturyalı fizikçi Ludwig Boltzmann, İngiliz fizikçi John Dalton —kimyadaki atom teorisinin kurucusu—, dört ve daha çok boyutlu geometriyi temellendiren H. Grassmann ve **«Kimya Üstüne Mektuplar»**ı yayımlayan Liebig gibi bilim adamları bunlar arasında sayılabilir. Yazın dünyasında ise Alexandre Dumas (Baba), **«Üç Silahşör»**ü yayımlar; aynı yazar birkaç yıl sonra **«Monte Kristo Kontu»**nu ve **«Yirmi Yıl Sonra»** adlı romanlarını yayımlayacaktır. Yine bu sıralarda Prosper Mérimée'nin **«Carmen»**i yayımlanır. Resim alanında ise H. Daumier, H.

Rousseau ve Turner gibi sanatçıları görüyoruz. Bu yıllarda Danimarkalı ünlü ressam Bertel Thorwaldsen ölür. 1845'li yıllarda bilim alanında Alman matematikçi Georg Cantor'un, bilim adamı A. von Humboldt'un, fizikçi Wilhelm Röntgen'in ve İngiliz fizikçi Faraday'ın adlarıyla karşılaşıyoruz. 1847'lerde yazın alanında Danimarkalı Andersen, Dostoyevski, George Sand, Emily Bronte, Dickens, Gontçarov, Tennyson gibi adları, felsefede de Proudhon'u —yapıtının adı: **Sefaletin Felsefesi**— ve Ranke'yi görüyoruz. Müzik alanında César Frank, Mendelssohn-Bartholdy, Schumann, bilim alanında ise, optik konusunda Carl Zeiss, fiziğin uygulayımında Thomas Alba Edison gibi en yetkin adlar sayılabilir. Bu yıllarda John Franklin ölür; teknoloji alanında önemli bir atılım olmak üzere çeşitli denizyolları şirketlerinin, elektrik firmalarının (Siemens), Krupp'un çelik endüstrisinin ve W. G. Armstrong'un makina fabrikasının kurulduğunu görüyoruz.

1848-1849 — Luther'ci bir papaz olan Nietzsche'nin babası 30 temmuz'da, kısa bir süre sonra da erkek kardeşi ölür. Bu yıllarda Bilimsel Sosyalizmin kurulduğunu ve Manifesto'nun yayımlandığını görüyoruz. Romantik yazar Chateaubriand ölür, Oğul Dumas **«Kamelyalı Kadın»** romanını Dickens **«David Copperfield»**i yayımlar; Dostoyevski önce ölüme mahkûm edilir, sonra sürgüne yollanır. Edgar Allan Poe ölür. Wilhelm Windelband dünyaya gelir, daha sonraları kültür felsefesinin öncülerinden olacaktır. Kierkegaard varoluşçu felsefesini sürdürür. Müzik alanında Richard Wagner, **«Sanat ve Devrim»** adlı yapıtında sanat felsefesini ortaya koyar ve Nietzsche'yi başlangıçta oldukça etkiler. Resim alanında H. Daumier çalışmalarını sürdürür, Paul Gauguin dışavurumcu (expressioniste) resimler yapar. Ünlü besteci Frédéric Chopin,

Donizetti ve baba Johann Strauss dünyaya gözlerini kaparlar, Schumann yapıtlar vermeyi sürdürür. Bilim ve teknoloji alanında ise su türbinleri, ve elektriğe ilişkin yöntemler geliştirilir. Dikiş makinası kullanıma sokulur. Fizikte Foucault ve Fizeau, fizyolojide ise Ivan Pavlov —Refleksolojinin kurucusu— araştırmalarını sürdürürler: Bu sırada D. Livingston Afrika'da bazı bilinmeyen yerleri keşfeder.

1850-1857 — Nietzsche'nin ailesi Naumburg'a göçer. H. Heine «Romenzero»larını, Herman Melleville de «Moby Dick»ini yayımlar. Büyük romancı Honoré de Balzac ile İngiliz Ozan William Wordsworth, öykü yazarı Gogol ölür. Richard Wagner müzik çalışmalarını sürdürür. Yazın alanında Whitman, Longfellow ve Turgenyev — ünlü romanı: **Babalar ve Oğullar** — yapıtlar verirler. G. B. Shaw'un, O. Wilde'ın, ve Ibsen'in ünleri doruk noktasındadır. Baudelaire'in «Kötülük Çiçekleri» ile Flaubert'in «Madame Bovary»si yayımlanır. 1855'li yıllarda H. Heine ve Alfred de Musset ölür. Felsefe alanında A. Comte, pozitif felsefe anlayışını —Pozitivizmi— temellendirmeye girişir, Kant'çı filozof Hans Vaihinger kendi «als-ob» felsefesini açıklar. Bu sıralarda yine Yeni Kant'çı Paul Natorp, toplum ve doğa felsefeleri alanında da K. Vogt, L. Büchner ve Gobineau adlarını duyururlar. 1854'de Schelling, 1855'de Sören Kierkegaard, 1857'de A. Comte, 1858'de Robert Owen ölür. 1856 yılında Sigmund Freud dünyaya gelir. Bu sıralarda Avrupa'da Yahudi hareketinin canlandığına tanık oluyoruz. Courbet, Menzel gibi ressamlar natüralist resimler yaparlar. Van Gogh dünyaya gelir, Jacob Burckhardt sanat ve kültür tarihi üzerinde araştırmalar ve yeni değerlendirmeler yapar. R. Wagner «Lohengrin» operasını sahneye koyar ve toplu sanat yapıtları kuramını —Gesammelte Kunstwer-

kes Theorie— oluşturur. Verdi, «La Traviata» operasını, Liszt «Macar Rapsodileri»ni tamamlar. Alman besteci R. Schumann ve Rus bestecilerinden Glinka ölür, Elgar dünyaya gelir. Bilim alanı H. Becquerel, A. Michelson, W. Ramsay, Lorentz ve Ostwald gibi yeni adlar kazanır. Matematikçi, fizikçi ve filozof Helmoltz optik üzerinde çalışır. Matematikte kompleks fonksiyonlar teorisini kuran Cauchy, yine ünlü iki matematikçi Gauss ve Lobaçevski ölür, matematikçi ve filozof H. Poincaré doğar. Riemann, Eukleides-dışı geometrisini kurar. Pasteur bakterioloji alanındaki çalışmalarını sürdürür, ünlü fizikçi Hertz dünyaya gelir.

1858-1863 — Nietzsche Pforta Kolejine başlar. Bu yıllarda felsefe dünyası yeni adlar kazanır: H. Bergson, J. Dewey ve E. Husserl. Jacob Burckhardt, «İtalya'da Renaissance Kültürü»nü yayımlar. Felsefesi Nietzsche'yi etkileyen ve kötümser idareciliği savunan Schopenhauer ölür. Filozof ve matematikçi Alfred North Whitehead dünyaya gelir. Bu yıllarda H. Spencer evrim felsefesini savunur. E. Renan'ın ve sosyolog W. Sombart'ın çalışmaları yayımlanır. Resim alanında Seurat yeni-izlenimciliği geliştirir, Ingres ve Courbet beğenilen resimler yaparlar. Büyük ressam ve resim kuramcısı E. Delacroix ölür. Müzik alanında Verdi, «Maskeli Balo»yu bitirir, Liszt ürünlerini vermeyi sürdürür. Yine bu yıllarda Gounod, Brahms ve R. Wagner'i görüyoruz. Müzikte romantik akım hâlâ egemendir. Gustav Mahler ve Debussy birkaç yıl arayla dünyaya gelir, Bizet ilk operasını tamamlar. Bilim alanında ise Maxwell, gaz moleküllerindeki parçacık hızı yasasını bulur; Berthelot, benzol ve alkolün kimyasal sentezini gerçekleştirir. Fransız fizikçi Pierre Curie dünyaya gelir. Darwin, «Doğal Seçim ve Ayıklama ile Türlerin Ortaya Çıkışı» adlı

yapıtını yayımlar. Doğa filozofu Haeckel Darwinist olur. Kuramsal mantık araştırmaları yapacak olan Alman matematikçi D. Hilbert dünyaya gelir, doğa filozofu Alexander von Humboldt ölür. Fizikçi Helmoltz ve doğa bilimci H. Huxley araştırmalarını sürdürürler, ünlü fizik ve kimya bilgini Alfred Nobel, nitrogliserinin üretimine başlar.

1864- Nietzsche papaz olmamaya karar verir. Bonn Üniversitesine girerek burada klasik filoloji okur. Ekonomist Lassalle, **«Kapital ve İş»** adlı yapıtını yayımlayarak liberalizmi eleştirir. İtalyan psikiyatrist Cesare Lombroso suç psikolojisi üzerindeki çalışmalarını ve düşüncelerini yayımlar. Max Weber, sosyolojiyi temellendirir. İlk bilim-kurgu romancılarından biri olan Jules Verne **«Yeryüzünün Merkezine Gezi»**yi yayımlar. Resim alanında Manet, Corot değerli yapıtlar üretirler. Henri de Toulouse-Lautrec dünyaya gelir. Müzikte ise Anton Bruckner **I. Senfonisini**, J. Offenbach ise **«Güzel Helena»** operetini besteler. Besteci Meyerbeer ölür, oğul R. Strauss dünyaya gelir. Bilim ve teknoloji alanında ise Maxwell ve Mendel araştırmalarını sürdürürler; Siemens çelik üretimini yaygınlaştırır.

1865-1868 — Nietzsche, Leibzig Üniversitesi'nde çalışmalarını sürdürmektedir. Eski kitaplar satan bir kitapçıda tesadüfen Schopenhauer'in **«Die Welt als Wille und Vorstellung»** (İstenç ve Tasarım Olarak Dünya) adlı yapıtına rastlar ve filozofu okumaya başlar; yine bu sıralarda ünlü antikçağ filoloğu Erwin Rohde ile dostluk kurar. Toplum eleştiricisi ve anarşizmin kurucularından P. J. Proudhon ölür; sosyal felsefesinin etkileri yaygınlaşmaktadır. ABD.'de kölelik resmen kaldırılır, özgürlüklerin yaşama geçirilmesi dönemi başlar. Almanya'da kadın özgürlüğü hareketiyle ilgili ilk kez dernek kurulur. F. A. Lange, **«Materyalizmin Tarihi»**ni

yayımlar. Rudyard Kipling, W. B. Yeats, R. Rolland ve G. Wells dünyaya gelirler. Whitmann şiirlerini, Ibsen oyunlarını yazmayı sürdürür. Dostoyevski, «Suç ve Ceza»yı, J. Verne, «Dünyadan Ay» adlı bilim-kurgu romanını yazar. Resim alanında Corot, Courbet, Manet, Daumier çalışmalarını sürdürürler; yine bu sıralarda izlenimcilik (Impressionisme) akımı başlar. Saltık sitilin ustası ressam Vasili Kandinski, senfonik müziğin ustası J. Sibelius yine bu yıllarda dünyaya gelirler. Wagner, Bruckner, Rimski-Korsakov başarılarının doruğundadırlar artık. Yine Liszt, Smetana ve Suppé gibi büyük besteciler müzik alanında ürün vermeye devam ederler. Bilim alanında ise Mendel yasalarını, Maxwell araştırma sonuçlarını açıklar. Eukleides'ci olmayan bir geometriyi kuran Bernhard Riemann ölür. Biolojinin felsefesini yapan zoolog Haeckel, biogenetiğin dayandığı temel ilkeleri araştırmayı sürdürür.

1867- Orduya katılan Nietzsche, eğitim sırasında attan düşmesi üzerine geri gönderilir. Bu yıllar resim dünyasının bir dizi ustalarını yitirdiği yıllardır. Ressam Peter von Cornelius, Jean Auguste Ingres, Théodore Rousseau, Christian Morgenstern bunlar arasında sayılabilir. Courbet ve Manet Paris'de açtıkları bir sergiyle izlenimciliği (Impressionisme) resmen kurarlar. Müzik alanında Liszt, Johann Strauss ve Verdi çeşitli dallardaki verimliliklerini sürdürürler. Bilim alanında ise Polonyalı fizikçi Marie Curie dünyaya gelmiş ve İngiliz fizikçi Michael Faraday dünyadan göçmüştür. Nobel, dinamiti bulmuş, W. V. Siemens ve Wheatstone birbirlerinden bağımsız olarak dinamo elektriği ilkesini bulmuşlar ve elektrotekniği temellendirmişlerdir.

1868-1869 — Nietzsche ilk kez Richard Wagner ve Liszt'in kızı Cosima ile karşılaşır, dost olur onlarla. İsviçre'deki Basel Üniversitesi'ne klasik filolo-

jî (Yunanca) extraordinarius profesörü olarak atanır. Quatre-Cantons gölü kıyısında bir eve yerleşir. Felsefe alanında Haeckel, «Doğal Yaratma Tarihi» adlı çalışmasını yayımlar. Sosyolog ve ekonomist Alfred Weber dünyaya gelir. Edward von Hartmann, «Bilinçdışının Felsefesi»ni, J. Stuart Mill «Kadının Bağımlılığı» adlı yapıtını yayımlar. Yazın alanında Dostoyevski «Budala»yı, Tolstoy bir yıl sonra tarihsel roman türünde «Savaş ve Barış»ı, Verlaine şiirlerini (Galante Feste), Flaubert «Duygusal Eğitim»i, J. Verne ütopik roman türü örneği olarak «Deniz Altında 20.000 Fersah»ı yayımlarlar. Bu yıllarda La Martine ölür, Maxim Gorki dünyaya gelir. Resim alanında Manet, Monet ve Renoir'ı görüyoruz; bu izlenimci ressamlar ürün vermeyi sürdürürler. Alman ressam Friedrich Overbeck ve yine onun yurttaşı ressam, hekim ve psikolog Karl Gustav Carus ölürler. Müzik alanında ise Brahms araştırma ve beste yapmayı sürdürürken, R. Wagner operalarını sahnelemeye girişir (Nürnbergli Usta Şarkıcılar). Yine bu yıllarda Rossini ve Berlioz ölürler. Bilim alanında ise kimya elementlerinin periodik sistemini kuran Mendelyev'i görüyoruz. Fritz Heber ve W. Huygins bu sıralarda yıldız spektroskopisi kullanmışlar ve yeraltında bulunan gazları ortaya çıkarmışlardır.

1870- Nietzsche İsviçre'de profesör olarak çalışmalarını yoğun bir biçimde sürdürür ve kısa bir süre sonra da İsviçre vatandaşlığına geçer, Ama Fransız-Alman savaşında gönüllü olarak Prusya güçlerine hastabakıcı olarak katılmaktan da geri kalmaz. Ekim ayında hastalanarak Basel'e döner; dinlenmeye çekilir. Bu sırada Avusturyalı doktor ve bireysel-psikolojinin kurucusu Alfred Adler'in dünyaya geldiğini, yazın alanında ise C. Dickens'in, Baba A. Dumas'nın ve Jules de Goncourt gibi ro-

mancıların da öldüklerini görüyoruz. Resim alanına gelince Courbet ve Manet'nin yeni resimler yaptıklarına tanık oluyoruz. Müzik alanında ise Delibes'in ünlü bale yapıtı olan «Coppelia», ve R. Wagner'in «Valküreler» ile «Tanhaeuser» operaları sahnede gösterilir. Wagner, F. Liszt'in kızı Cosima von Bülow ile evlenir. Yine bu yıllarda Alman arkeolog Schliemann Truva'da kazılar yapar ve bu antik kentin tarihini ortaya çıkarır.

1871-1872 — Nietzsche ilk kitabı olan «Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik» (Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu) adlı yapıtını yayımlar. Yine bu yıllarda Amerikalı düşünür Emerson «Denemeler»ini, Mommsen «Roma Devlet Hukuku»nu yayımlarlar. İsviçre'de ilk kez olmak üzere Zürich Üniversitesi'nde tıp fakültesine kadın tıp öğrencisi kabul edilir. Brezilya'da zenci köleliği kaldırılır. Filozof Du Bois Reymond «Doğa Bilgisinin Sınırları» adlı yapıtını yayımlar («Ignoramus et ignorabimus: —onu— Bilmiyoruz ve bilmeyeceğiz). İnsan felsefesinin kurucularından Ludwig Feuerbach ölür. İngiliz filozof ve matematikçi Bertrand Russell doğar. Yazın alanında ise Dostoyevski «Cinler»i, Zola «Rougon-Macquart» roman dizisinin ilk yapıtlarını yayımlar. Paul Valéry dünyaya gelir. Resim alanında ise Cézanne, Corot, Courbet, Manet gibi büyük izlenimci ressamlar çeşitli konularda resimler yaparlar. Ünlü Alman romantik ressam ve nazarenciler okulundan Julius Schnorr von Carolsfeld ölür. Müzik alanında ise Bruckner «2. senfonisi»ni, Verdi «Aida» adlı operasını tamamlar; Bizet bir bale müziği olan «Arlesienne Suite»ini, César Franck, «Kurtuluş» adlı senfonik müziğini bitirir. Rus bale sanatının ustalarından biri olan Sergei Diaghilev dünyaya gelir.

1873-1877 — **Nietzsche dostları Alfred Brenner ve Paul Rée ile birlikte İtalya'ya geziye gider. Malwida von Meysenburg'un yanında Sorrento'da tatil yapar. Wagner ile olan bağları çözülmeye başlar. «Unzeitgemaesse Betrachtungen** (Çağa Uymayan Düşünceler)» adlı kitabı içinde şu yapıtlarını yayımlar: **«David Strauss, der Bekenner und Schriftsteller** (David Strauss, Dindar ve Yazar)»; **«Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben** (Yaşam için Tarihin Yararı ve Zararı Üstüne)». Bir yıl sonra da (1874) «Çağa Uymayan Düşünceler»in III. kitabı olan **«Schopenhauer als Erzieher** (Eğitimci Olarak Schopenhauer)»ı yayımlar; yapıtın tümünü yeniden gözden geçirerek 1876'da da bu başlığın son kitabı olan **«Richard Wagner in Bayreuth** (Richard Wagner Bayreuth'da)yı yayımlar. Aynı yıl içinde sağlığı bozulan Nietzsche, Üniversiteden bir süre için uzaklaşarak Sorrento'ya yerleşir. Felsefe dünyasının öteki olaylarına gelince, Bakunin'in **«Devlet ve Anarşi»** adlı yapıtının yayımlandığını görürüz. Yine bu yıllarda İngiliz Filozof J. S. Mill ve Alman Filozof Albert Lange ölür, yeni Kant'çı Filozof Ernst Cassirer, İsviçreli sinir doktoru ve psikanalist Carl Gustav Jung, Albert Schweitzer ve Martin Buber doğar. Hippolyte Taine tarih felsefesi açısından **«Bugünkü Fransa'nın Kökenleri»**ni yayımlar ve «pozitivist çevre» teorisini temellendirir. Lombroso, antropoloji, tıp ve hukuk ilişkileri üzerinde durur. Yazın dünyasında Flaubert, Zola, Twain, Whitman, Gobineau, Ibsen ve Turgenyev çeşitli konularda yapıtlar vermeyi sürdürürler. Ünlü tiyatro kuramcısı Max Reinhardt ve yazın adamları Hermann Hesse, Jack London, R. M. Rilke, Thomas Mann bu yıllarda dünyaya gelirler; H. C. Andersen, George Sand yine bu yıllarda ölür. **Tolstoy'un «Anna Karenina»sı, J. Verne'in «80 Günde Dünya Çevresinde Gezi»si yayımlanır. Verlaine ile Rimbaud'nun dostlukları başlar.**

Resim, heykel ve mimaride Manet, Semper, Liebermann, Monet, Rodin gibi sanatçılar çeşitli ürünler verirler. Gustave Courbet, J. F. Millet, C. Corot gibi usta ressamlar ölür, ama bu yıllarda mimar Paul Bonatz ve ressam Raoul Duffy doğar. Müzik alanında Bruckner «III. senfoni»sini tamamlar ve R. Wagner'e ithaf eder. Aynı dönemlerde ünlü opera sanatçısı tenor Enrico Caruso'nun, besteci Sergey Rahmaninov'un, Max Reger'in dünyaya gelişlerine tanık oluyoruz. Yine bu sıralarda Delibes «Kral Buyurdu» operasını, Mussorgski «Boris Godunov» operasını, Wagner son yapıtı olan «Götterdaemmerung»u, Verdi de «Requim»ini, Bizet «Carmen» operasını, Smetana «Vatanım» adlı senfonik şiirini besteler. Bruckner daha sonraki birkaç yıl içinde «4. ve 5. senfoniler»ini, Brahms «1. senfoni»sini, C. Saint-Seans «Samson ve Dalila» operasını besteleyeceklerdir. Mozart'ın toplu yapıtları ilk kez basılmaya başlanır. Ünlü Alman yönetici (şef) Bruno Walter, İspanyol besteci Manuel de Falla, Fransız besteci Maurice Ravel, müzikte 12 ton tekniğini kuran besteci Arnold Schönberg dünyaya gelirler. 1875 yılında Bizet ölür. Bilim alanındaki gelişmelere gelince, Haeckel, «Anthropogenie oder Entwicklungsgeschichte des Menschen» (İnsansoyu ya da İnsanın Gelişme Tarihi) adlı yapıtını yayımlar. Gustav Robert Kirchoff yazdığı mekanik kitabıyla fizikal pozitivizmi kurar. Marconi dünyaya gelir. İlk kez doğudan batıya gidilerek Orta Afrika geçilir. A. G. Bell telefonu uygulama alanına sokar. R. Koch bakteriolojide yeni araştırma yöntemleri geliştirir ve basil mikrobunu bulur. Fizikçi Ludwig Boltzmann entropi üzerinde çalışır. Daha sonra Max Planck Enstitüsü adını alacak olan fizik araştırma merkezi 1875'de Kaiser Wilhelm Enstitüsü olarak kurulur. Bu merkezin kısa sürede yetiştirdiği fizikçilerin hemen hepsi daha sonra Nobel Ödülü'nü alacaklardır.

1878- Nietzsche, **«Menschliches, Allzumenschliches» (İnsanca, Çok Daha İnsanca)**yı yayımlar. Bundan sonraki on yıl boyunca filozof her yıl bir kitap çıkaracaktır. Felsefe alanında Charles Sanders Peirce (ABD) 'Pragmatizm'ini temellendirdiği **«How to make our Ideas Clear?» (Düşüncelerimizi nasıl açık kılabiliriz?)** adlı kitabını yayımlar. Avusturyalı yahudi din filozofu ve yazar Martin Buber dünyaya gelir. Engels'in dialektik materyalizmin ana ilkelerini betimlediği **«Anti-Dühring»** yayımlanır. Haeckel'in de **«Özgür Bilim ve Özgür Öğreti»**si çıkar. Yazın alanında ise Fransız romancı Edmond de Goncourt'un ve sosyal eleştiri romanları yazarı Upton Sinclair'in dünyaya geldiğini görüyoruz. Resim alanında Liebermann, Marées ve William Morris, müzikte de A. W. Ambros çalışmalarını ve ürün vermeyi sürdürürler. Bilim alanında Pasteur, **«Mikroplar»** adlı bakteriolojiye ilişkin yapıtını yayımlar. Behevyorizmin, davranış psikolojisinin kurucusu J. B. Watson (ABD) doğar, Alman doğa bilimcisi ve araştırıcısı J. R. Meyer ölür.

1889- İyice sağlığı bozulan Nietzsche için artık zor bir dönem başlamıştır. Üniversiteden emekliye ayrılır. **«Vermischte Meinungen und Sprüche (Karışık Kanılar ve Maksimler)** adlı yapıtını, **«İnsanca, Çok Daha İnsanca»**nın sonuna ekler. Yaz ayında St. Moritz'e gider. Gestalt psikolojisinin kurucularından Karl Bühler doğar. Sosyal demokrasi ve liberalizm idelerine karşı olan Treitschke'nin bu konularda yapıtları yayımlanır. Yazın alanında ise Dostoyevski, **«Karamazof Kardeşler»** adlı romanını, Ibsen **«Nora ya da Bir Bebek Yurdu»** adlı oyununu, Strindberg, **«Kırmızı Oda»** adlı romanını yayımlar. Fransız ressam ve grafikçi Honoré Daumier ile Alman mimar Gottfried Semper ölür. Max Liebermann ile Fransız iz-

lenimcilerinden Manet ve Renoir değerli resimler yapmayı sürdürürler. Bu tarihte Alman sürrealist ressam Paul Klee dünyaya gelir. Müzik alanında ise Bruckner «6. senfoni»sini ve «Yaylılar için Dörtlü»sünü, C. Frank da oratoryolar ve piyano için parçalar besteler. Franz von Suppé'nin «Boccaccio» adlı opereti Viyana'da seslendirilir. Çaykovski'nin ilk operalarından biri olan «Evgeni Oneğin» de bu yıllarda tamamlanır. Bilim alanına gelince, Edison akkor (karbon) telini bulur. Modern fizikte çağ değişimi yaratacak olan ünlü fizikçi A. Einstein doğar; yine bu tarihte uranyum çekirdeğinin parçalanmasına ilişkin çalışmaları geliştiren kimyacı Otto Hahn, fizikçi Max v. Laue, İngiliz fizikçi Owen Richardson dünyaya gelirler, J. C. Maxwell de bu dünyadan ayrılır.

1880- Nietzsche, «Der Wanderer und sein Schatten» (Gezgin ve Gölgesi) adlı yapıtını «İnsanca, Çok Daha İnsanca»nın ikinci ve son bölümü olarak yayımlar. Müzisyen dostu Peter Gast ile bir süre Venedik'te birlikte yaşar. Bu tarihte Avrupa ve Rusya'da toplumcu etkinlikler yoğunluk kazanmaktadır. Radyo Almanya'da kullanılmaya başlanır. Alman kültür filozofu Oswald Spengler dünyaya gelir. Windelband, «Modern Felsefe Tarihi»ni yayımlar. Yine bu yıllarda Tolstoy, Hıristiyan bir toplumculuğa yönelişi simgeleyen «İtiraflar»ını yayımlar. Daha bir buçuk yaşında görmez ve işitmez olan, ama daha sonraları bu konularda insanın neler yapabileceğini gösteren, mucizeler yaratan Helen Keller dünyaya gelir, yazgısını yener ve öteki umutsuz insanlara hem örnek ve hem de yardımcı olur. Gerçekçi fransız yazar Gustave Flaubert ölür. M. Twain hümanist içerikli yapıtlar vermeyi sürdürür. Doğacı ve gerçekçi yazar Zola, deneysel romana örnek olmak üzere «Nana»yı

yayımlar. Güzel sanatlarda Cézanne, Degas, Max Liebermann, Manet resimler yaparlar. Müzik alanında Brahms «Macar Dansları»nı, Çaykovski «İtalyan Kapriçyosu»nu ve «1812 Ouverture»ünü besteler. Alman fizyolog ve filozofu Emil Du Bois-Reymond çözümü ve yanıtı olmayan **yedi evrensel bilmeceyi** şöyle sıralar: « 1 — Madde ve Enerjinin Özü, 2 — Hareketin Kaynağı, 3 — Duyumların Kaynağı, 4 — İstenç Özgürlüğü, 5 — Yaşamın Kaynağı, 6 — Doğanın Erekselliği, 7 — Düşünce ve Dilin Kaynağı.» Bu problemler filozofa göre yanıtlanamazdırlar. Bilim alanında J. P. Pavlov şartlı refleksler üzerinde çalışır ve salgı bezlerinin fizyolojisini belirler. Werner von Siemens, elektrikli lokomotiv ve elektroçelik üzerinde başarılı çalışmalar ve araştırmalar yapar.

1881- Nietzsche, «Ahlaksal Önyargı Üzerine Düşünceler» temasını işlediği **«Die Morgenröte»** (Gündoğumu Kızıllığı) kitabını **«Venediğin Gölgesi»** alt başlığıyla yayımlar. Kışı ve İlkbaharı Cenova'da geçiren filozof, yazın Sils Maria'da, sonbaharda da yine Genova'da bulunur. Bu sırada kendi tarih felsefesinin temel düşüncesi olan «Öncesiz ve Sonrasız Dönüş», «Sürekli Dönüş» görüşünü geliştirir. Yine aynı yılda Ranke 16 ciltlik **«Dünya Tarihi»** ni yazar. İngiliz tarihçi Thomas Carlyle ile ruhsal roman türünün önde gelen temsilcilerinden olan Fedor M. Dostoyevski ölür. Turgenyev yapıtlar vermeyi sürdürür, öykü ve romanlarında üstün gelen sevgi temasını işler. Yine bu tarihlerde Avusturyalı yazar Stefan Zweig ve Kübizmin kurucusu Pablo Picasso dünyaya gelir. Resim alanında Böcklin, M. Liebermann, Marées, Claude Monet birbirinden güzel resimler yapmayı sürdürürler. Müzik alanında ise Bruckner **«7. Senfonisini»**, C. Frank solist-koro ve orkestra için

bestelerini verir, Offenbach ise **«Hoffmann'ın Masalları»** adlı operasını bitirir. Rus besteci Modest Mussorski ölür. Bilim alanında ise G. A. Hansen, Lepra (cüzzam) basilini bulur. Yine bu yıllarda Helmholtz ve Stoney tarafından elektriğin atomsal özelliği üzerinde durulur. Vitaminler üzerinde Lumin araştırmalar yapar. Wilhelm Roux, **«Organizmada Parçacıkların Savaşımı»** adlı kitabıyla organizmadaki mekanik gelişmeyi temellendirir. Pasteur kuduz mikrobuna karşı koruyucu aşıyı bulur. Berlin'de elektrikli tren ilk kez hizmete sokulur.

1882- Nietzsche, dini bir illüzyon olarak ele aldığı **«Die Fröhliche Wissenschaft»** (Neşeli Bilim) adlı yapıtının basımını gerçekleştirir. Lou Salomé ile karşılaşır ve ona aşık olur. Kışı Cenova'da, ilkbaharı Messina'da, yazı Tautenburg'da Lou Salomé ve kızkardeşi Elisabeth ile birlikte geçiren filozof sonbaharda Leipzig'de bulunur, kasım ayında da Rapollo'da dinlenir. Felsefe dünyasında ise Amerikalı filozof J. Dewey **«Materyalizmin Metafizik Kabulleri»**, Alman Filozof Haeckel, **«Darwin, Goethe ve Lamarck'ın Doğa Görüşü»**, J. Retzel, insan ve toprağı birlikte ele aldığı **«Anthropogeographie»** adlı yapıtlarını yayımlarlar. Amerikalı filozof Raph Waldo Emerson ölür, yeni Kant'çı Alman Filozof Nicolai Hartmann ve yine Alman Psikolog ve Filozof Eduard Spranger dünyaya gelir. Yazın alanında Alphonse Daudet, **«Tarascon'lu Tartarin»**i, Ibsen **«Bir Halk Düşmanı»** adlı oyununu, Turgenyev de **«Şiirli Öyküler»**ini yayımlar. Fransız yazar ve tarih filozofu J. A. Gobineau ile Amerikalı Ozan H. W. Longfellow ölürler. Bilinç akımı romanı öncülerinden İrlandalı yazar James Joyce dünyaya gelir. Resim alanında ise Böcklin, v. Gogh, Manet resim yapmayı sürdürürler. Kübizmin kurucularından Fransız

Ressam Georges Braque doğar. Müzik alanında R. Wagner «Parsifal»i, Rimski Korsakof da «Karyağışı» operasını besteler, Rus Besteci Igor Stravinski dünyaya gelir. Berlin Filarmoni Orkestrası bu yılda kurulmuştur. Bilim alanında ise İngiliz Doğabilimcisi ve Araştırıcısı Charles Darwin ölür. Edison ilk elektrik santralini kurar. Helmholtz, kimyasal affinitenin niceliksel yanını belirler, Koch töberküloz basilini bulur.

1883- Nietzsche, «Üstünlnsan» kavramını işleyip geliştirdiği «Also Sprach Zarathustra» (Zerdüşt Böyle Konuştu)nın ilk bölümünü kış boyunca kaldığı Rapollo'da yazar. Mart ve Nisan aylarını Cenova'da, Mayıs ayını Roma'da geçirir. Kitabının ikinci kısmını Sils Maria'da tamamlar. İki kısım da ayrı ayrı 1883 yılında yayımlanır. Bu tarihten itibaren Nietzsche kışları Nice'de, yazları da Sils Maria'da geçirir. Aynı yılda büyük opera bestecisi R. Wagner ölür. «Toplu sanat kuramı» (Gesamtkunstwerk) ile o, sanat anlayışını bize anlatır. Aynı yıl içinde New York'ta Metropolitan Operası açılır. İngiliz macera romancısı Stevenson «Define Adası»nı yayımlar. Zola toplumsal içerikli romanlar yazmayı sürdürür. Ivan Turgenyev ölür. Felsefe alanında August Bebel, «Kadın ve Toplumculuk», Dilthey «Tinsel Bilimlere Giriş», Rudolf von Ihering, «Hukukta Erek» adlı yapıtlarını yayımlarlar. Eksistansial felsefenin öncülerinden Alman Karl Jaspers dünyaya gelir. Engels ile birlikte tarihsel maddeciliği ve bilimsel sosyalizmi kuran Alman toplumcu Karl Marx ölür' Resim alanında Cézanne, v. Gogh, Liebermann, Marrées çalışmalarını sürdürürler. Fransız illüstratör Gustave Doré ve empresyonizmin kurucusu Fransız Ressam Edouard Manet ölür. Aynı yıl içinde Fransız Ressam Maurice Utrillo ve Alman

ekspressionist ressam Erich Heckel dünyaya gelir. Bilim alanında **Georg Cantor,** matematikte kümeler öğretisini temellendirir ve **«Grundlagen einer allgemeinen Mannigfaltigkeitslehre»** adlı yapıtını yayımlar. Pierre Curie, kristal oluşumlarında elektriksel yüklemenin önemini gösterir. Bu buluş daha sonra titreşim kuartzlarının temellerini belirleyecektir. Aynı yıl da Daimler otomobilin patentini alır, de Laval buhar türbününü kurar. Avusturyalı Fizikçi Ernst Mach, **«Gelişimi içinde Mekanik»** adlı yapıtını yayımlar. Oswald Schmiedeberg, bilimsel farmakolojiyi kurar ve eczacılığın temellerini atar. Teknoloji alanında ise Maxim ilk kez makineli tüfeği imal eder, Olzewski de hidrojen gazını sıvılaştırır.

1884- Nietzsche, Nice'de Ocak ayında Zarathustra'nın üçüncü kısmını yazar ve aynı yılın sonunda yayımlar. Engels, **«Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni»** adlı yapıtını basar. Arnold Toynbee, 1770'lerden bu yana İngiltere'de endüstri devriminin kurulmuş olduğunu kanıtlamaya çalışır. Yazın alanında Ibsen, sahne oyunları yazmayı sürdürür. Mark Twain, hümoristik ve çocuk romanlarına örnek olarak **«Huckleberry Finn'in Serüvenleri»**ni yayımlar. Resim alanında ise van Gogh, Liebermann, Monet, Renoir birbirinden güzel tablolar yapmayı sürdürürler... Müzik alanına gelince, Bruckner **«8. Senfoni»**sini, J. E. F. Massenet, **«Manon»** adlı operasını tamamlar. Çek Besteci Bedrich Smetana ölür. Bilim alanında ise bu yıllarda Goodwin ve Eastman fotoğraf filmi üzerinde çalışırlar. Cl. M. Hall ve P. T. Héroult, alüminyumun elektrolitik yoluyla elde edilmesini sağlamışlar ve bu başarıları sonucunda da alüminyum tekniğini kurmuşlardır. O. Hertwig, W. Roux, E. Strassburger, Th. Boveri, kromozomlar üzerindeki

araştırmalarıyla kromozomların kalıtımın taşıyıcıları olduklarını saptamışlardır. Soyaçekim üzerinde araştırmalar yapan Grogor Mendel ölür. J. J. Meçnikof, kandaki akyuvarların bakterileri yokettiğini savunur ve buna Fagozit kuramı der. Yine bu yıllarda Nicolayev tetanos'un, Löffler difteri'nin ve Koch da kolera'nın virüsünü bulmuşlardır.

1885- Nietzsche, Zarathustranın dördüncü ve son bölümünü kış ayında Nice ve Montone'da yazıp bitirir. Bu yapıtın yalnız kopyası basılır ve filozof bunlardan yedi tanesini dostlarına gönderir. Engels, arkadaşı Marx'ın **«Kapital»** adlı yapıtının ikinci cildini yayımlar. Bu dönemde Avrupa'nın önde gelen güçlü ülkeleri ile ABD zenci ticaretini yasaklarlar. Almanya'da Goethe Derneği kurulur. Yine aynı yıllarda Gorki hikayelerini, Guy de Maupassant erotik roman türünün bir örneği olan **«Bel Ami»** adlı yapıtını, Tennyson **«Kral Perileri»**ni ve Zola da **«Germinal»**i yayımlar. Amerikalı romancı Sinclair Lewis dünyaya gelir. Resim alanında van Gogh, Feuerbach, Marées gibi ressamlar resimler yaparlar. Müzik alanında ise Bruckner, kilise müziğine örnek olmak üzere **«Tedeum»**u, oğul Johann Strauss **«Çingene Baron»** operetini besteler. Sullivan, İngiliz operet dağarcığına **«Mikado»**yu hediye eder. Bilim ve teknoloji alanında ise Benz ilk kez olmak üzere 3 devirli benzin motorlu arabayı yapar. Bu yıllarda hücre araştırmaları yoğunluk kazanır. W. Flemming, **«Hücre Özü, Çekirdek ve Çekirdek Parçacığı»** adlı yapıtını yayımlar. A. Weismann, embriyon plasmasının canlı olduğunu ortaya koyar. New York'ta Broklyn asma köprüsü kurulur.

1886- Nietzsche, **«Jenseits von Gut und Böse»yi (İyi ve Kötünün Ötesinde)** yayımlar. **«Tragedyanın Doğuşu»** ve **«İnsanca, Çok Daha İnsanca»** adlı yapıtlarını da yeniden gözden geçirir ve

bunları birer yeni önsözle yayımlar. İngiltere'de Goethe Derneği kurulur. Ibsen, R. L. Stevenson, Strindberg ve Tolstoy gibi yazın sanatçıları romanlar ve oyunlar yazmayı sürdürürler. Almanya'daki kültür tartışmaları son bulur. Dialektik bir teolojiyi kuracak olan İsviçreli Karl Bart dünyaya gelir. Ardında 54 ciltlik bir anıt-yapıt bırakan Alman Tarihçi Leopold von Ranke ölür; onun sayesinde tarih araştırmalarında güçlü ve ciddi bir kaynak eleştirisi anlayışı yerleşmiştir. Yine bu tarihte tarikat kurucusu ve Hindu olan Hintli Ramakrişna ölür. Yaşamı boyunca bütün dinlerin aynı ve haklı olduğunu savunmuştur. W. V. Siemens, iyimser görüşler öne sürdüğü **«Doğabilimsel Dönem»** adlı yapıtını yayımlar. Resim alanında van Gogh, Cézanne, M. Klinger ve Meunier değerli resimler yaparlar. Yazar ve ressam Oskar Kokoschka dünyaya gelir, ünlü Macar Besteci Franz Liszt ölür. Fransız Besteci Saint-Saens orglu senfonisini tamamlar. Fransa'nın ABD'ne hediye ettiği «Özgürlük Anıtı» New York Limanına dikilir.

1887- Nietzsche, **«Zur Genealogie der Moral» (Ahlakın Soykütüğü)** i yayımlar. **«Morgenröte»**yi yeni bir önsözle, **«Neşeli Bilim»**i de yeni eklediği beşinci bir kitap ve şiirler ekiyle yayımlar. Alman Filozof ve Psikolog Gustav Theodor Fecher ile yine Alman Yazar ve Filozof Friedrich Theodor Vischer ölür. A. Riehl, **«Felsefi Kritisizm»** adlı eserini yayımlar. Yazın alanında İsveçli Oyun Yazarı Strindberg **«Baba»** oyununu bitirir. Saltık plastik anlayışını kuracak olan Rus Heykeltıraş Aleksandr Arkhipenko dünyaya gelir. Yine Rusya'da doğup Fransa'da yaşayacak olan Ressam Marc Chagal doğar. Resim alanında ayrıca Gauguin, v. Gogh, Marées, Monet, M. Klinger, Liebermann gibi sanatçılar resim yapmayı sürdürürler. Müzik

alanında Aleksandr Borodin, «Prens Igor» operasını, Debussy «İlkbahar» orkestra süitini, Verdi de «Othello» operasını bestelerler. Bilim ve teknoloji alanında ise ilk gramofon ve plağın yapıldığını görüyoruz. Daimler, dört devirli benzin motorlu arabanın yapılmasında rol oynar. Matematikçi Richard Dedekind, «Sayılar nedir ve neye yarar?» adlı yapıtını yayımlar. Avusturyalı teorik fizikçi Erwin Schrödinger dünyaya gelir.

1888- Nietzsche, kışı Nice'de, ilkbaharı Turin'de, yazı Sils Maria'da, sonbaharı yine Turin'de geçirir. «Der Fall Wagner»i (Wagner Olayı) yayımlar. Artık ünlenmeye başlayan filozof üstüne Georg Brandes Kopenhag Üniversitesi'nde dersler verir. Yine bu yılda yayımlanan yapıtları arasında şunları sayabiliriz: «Der Wille zur Macht - Versuch einer Umwertung Aller Werte» (Güçlülük İstenci - Tüm Değerlerin Altüstedilişi Üstüne), «Der Antichrist» (İsa'ya —Hıristiyanlığı— Karşı), «Nietzsche Contra Wagner) (Nietzsche Wagner'e Karşı). Bu sıralarda Emprio-kritisizmin (Deneyci eleştiriciliğin) kurucularından Richard Avenarius, «Salt Deneyin Eleştirisi»ni yayımlar. Yine, Engels, «Ludwig Feuerbach ve Alman Felsefesinin Sonu»nu, Eucken «Tinsel Yaşamın ve İnsanlığın Eyleminin Bilinçli Varlıkdaki İşbirliği»ni, H. Wölfflin «Renaissance ve Barok»u yayımlarlar. Sanat alanında ise T. S. Eliot dünyaya gelir; K. Hamsun, G. Hauptmann, Ibsen, Strindberg, Verlaine kendi yazın dallarında ürünler verirler. Müzik alanında ise C. Franck, senfonik şiirler ve senfoniler besteler, Rimski Korsakov «Şehrazad» adlı kompozisyonunu tamamlar. Bilim alanına gelince, Hallwachs elektronları ışık aracılığıyla çözülmeye uğratır. Heinrich Hertz, elektromanyetik dalgaları üreterek onların varlığını gösterip kanıtlar. Böylece de Maxvell'in teorik ta-

sarımlarının doğruluğunu ispatlamış olur. Kaşif Nansen, skiyle Güney Grönland'ı doğudan batıya geçer. Batı Avrupa demiryoluyla İstanbul'a bağlanır.

1889-1894 — Nietzsche, Ocak ayının başında Turin'de bir bunama krizi (Démence) geçirir. Dostu ve meslekdaşı Overbeck onu Basel'e geri getirir ve filozof genel bir paralizi durumu nedeniyle Jena'da bir sağlıkevine yerleştirilir. Daha sonra annesi bakımını üstlenerek onu buradan çıkarır ve Naumburg'a götürür. 1897'de annesinin ölümü üzerine kızkardeşi Elisabeth Förster Nietzsche, daha sonra onu Weimar'da kendi bakımı ve gözetimi altına alacaktır. Bu sıralarda 1888'de yazıp bitirdiği **«Die Götzen Daemmerung»** (İdollerin Parçalanması) ve **«Ecce Homo»** yayımlanır. Almanya'da Nasyonal Sosyalizmi kuracak olan Adolf Hitler dünyaya gelir. Bergson, **«Zaman ve Özgürlük»**ü yayımlar. Alman eksistansialist filozoflarından Martin Heidegger doğar. Mısırlı filozof Muhammed Abduh, modern bir islam felsefesi kurmak için çalışır ve El-Ezher Üniversitesi'nde reforma girişir. Bu yıllarda, önsözünü B. Shaw'un yazdığı **«Fabian-Essays»** adlı yapıtı İngiliz Evrimci Toplumculuk Kuruluşu yayımlar. Ayrıca W. James, **«Psikolojinin İlkeleri»**ni, Engels, **«Toplumculuğun Ütopyadan Bilimselliğe Doğru Gelişmesi»**ni, Bebel, **«Hıristiyanlık ve Toplumculuk»**u, Haeckel, **«Monizm. Bir Doğa Araştırıcısının İnandığı Bilgiler»**i yayımlarlar. G. Frege, matematiksel mantığı (lojistik) kurar. Lou Andreas-Salomé **«Yapıtlarında F. Nietzsche»**yi, Dilthey, **«Betimleyici ve Çözümleyici Bir Psikoloji Üstüne Düşünceler»**i yayımlar. Bu yıllarda yazın alanında G. Hauptmann, Guy de Maupassant, Lagerlöf Wedekind, Whitman, Wilde, Zola, Verlaine gi bi yazarları görüyoruz. Amerikalı romancı Pearl S. Buck dünyaya gelir. Ayrıca Hamsun Ibsen, Kipling ve Shaw çeşitli alanlardaki et-

kinliklerini sürdürürler. 1892'de Amerikalı Ozan Walt Whitman ölür. Müzik alanında R. Strauss, **«Don Juan»** ve **«Till Eulen Spiegel»**i, Debussy süitlerini besteler; ayrıca C. Franck ve Çaykovski besteler yapmayı sürdürürler. G. Mahler **«I. Senfoni»**sini bitirir. Bruckner **(9. Senfoni)**, Leon Cavallo ve Verdi **(Falstaff Operası)** görkemli besteler yaparlar. Bu yıllar içinde Sergey Prokofiev dünyaya gelir, C. Franck ve Léo Delibes ölürler. Debussy, **«Yaylılar İçin Dörtlü»**yü ve **«Bir Faune'un Öğleden Sonrası»**nı besteler ve bu yapıtıyla da empresyonist müziğe bir örnek vermiş olur. Fransız Besteci Charles Gounod, Rus Besteci Anton Rubinstein, **«6. Senfoni»**sini **(Patetik)** bitirdikten kısa bir süre sonra da Çaykovski yakalandığı koleradan ölür. Resim alanında ise van Gogh en görkemli tablolarını yapar ve veriminin doruk noktasındadır; bu arada Gauguin'le aralarında bir dostluk da kurulur. Yine bu sıralarda Renoir, Rodin, Cézanne, Monet, Degas, Toulouse-Lautrec gibi sanatçılar birbirinden güzel yapıtlar üretirler. Sinema oyuncusu Charlie Chaplin dünyaya gelir ve kısa bir süre sonra da Georges Seurat ve Vincent van Gogh (1890) ölürler. M. Liebermann, Meunier ve Gauguin resim yapmayı sürdürürler. Bilim ve teknoloji alanında ise, 1885'den beri yapılmakta olan 300 m. yüksekliğindeki Eiffel Kulesi tamamlanır. Yine bu yıllarda hesap makinesi kullanılmaya başlanır. Astronom Edwin Powell Hubble dünyaya gelir. R. Koch ilk kez tüberkülini üretir ve böylece tüberküloz hastalığına bir basilin neden olduğunu bularak tedavi yollarını araştırır. Artık üç renkli baskı yapılabilmektedir. Fransız fizikçi Louis de Broglie dünyaya gelir. Behring difteri serumunu bulur. R. Diesel kendi motorunu üretmeye başlar. Nansen Kuzey Kutbu'nu keşif için bir geziye çıkar. Haeckel, **«Sistematik Filogeni»** adlı ya-

pıtını yayımlar. H. V. Helmholtz ölür. Louis Lumière sinematografı bulur. Bu sırada veba basili de bulunmuştur. Rayleigh ve Ramsay gibi İngiliz fizikçileri argon gazını soy gazlardan ayırmayı başarırlar.

1895-1899 — 1888'de yazılmış olan **«Der Antichrist»** ve **«Nietzsche Contra Wagner»**, filozofun toplu yapıtlarının 8. cildi olarak yayımlanırlar. Yine bu sıralarda, August Bebel **«Sosyal Demokrasi ve Geneloy Kullanma Hakkı»**nı, Sigmund Freud ve Breuer **«Histeri Üzerine İncelemeler»**i yayımlarlar; bu iki nörolog psikanaliz ya da derinlik psikolojisini kurarlar. Dialektik maddeciliğin kurucularından Alman toplumcu F. Engels, Empriokritisist felsefesiyle tanınan R. Avenarius ve tarih felsefecisi Heinrich Treitschke ölür. Rickert **«Doğabilimsel Kavramların Sınırları»**nı, Ed. v. Hartmann **«Kategoriler Öğretisi»**ni, R. Eucken **«Tinsel Bir Yaşam İçin Savaş»**ı ve Bergson **«Madde ve Bellek»**i yayımlarlar. Kültür ve sanat tarihçisi J. Burckhardt ve toplum filozofu Wilhelm Heinrich von Riehl ölür. Pragmatizmin kurucularından W. James **«İnanma İstenci»**ni yayımlar. Alman politikacı ve devlet adamı Bismarck'ın ölümünden sonra **«Düşünceler ve Anılar»**ı yayımlanır. Du Bois-Resmond'un 1830'lerde ortaya attığı problemlere çözüm getirmek amacıyla Haeckel, monist-materyalist bir yaklaşımı sergilediği **«Evren Bilmecesi»**ni ve **«Doğadaki Sanat Biçimleri»**ni yayımlar. P. Natorp, sosyal pedagojiyi kurar. Yazın alanında G. Hauptmann, Tolstoy, Verlaine, Wedekind, Wells, J. Conrad, Ibsen, Rilke gibi yazarlar roman, oyun, şiir alanlarında yapıtlar verirler. Oğul Alexandre Dumas, Edmond de Concourt ve bir yıl sonra Paul Verlaine, 1897'de de Alphonse Daudet ölür. Bu sırada Lagerlöf, Edmond Rostand, Strindberg, Hamsun, Thomas Mann ve Wilde

yazın alanındaki çalışmalarını sürdürürler. Stanislavski Moskova Sanat Tiyatrosu'nu kurar. Amerikalı Yazar Ernst Hemingway, İspanyol Ozan ve Oyun Yazarı Federico Garcia Lorca dünyaya gelir. Gorki, Hofmannstahl yazmayı sürdürürler. Resim alanında ise Corinth, Munch, Segantini, Toulouse-Lautrec, M. Liebermann, H. Matisse, Rodin, Monet gibi sanatçılar güzel sanatlarda ürünler verirler. İlk kez Berlin'de film gösterisi yapılır ve bir yıl sonra Paris'te yinelenir. Alfred Sisley ve Giovanni Segatini arkalarında pek çok tablo bıraktıktan sonra ölürler. Müzik alanında ise atonal müziğin kuramcılarından Paul Hindemith ile kilise müziğiyle ünlü besteci Johann Nepomuk David dünyaya gelir. Brahms Şarkılarını, Puccini «La Boheme»i besteler. Anton Bruckner, piyanist Clara Schumann, bir yıl sonra da yeni klasik biçemin ustası Johannes Brahms ölür. P. Dukas, Leoncavallo besteler yapar, A. Toscanini Milano Scala'da orkestra yönetir. Sibelius, «Finlandia» adlı senfonik şiirini besteler, birkaç yıl sonra oğul Johann Strauss ölür. Bilim alanında ise, N. R. Finsen mor ötesi (ültra viole) ışınları tıbba sokar; Eijkmann ve Vordermann, pirinç zarının B vitaminini içerdiğini bulgularlar ve beriberi hastalığına karşı kullanırlar. Carl von Linde —191 derece celsius'da havayı sıvı hale dönüştürür. H. A. Lorentz, elektronlar kuramıyla ışık kırılmalarını açıklar. W. Ostwald ilk kez katalizatörü tepki hızlandırıcı olarak kullanır. Fransız bakteriologu ve kimyacısı Louis Pasteur ölür. İngiliz fizikçiler. Ràmsay ve Cleve atmosferden helium gazını elde ederler. Alman Fizikçi Röntgen X ışınlarını, Fransız Fizikçi Becquerel ise uranyumun çıkardığı radyoaktiv ışınları bulur. Bu yıllarda İsveçli kimyager Alfred Nobel ölür. J. J. Abel ilk kez koyunun böbrek üstü bezlerinden hormon elde eder. Marconi 14 km. uzaklığa yayın

yapabilen radyoyu çalıştırır. Marie Curie radium ve polonium'u bulur. Bergmann **«Beyin Hastalıklarının Ameliyatla İyileti mi»** adlı kitabıyla beyin şirürjisini kurar. Sentetik ilaç olarak aspirini de ilk kez bu yıllarda Dresser tanıtır dünyaya. Atomun parçalanması sonucunda ortaya çıkan radyoaktivite nedeniyle atom çekirdeği fiziğini Elster ve Geitel adındaki fizikçiler başlatırlar. Matematikçi David Hilbert, **«Geometrinin Temelleri»** adlı yapıtıyla çok boyutlu sonsuz «Hilbert Uzayları» kavramını getirmiş ve kuramsal fiziğe yeni bir yön vermiştir. Otto Lummer ve Ernst Pringsheim'in çalışmaları sayesinde ısıtılarak karartılmış bir cisimden çıkan ve yayılan ışının ölçülebilmesiyle Planck'ın Quant'lar kuramının deneysel temelleri atılmış olur. Yine bu yıllarda Wright kardeşler ilk motorlu uçakla uçma çalışmaları yaparlar. İlk uçuş ise 1903 yılında gerçekleşecektir.

1900- Nietzsche 25 Ağustos'ta en ufak bir zihinsel iyileşme göstermeden Weimar'da ölür. 1884'den bu yana oluşturduğu notlarından kızkardeşi Elisabeth Förster, 1901 yılında dörtyüz sayfa kadarını **«Der Wille zur Macht»** adı altında yayımlar. Bu yapıtı tamamlamak üzere yine kızkardeşi 1904'de **«Das Leben Friedrich Nietzsches»** adlı yapıtına da ikiyüz sayfa kadar bu notlardan ekler ve yapıt 1067 sayfa olarak tamamlanmış biçimde daha sonra yayımlanır. Yine 1888 yılında yazılıp bitirilmiş olan **«Ecce Homo»**nun ilk basımı da 1908'de gerçekleştirilecektir. Bu dönemde felsefe alanındaki öteki etkinlikler de şunlardır: Bergson **«Gülme»** adlı incelemesini, Paul Claudel Uzakdoğu kültürünü incelediği **«Doğuluların Bilinci»**ni, Freud kendi psikanaliz kuramını açıkladığı **«Rüyaların Yorumu»**nu, Ed. v. Hartmann **«Metafiziğin Tarihi»**ni yayımlarlar. Prusya Bilimler Akademisi Immanuel

Kant'ın tüm yapıtlarının kritik basımlarını yapmaya başlar. Ernst Mach «Duyumların Analizi ve Fiziksel ile Psişik Olanın İlişkisi» adlı yapıtını, Georg Simmel «Paranın Felsefesi»ni yayımlar. Mistik bir rasyonalizmi temsil eden Rus filozofu Vladimir Sergeyeviç Solovyev ölür. Japonya'da Budist etkilere karşı Şintoizm yeniden canlandırılır. Yazın alanında ise Conrad, A. France, Gorki, G. Hauptmann, Ibsen, J. London, H. Mann, Rilke, Strindberg, L. Tolstoy, Jacob Wasserman, Wedekind gibi yazar ve ozanlar çeşitli türlerde yapıtlar vermeyi sürdürürler. Bu yıllarda Antoine de Saint-Exupéry, Ignazio Silone dünyaya gelir, Oscar Wilde ölür. Müzik alanında Elgar, Puccini, Sibelius besteler yaparlar; Brecht'in yapıtlarına sahne müziği besteleyecek olan Kurt Weil dünyaya gelir. İngiliz Besteci Arthur Sullivan ölür. Resim ve heykel alanında ise, Degas, Gauguin, A. v. Hildebrand, Ed. Munch, Rodin, Sargent, Zorn gibi sanatçılar resim, heykel ve mimariye ilişkin yapıtlar verirler. Bu yılda Georges Méliès «Joanne d'Arc» adlı bir film yapar; bunu İngiliz James Williamson izler. Bilim ve teknoloji alanında ise, Hugo de Vries, Mendel'in kalıtım yasalarına açıklık getirir. Edelmann ültrases üzerinde araştırmalar yapar. Karl Escherich, böceklerin bakterilerle birlikte sürdürdükleri ortak yaşam olayını (sembioz) inceler ve açıklamalar getirir. Karl Landsteiner farklı dört kan grubu saptar. Lebedev, ışığın yayılım sırasındaki basıncını ölçer. Max Planck, bulduğu bir formül ile kara bir cisimde yayılan ışığın yayılım hızını açıklamak için 'Quantum kuramını' kurar. Bu temellendirme ise modern fiziği kısa bir sürede büyük gelişmelere uğratacaktır. Böylece hem fizikte ve hem de genel doğa anlayışında köklü bir değişiklik başgösterecektir. İlk zeplinle gezi yapılır bu yıllarda ve yine ilk 100.000 Ps gücünde olan bir buhar makinası inşa edilir.

FRIEDRICH NIETZSCHE VE FELSEFESİ ÜSTÜNE

XIX. yy.'ın ikinci yarısına rastlayan Friedrich Nietzsche'nin yaşamı, çağının sonlarını bilinçli bir biçimde yaşamasına olanak tanımadı. Yakalandığı zihinsel bir rahatsızlık yaşamının son on yılını bir düşünme karanlığı içinde geçirmesine neden oldu. Bu çağda bütün Batı Avrupa'da kendinden emin bir kentsoylu yaşamı egemendi; sahip olunan eğitim düzeyi ve kültürden büyük bir övünç duyulmaktaydı. Bu dönemdeki Avrupa ulusları gelişme fikrine inanıyor ve gelişme ile ilerlemenin en yüksek aşamasını da kendilerinin yaşadıklarını sanıyorlardı. XIX. yy.'ın ikinci yarısı aynı zamanda Avrupa'da siyaset bakımından demokratik rejimin egemen olduğu bir dönemdi. Ama bu demokrasi ne Yunan ve Renaissance demokrasilerine benziyordu, ne de günümüzdekilere. Olsa olsa XIX. yy. demokrasisi günümüz demokrasisinin bir ilk ve eksik modeliydi. Aslında bu çağda din, sanat ve bilim bakımından da aynı belirsizlikle karşılaşırız. Bilim alanında ekonomizm en son sınırına vardırılırken, sanat alanında da bugün gotik stilde bir kilise yapılırken, yarın bir Renaissance sarayı, ertesi gün de eski Yunan stilinde bir anıt yapılıyordu. Bilginin, özellikle de tarih alanındaki bilginin bu dönemde oldukça yoğun bir biçimde bir araya getirildiğini görüyoruz. Ne var ki, bu çağda toplanan bilgiye dayandırılmış bir evren görüşünü oluşturmak konusunda hiçbir girişime rastlanmıyor. Gerçi ideolojiler çağı da denilen XIX. yy. da pek çok felsefe ve bilim sistemleriyle karşılaşıyoruz, ama bunların hiçbiri bir kültür eleştirisi olarak karşımıza çıkmıyor. Örnekle, dialektiği ve tarihi işleyen Hegel, dünyayı bir istenç

ve ide olarak gören Schopenhauer, pozitivizmin babası Auguste Comte, liberalizmin ve yararcılık anlayışının azizi John Stuart Mill, evrimin felsefe alanındaki havarisi Herbert Spencer ile bilim alanındaki öncüsü Darwin, dialektik materyalizmin ve tarihsel dialektiğin kurucuları Marx ve Engels, Varoluşçuluğun öncüsü Sören Kierkegaard, ve Aydınlanma ya da XVIII. yy. deneyciliğine bir dönüşü simgeleyen Ernst Mach gibi bilim ve düşün adamlarından hiçbirisi Nietzsche gibi bir tutum ve anlayış içinde olmamışlardır. Kendisini çok erkenden bu dönemin bir karşıtı olarak ortaya koyan ve onunla savaşmaya, onu düzeltmeye girişen Nietzsche, neredeyse bir kurtarıcı olarak çıkar karşımıza. Zamanına ve zamanının kültürsüzlüğüne karşı isyan eden biricik insan Nietzsche değildir. Onun yanında başkalarını da, örnekle XIX. yy.'ın toplumcularını, Marx'ı, Ruskin'i, Proudhon'u, bilimin üstünlüğü görüşünü savunan A. Comte'u, ayrıca Saint Simon'u görüyoruz. Fakat o, doğacı, Hıristiyan ya da Hümanist olan toplumculardan derin bir biçimde ayrılır. XIX. yy.'ın toplumcuları kitlenin mekanikleşmiş bir yaşam içinde ezilmesine, ekonomik gönencin ve kültürün azınlığı oluşturan yüksek bir sınıfa maledilmesine karşı çıkıyorlar ve her şeyden önce bu kitleye ait olmasını istedikleri bir kültürün ortaya konulmasına çalışıyorlardı. Nietzsche ise bu görüşün tam tersi yönde yol almaktaydı. Çalışan bir kesimle işten uzakta bulunan ve yalnızca kültür alanıyla uğraşan bir sınıf arasındaki karşıtlık, onun gözünde gerçek anlamıyla her yüksek kültürün zorunlu bir koşulunu oluşturmaktaydı. Elitizm filozofu Nietzsche'nin kültür idealinin eski Yunan, Renaissance ve XVIII. yy. Fransız kültürlerinde örneğini bulmak ve geçmişteki bu kültürlerin aristokratik özelliklerine duyduğu sempatiyi onun bütün düşüncelerinde izlemek olasıydı. Nietzsche'yi zamanından farklı düşündüren önemli nokta işte budur. O tam anlamıyla savaşımcı bir yaradılışa sahipti; tek başına bütün bir döneme karşı savaşmaktan çekinmiyor, kendi görüşleri uğruna yaptığı eleştirilerinde hemen her şeyi göze alıyordu. Ne var ki hiç kimse de döneminin etkisinden tümüyle sıyrılamaz; bir insanın dönemine, çağına karşı açtığı bir savaş aynı zamanda kendisine karşı açtığı bir savaştır da. İşte bu düşüncenin doğruluğunu özellikle Nietzsche'nin yaşamında görüyoruz, çün-

kü o da içinde yaşadığı toplumun ve çağın bir parçasıydı. Felsefe dünyasının bu şövalyesi gerçeği, doğruyu büyük bir tutkuyla arayan bir insandı. Ancak savunmak zorunda kaldığını sandığı doğrular, savaşarak kazanmak zorunda olduğu doğrulardı. Doğrunun başlıca düşmanı, onun gözünde, kendi kendimizi aldatmaktı; bizler kendimizi aldatmaktan hoşlanırız, çünkü gururumuz bundan hoşlanır. Psikoanalizin ilk işaretlerini veren bir yazısında Nietzsche, gururla belleğin sık sık birbirleriyle çatıştığını söyler. Bellek, «sen bunu yaptın» diye gururu uyarır, gurur ise, «ben bunu yapmış olamam» diye yanıtlar. En sonunda da mücadeleden yorulan bellek, savlarından vazgeçmek zorunda kalır ve gurur üstün gelir. Oysa doğruluk gururun da üstünde yer almalıdır.

Nietzsche özellikle yaşamının son yıllarında doğruluk ve bilgi kuramı sorunlarıyla uğraştı. Bu konudaki problemlere verdiği yanıtlar, kendimizi aldatma eğilimimize karşı açılan bir mücadele olarak anlaşılan doğruluğun yaşanılmasından doğar. Böyle bir yanıt sonuna kadar götürüldüğünde ise, doğruluğu tutkuyla arayan bir kimseyi, bir doğruluk göreceliğine (hakikatin relatifliğine) ve sonunda da doğrunun yadsınmasına dek vardırması sözkonusudur. İşte bu sonuç bize Nietzsche'yi tanıtan çok tipik ve aynı zamanda garip bir sonuçtur. Nietzsche'nin doğruluk anlayışı neydi ve her şeyden önce doğruluk (hakikat, Wahrheit) nedir? Evren hakkında doğru bir bilgiye nasıl ulaşırız? Klasik bir kurama göre doğruluğun ölçütü nesnelliktir (Objektivitaet). Bu bakımdan da kavramlarımız, düşüncelerimiz öznellikten (Subjektivitaet) uzaklaştıkları oranda doğruluğa ulaşabilirler. Ama nesnellik anlamında anlaşılan bu doğruluk tanımı yine çok önceden bir eleştiriyle karşılaşmıştır. Bilgimizin öznellikten tam anlamıyla sıyrılmasının olanaksız olduğu söylenmiş ve duyularımızdan kaçınıldığı, onlar işin içine karıştırılmadığı taktirde hiçbir şeyin tasarımlanamıyacağı savunulmuştur. Nietzsche de bu görüşleri benimser; yalnız onun gözünde duyularımız da ancak canlı bir varlığın varoluşuyla olanaklıdır, yani görülen, algılanan, düşünülen her şey arzularımızın ve içgüdülerimizin izledikleri amaçlara bağlıdır. Hayvan için geçerli olan insan için de geçerlidir. İnsan nesnel bir dünya içinde değil, tutkular ve içgüdüler çevresi içinde yaşar. İnsanın tüm görüşleri, tüm

düşünmeleri tutkularına bağlıdır. Gerçekten de bu arzu ve tutkularımız her zaman bilinç düzeyine dek çıkamazlar ve biz onların farkına varamayız. Amaçlarımız o zaman görünüşte bizim iyi, güzel, doğru ve gerçek olarak kabul ettiğimiz düşüncelere bağlıymış gibi görünür. Oysa gerçekte bu düşünceler, Nietzsche'ye göre bizim bilincinde olmadığımız doğru amaçlara erişilmesi için kullanılan birer araçtan başka bir şey değillerdir. İşte bu yüzden Nietzsche'ye göre dünya görüşlerinin, ahlak ve değer anlayışlarının doğru ya da yanlış oldukları da söylenemez. Çünkü bu düşünceler, yükselmekte olan sağlam veya çökmeye yüz tutmuş olan hastalıklı dönemleri yansıtan güçlü ya da zayıf kişilerin arzuları ve içgüdüleriyle belirlenir. Çünkü yaşamın yükselmesine hizmet eden ya da onu gerileten dünya görüşleri ve ahlak anlayışları vardır. Ama yaşamın kendisi nedir acaba? Yaşamın yükselmesinden ya da gerilemesinden hangi anlamlarda sözedebiliriz acaba? Nietzsche'ye göre bütün organik yaşamın temel özünü bir tek içgüdü oluşturur: **Güçlü ve Egemen olup yönetmek içgüdüsü.** Eski bir teori de, her varlığın kendi canlılığını koruyup sürdürmeye çalışacağını, canlılığın sürdürülmesi içgüdüsünün yaşamın temelini oluşturduğunu söyler. Nietzsche'ye göre ise, yaşamın asıl amacı yaşamın sürdürülmesinde değil, ama yükseltilmesindedir. Ne var ki, yaşamın yükseltilmesi, yaşayan varlığın çevresi üzerindeki egemenliğinin, üstünlüğünün artmasıyla ve yaşam akışının güçlenmesiyle olanaklıdır. Her yaşayan varlık yalnız olduğu gibi kalmaya çalışmaz, ama aynı zamanda büyümek, gelişmek ve egemen olup yönetmek ister. Yükselmek ve egemen olup yönetmek içgüdüsünden vazgeçmektense yokolup ölmeyi göze alır. Acı ve üzüntü durumları yaşamın yükselmesine yönelen bu içgüdünün bir ifadesidir. Felsefe tarihinde, yaşamda en yüksek amacın mutluluk olduğunu ve insanların mutlu olmak için çalıştıklarını söyleyen oldukça tanınmış bir kuram vardır (Aristippos, Epikuros, J. Bentham ve J. S. Mill). Nietzsche'ye göre yaşadığı dönemlerin anlayışlarını pek güzel nitelendiren bu kuram, doğal, özel yapısını yitirmiş ölüme mahkûm bir yaşamın dile getirilmesidir; çünkü haz ve acı, neşe ve üzüntü düşünüre göre kabarıp taşan, ya da baskı altında ezilen bir canlının gösterdiği bir şeydir ve bu anlamda anlaşılmalıdır. Ortaya çıkan bu şeyin, örnekle acı-

nın, ortadan kaldırılmasını kendi içinde bir amaç olarak kabul etmekle, bilinci doğal temelinden, içgüdülerin ve tutkuların kucağından ayırmış oluruz ve yaşamın derinlikleriyle olan ilişkimiz de böylece tümüyle kesilmiş olur. Mutluluk ahlakının özelliği, Nietzsche'ye göre, erişilmesi istenilen mutluluğun derinliğinden çok sürekliliğine değer verilmesinden doğar. Olabildiğince az acı ve sıkıntıya malolan yüzeysel, sürekli bir hoşlanma mutçuluğun gözünde, bir anın vereceği derin ve tutkulu mutluluktan çok daha değerlidir. Mutçuluk ve özellikle de toplumsal mutçuluk, Nietzsche'nin deyimiyle, «kitlenin çayır mutluluğu», haz ve acı duyumlarını derinliğinden soyutlayarak yüzeysel birer olay durumuna dönüştürür. Ama bu duyum yalnız sürekliliği ve genişliği ile değil, derinliği ile de duyulabilir. O zaman bilincin yalnız yüzeyinde kalmaz, bütünlüğü ile insanı kaplar ve insanın içine siner.

İşte Nietzsche'nin yaşamının son dönemlerinde, «Güçlülük İstenci» adını verdiği ve bitmeden kalan yapıtını yazdığı sıralarda 'yaşam', 'bilinç', 'bilgi' ve 'insan' hakkındaki düşünceleri bunlardı. Yaşamın sürekli bir savaşım olarak anlaşılması bu düşüncelerin ilk özellikleridir. Fakat bu savaşım Nietzsche'ye göre, Darwin'in sandığı gibi, yaşamın korunması ve sürdürülmesi amacıyla değil, yükseltilmesi amacıyla; varolmak kaygusuyla değil, güçlü olmak ve yönetmek tutkusuyla ortaya çıkıp gerçekleşir. Bilincin, biolojik yaşam birliğinin bir ifadesi olarak anlaşılması, bu düşüncelere başka özellikler de kazandırır. Filozofumuza göre, ruh ve beden gibi öz bakımından birbirinden ayrılan, birbiriyle yalnızca görünüşte birleşen iki töz var değildir; varolan yalnızca psiko-fizik bir durumdur. Bilinç, organizmada ortaya çıkan olguların değişebilen bir görünüşüdür (modus). Gerçekten de bedende ortaya çıkan olgular bazen bilince değin yansımadığı için, bilinç kendisinin bağımsız bir varlık olduğunu sanır ve tabii aldanır. Bilincin bu hatasından da bizim isteyen, düşünen, değer biçen, davranışlarımızı belirleyen, değişmeyen, sürekli ve kalıcı bir benliğe sahip olduğumuz hakkında bir düşünce doğar. Nietzsche'ye göre «ben düşünüyorum» yerine «bende o düşünüyor», «ben istiyorum» yerine «bende o istiyor» denilmelidir. Bu düşünceleriyle Nietzsche, Descartes'dan ve genelde de Aydınlanma döneminin usçu filozoflarından tü-

müyle ayrılır. Descartes'a göre, insanın bilinci tek emin olabileceğimiz kuşku götürmez bir hakikattir; hakikat ise, ben'in yani katışıksız-salt bilincin meydana getirdiği açık ve seçik düşüncelerden ibarettir. Descartes, gerçekliğin bu düşüncelere uyduğundan, gerçekliğin ussal olduğundan kuşkulanmayı aklından bile geçirmemiştir. Nietzsche'ye göre ise, değişmeyen böyle sabit bir insan bilinci, hayali ve kuruntuyu dile getirir. Düşüncelerimiz tıpkı coğrafyacının dünyanın üzerinden geçtiğini tasarımladığı enlem ve boylam dereceleri gibidir, soyut bir özellik taşırlar ve gerçeklikten tümüyle yoksundurlar. Mantık değişmez kavramları kabul eder, gerçeklik ise bu bağlamda irrasyoneldir, usdışıdır. Us ve mantığın temelleri üzerine kurulacak bir evrenin, değişmez, kalıcı şeylerden bir araya gelmesi gerekirdi, ama böyle bir evren yoktur. Evrene sonrasız bir oluş ve akış egemendir. Mantık bu sonrasız akışı değişmez kavramların çerçevesi içine sokarak kavrar ve onları düşünce ile istencin egemenliği altına koyar. İmdi mantık, işlemsel değeri olan yapay bir kavrayıştır. Bu noktada da Nietzsche, Descartes' tan ayrılır. Descartes'a göre ruh, bedenin mekanik yanıyla birleşir. Nietzsche ise canlı doğayı bir makine olarak görmez; o bir vitalisttir. Canlı evrene onun gözünde mekanik yasalar değil, bilinçsiz bile olsa canlı içgüdüler yön verir. İnsanın istençli hareketleri ve bilinçli düşünceleri, canlı bedenin bilinçsiz içgüdülerinden güç alarak ortaya çıkar. Nietzsche, bedenden ayrı bir ruh düşüncesini (düalizm), uzay ve zamanın dışında bulunan saltık bir insan bilincini nasıl benimsemiyor ve ruh-beden ikiciliğine karşı savaşıyorsa, yaşamının son döneminde de, bilim, sanat, yazın ve felsefe gibi, düşünsel-duygusal yaşamın ürünlerini kendi kendisinin amacı olarak gören ve psiko-fizik yaşamdan soyutlayan bir kültür anlayışına karşı da aynı biçimde savaş açmıştır. Ona göre insan yalnızca öğrenmek ve felsefe yapmak için yaşamaz, tersine yaşamak için bilim, felsefe yapmak ve sanatla uğraşmak zorundadır. Bu bağlamda felsefe de insanlara yaşamda gidilmesi gereken yeni yolları, bağlanılması gereken yeni değerleri öğretir. Ona göre, bütün büyük ve yaratıcı kültürler yoğun bir vitalitenin (canlılığın) zenginliği ve gücü ile meydana gelmişlerdir. Nietzsche'nin bu düşünceleri akla şu soruları getirmektedir: Acaba onun bu dünya görüşü doğru mudur? Gerçekten de yaşam ege-

men ve güçlü olmak için yapılan bir savaşımdan başka bir şey değil midir? Gerçekten de uzay ve zamanın üstünde ve ötesinde değişmeyen bir insan bilincini tasarımlamak yalnızca bir kuruntu mudur? Nesnel ve doğru bir bilgi var değil midir? Bilgi organik bir yaşamın aracı ve işlevi midir? Neitzsche'nin dünya görüşü, bilgi kuramı ve bütün öteki görüşleri, her filozofta olduğu gibi, sevgi ve kin, antipati ve sempati duygularının, kendi istencinin dışavurulmasından başka bir şey değildir. Nietzsche, tam anlamıyla ne bir metafizikçi ne de bir bilgi kuramcısıdır; onun düşünceleri her şeyden önce kültür sorunları üzerinde yoğunlaşır. O büyük oranda «yetkin ve yeni bir insan» varlığının özlemini çekmiş, yaşadığı dönemde böyle bir varlığın yokluğunu hissetmişti. Napoléon onun gözünde bu gibi kişiliklerin sonuncusu olmuştur. Nietzsche'nin güçlü ve büyük insana ilişkin düşünceleri onu tümüyle elitist ve bireyci bir kültür anlayışını benimsemeye yöneltmiştir. Bütün kültürel başarıların, sanatın, felsefenin, dinin ve ahlakın değerini Nietzsche, bunların meydana getirdikleri, yarattıkları güçlü kişiliklerle ölçer; kitle, ona göre, dört beş büyük adamın meydana gelmesini sağlayan dolambaçlı bir yoldan başka bir şey değildir. İşte bu bakımdan Nietzsche için bir «aykırı düşünceler» filozofudur da diyebiliriz.

Nietzsche'nin düşüncesine göre felsefe, yaratmanın anlamını kavramaya çalışan bir akımdır, yoksa belli ilkelere dayanarak kendini sınırlayan bir dizge değildir. Bu akımın kaynağı da ereği de insandır. İnsan evrendedir, evrenin özüdür. İnsanı konu edinen felsefe de evrene yönelmeli, onu anlamaya, açıklamaya çalışmalıdır. İşte böyle bir anlayıştan yola çıkan felsefe, ona göre, «Yunan'ın Tragedya Çağı»nda doğmuştur. İnsanı bir us varlığı olarak sınırlandırmayan, onu evrenin bütünü içinde özgür, yaratıcı bir atılım odağı niteliğinde görenler de Thales, Anaksimenes, Anaksimandros, Herakleitos ve Empedokles gibi doğacı bilgelerdir. Onlardan sonra felsefede bir gerileme, kaynağından, insandan uzaklaşma ve bir soyutlama başlamıştır. Ama bu bağlamda Nietzsche'ye karşı yöneltilecek şöyle bir soru akla geliyor: Acaba soyutlama, kuramlaştırma becerisi göstermeseydi, insanlık bugünkü durumuna gelebilir miydi? Bugün ulaştığımız tüm başarı ve başarısızlıklarımızda, so-

yut düşünmenin önemli bir payı vardır; nitekim insanın bu özelliği de tüm başarılarının ayrılmaz bir yanını oluşturur (mitoloji, din, sanat ve teorik bilimler). Yine bu bağlamda uygarlık konusundaki görüşlerini, insanın yaratıcı eyleminde yoğunlaştıran Nietzsche'ye göre önemli olan eskiyi, günü geçmiş olanı aktarmak değil, yeniden ortaya koymak, yoktan varetmektir. Uygarlık yaratıcı atılımların birikimidir. Bu da Apollo ve Dionysos gibi tanrıların varlığında biçimlenen özün anlamını kavramaya bağlıdır. Bu yaratıcı atılım kişinin çağını aşmasını, bütün evreni kapsayan geniş bir bakış açısı kazanmasını sağlar. Yaratmanın gerçekleşmediği yerde insanın kendini aşması ve onunla bağlantılı olan uygarlığın doğması sözkonusu değildir.

Bilindiği gibi Nietzsche felsefeye klasik filoloji çalışmalarıyla yaklaştı. Ama onun dikkatini filoloji sorunlarından çok Yunan kültürünün özü ve doğuşu sorunu çekmişti; bu konudaki geleneksel, klasik görüşe karşı çıkan filozof, eski Yunan kültürünün plastik sanatta yalnızca Apollo'cu sanatı, Homeros'un şiir ve şarkılarını, Sokrates'in felsefesini yaratmadığını, aynı zamanda Yunan tragedyasını da en yetkin biçimiyle yaratmış olduğunu söyler. Yunan tragedyalarında görülen olaylar, izlenen yaşantılar, ona göre, dramatik bir atılımdan kaynaklanır; yaşamın ve insan ruhunun korkunç uçurumlarına o dönemin hiçbir ulusu bu denli açıklıkla bakmaya cesaret edememiştir. Yine o dönemin hiçbir topluluğu yaşamın korkunç yanlarını sanat açısından bu denli başarıyla işlemeye ve böylece tutku ve sarhoşluk içindeki bir yaşamın onuruna kurulan bir dinin (Dionysos'çuluk) içine tragedyayı sokmayı başaramamıştır. Yunan kültürü hakkındaki düşüncelerini biraz da Schopenhauer'in kötümser felsefesinden etkilenerek oluşturan Nietzsche, yalnız onun, insan denilen varlığın amacını yaşama istencinin yadsınmasında gören anlayışına katılmaz; tersine filozofumuz, hayallerden ve öte dünya tasarımlarından kurtulup insan doğasındaki kötülükleri ahlaksallaştırmaya çalışarak güzelleştirmeden, bu yaşamı olduğu gibi görmek ve her şeye karşın onu olurlamak gerektiğini söyler. Bu amaca da ancak eski Yunan Ozanları ve Richard Wagner gibi tragedya sanatçıları erişebilirler. Çünkü tragedya bize yaşamı olduğu gibi gösteren ve onu onaylamayı öğreten biricik sanattır.

Nietzsche'ye göre filolojik çalışmaların odağı sanat ürünleri olup, sanat da insanın yaratıcı gücünün yoğunlaştığı bir başarı alanıdır, her türlü düşünce burada yeşerir ve gelişir. Bu nedenle felsefe sanattan ayrılamaz, nitekim Homeros bir ozan olmasına karşılık felsefenin içerdiği konuları işlemiş, insanı bir başarı varlığı olarak —sorun yaratan ve onu çözmeye çalışan— bir kültür varlığı olarak sergilemiştir. Homeros'u şiirin öncüsü sayan Nietzsche'ye göre sanatın biri Apollo, öteki Dionysos olmak üzere iki koruyucu, yaratıcı tanrısı vardır. Apollo ölçünün, ışığın, dengenin, Dionysos ise coşkunun, içten dışa doğru yaratıcı taşkınlığın, müziğin tanrısıdır. Tüm insan yaratmalarının kaynağı bu iki tanrıdır. Nietzsche, bu iki kaynağa dayanarak, düşüncelerini tarih, insan, sanat, felsefe ve uygarlık gibi konulara ilişkin açıklamalarında sergiledi, insanı bu başarı alanlarının bütünlüğü içinde bir us ve istenç varlığı olarak gördü. Bu görüşünde yukarıda da değindiğimiz gibi Schopenhauer'in pessimist felsefesinin, tüm sanat dallarını bir sahne sanatı olan operada bir araya getirmeyi kuran Richard Wagner'in ve Hint felsefesinin, özellikle de Nirvana kavramı çevresinde toplanan inanç ürünlerinin etkisi büyüktür.

Nietzsche'nin tarih felsefesine gelince, ona göre tarih, geçmişten geleceğe doğru giden kesintisiz bir yaratma akışıdır. Bu akışın odağı, geçmiş, şimdi ve gelecek gibi üç boyutlu bir zaman içinde yaşayan insandır. Tarih bu kesintisiz sürecin özünü, yaratıcı gücünü, birbirini izleyen başarıları konu edinir; insanı sürekli bir gelişme atılımı içine iter. Tarih geçmişin tüm olaylarını, öyküleri, söylenceleri, serüvenleri ele almaz. Onun içeriği boyuna yükselmeyi, yaratıcı bir durumdan daha yaratıcı bir duruma, bir gelişim aşamasından daha yüksek bir aşamaya çıkmayı gerektirir. Değişmeyen, belli doğa verileriyle, düşünce ürünleriyle, inanç varlıklarıyla sınırlanan nesnenin tarihi olamaz, o nesne ancak bir «hayvan» olabilir. Çünkü hayvan yalnız «şimdi»yi yaşar, onun geçmişi, geleceği yoktur, o tek boyutlu bir zaman içindedir. Oysa insan bilinçli bir tarih varlığıdır, sürekli gelişen, boyuna kendini besleyerek yenileyen bir özün taşıyıcısıdır. Hayvan, doğanın kendisine verdikleriyle sınırlandığı için 'tarih-dışı' bir yaratık olarak kalmıştır. Buna karşın insan, gereksizi atmak, yararsızı,

geliştirici olmayanı, katılaşıp kalıplaşanı istencine dayanarak bırakmayı başardığından tarih-dışına çıkmayı, tarihin yapıcı ve yaratıcı bir ögesi olarak kalmayı bilir. İnsanın tarih-dışına çıkan bir varlık olarak kalması bilinçli oluşundan, yaratıcı atılımından, geliştiğinden, hayvanın tarih-dışı bir varlık olması ise bilinçsizliğindendir. Yaratıcı insan için tarihin dışına çıkmak moral bir zorunluluk, bir başarı iken hayvan için tarih-dışı kalmak doğal bir gerekliliktir. Tarih, büyük yaratmaların, uygarlığın özünü kuran geliştirici ilkelerin, insanı aşamalı olarak başarının en yüksek doruğuna ulaştıran girişimlerin, kendi varlığında evrenin yaratıcı özünü dile getiren «Üstüninsan»ın bilimidir.

Çağında bilim yapan insanın da sanatçı gibi yaşamın seyircisi olduğunu, oysa ancak yaşamı yeniden yaratan insanın tam insan olabileceğini söyleyen Nietzsche'nin bu düşünceleriyle sanatçı ve özgür düşünür tipinin artık ortadan kalktığını, yitip giden bu tipe karşılık onun «Zarathustra» da müjdelediği «Üstüninsan» idealinin ortaya çıktığını görüyoruz. «Üstüninsan» görüşüyle Nietzsche, her yaratık gibi insanın da kendi sınırlarını aşmak zorunda kalarak «Üstüninsan»ı yarattığını ve onun böylece tine benzediğini söyler. Bir başarı varlığı olarak nitelenen insan, aynı zamanda bir tarih varlığı da olduğu için üç boyutlu bir süreç içinde bulunur. İnsanın tarihsel bir varlık oluşu ise, yaşam içinde doğurucu, yaratıcı, yeniden ortaya koyucu, üretici ve sürekli bir gelişim ortamında bulunması nedeniyledir. İnsan, kendi bütünlüğüyle sınırlanan, yaşam alanında durağan değil, boyuna değişen, kendi kendini aşan, doğanın yaratıcı erkini özünde yoğunlaştırarak biçimlendiren, yaratıcı bir eyleme dönüştüren bir varlıktır, bir birikimler topluluğudur. Bu birikimlerin özünü kuran da yaratıcı eylemi yönlendiren istençtir. Bir yüce istenç olan insan, yalnız kendi kendisiyle sınırlıdır. Evren bütününde oluşumun, her yarattığıyla kendini aşan, daha yüksek bir aşamaya varan, etkileyen, etkilenen varlığın simgesi durumunda bulunan insan için erek, en üstün olmaktır. Ancak, insan kavramı altında toplanan, bütün bireyler bu evrensel yücelik aşamasına ulaşamaz. Toplumu oluşturan bireyler, gerçek yaratıcı, gerçek doğurucu olan «Üstüninsan»ın ortaya çıkışına yarayan birer gereç niteliğindedir. Bir yontunun ortaya konmasında, mermeri yontan, yere pek çok

parçalar, kırıntılar döken yontucunun en büyük yapıtını biçimlendirmek, yaratmak için yaptığı neyse, doğa da «Üstüninsan»ı yaratmak için öteki bireyleri birer araç, gereç olarak kullanır. Bireyler, bu yüce insanın ortaya çıkması için, doğanın yere döktüğü, saçtığı birer kırıntıdır, birer artıktır. İşte bu nedenle, «Üstüninsan»ın çevresinde, ayaklarının dibinde toplanan bireyler bir yığındır, onlar «pek çoklar»dırlar. Doğanın ereği bu «pek çoklar»ın içinden «Üstüninsan»ı (Übermensch) ortaya çıkarmaktır. Elitist Nietzsche'ye göre «İnsan kirli bir ırmaktır. Bu kirli ırmağı da içine alarak bozulmadan kalabilmesi için, engin bir deniz olması gerekir.» Bu deniz evrenin özü, anlamı niteliğini taşıyan «Üstüninsan»dır. «Üstüninsan» bütün kötülüklerin, eksikliklerin, uyumsuzlukların ortasında bir ışık gibi bozulmadan, kendi kendisiyle bütünleşen ve yalnız kendi kendisine yeten bir varlıktır.

Nietzsche'nin «Üstüninsan» anlayışı önce sanat, daha sonra da felsefe alanında etkili olmuştur. Görüşü, özellikle sanatı, özgün ve yüce yaratma eylemi diye gören düşüncelerin gelişmesine olanak sağlamış, ama öte yandan da, «Üstüninsan» kavramını toplumsal bir görüşün odağı durumuna getirerek, başka ulusları küçümseyen, yalnız kendi ulusunu «dünyanın efendisi» olarak gören bir anlayışın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nietzsche'nin bu «Üstüninsan» kuramının Darwin'in görüşleriyle hiçbir ilgisi yoktur. Filozofun düşünceleri, biolojik değil, tarihseldir. Bu nedenle çevreye uyum sağlayan organizmanın yaşam kavgasında üstün geleceği düşüncesi de Nietzsche'ye yabancıdır. O, «Üstüninsan» kavramını kullanırken yeni bir hayvan türü düşünmüyor; geçmişteki insanları, belirli ve büyük tarihsel kişilikleri birer model gibi seçerek kendi düşüncelerini ortaya atıyor. Nietzsche'nin «Üstüninsan» kuramı bize İtalyan Renaissance'ının baskıcı ya da özgürlükçü bazı tiplerini anımsatıyor: Cesare Borgia, Giordana Bruno, Machiavelli, Leonardo da Vinci, Galilei gibi. Nietzsche, bu kavramıyla, güçlü tutkuları ve olabildiğince yeğin içgüdüleriyle bütün engelleri aşarak bizde hayranlık ve aynı zamanda dehşet uyandıran, önlerinde ürkmek mi, yoksa hayran olmak mı gerektiğini kestiremediğimiz insanlardan sözediyor. İşte bu bakımdan onun yaşam dediği şeye karşı duyduğu özlem, tümüyle vital değerler hakkındaki abartılı

düşünceleri hiçbir yerde burada olduğu denli fanatik bir biçim almaz. Nietzsche'nin felsefi nitelikteki yazınsal yapıtında ortaya attığı «Üstüninsan» tipinin giderek gerçeklikten uzaklaştığını görürüz. Artık insanüstü yeni değerler ve biçimler yaratma, yaşama yeni amaçlar koyma konusunda duyulan dayanılmaz bir iştahın ifadesinden başka bir şey değildir öne sürülenler. «Böyle Konuştu Zerdüşt» te «Üstüninsan» kavramından başka ilginç bir düşünceye de rastlanır: «Sürekli Döngü Kuramı.» Buna göre, evrende bütün olaylar sürekli bir dönüş içinde meydana gelirler; her şey önceden sahip olduğu biçimi alarak yeniden meydana gelir. Uzun bir süre geçtikten sonra yine hepimiz şu anda nasılsak ve ne yapıyorsak, aynı durumda olup aynı şeyleri yapacağız. Daha önce olduğumuz ve yaptığımız şeyin aynısını bir süre sonra yineleyeceğiz. Bugün olup biten her şey Nietzsche'ye göre daha önce de olmuştu. Ona göre, hepimiz yeniden bu dünyaya geleceğiz ve şimdi yaşadığımız yaşamın daha iyi bir biçimini değil, aynını yaşayacağız. Sonu olmayan bir olayın sonu olan bir evren dizgesi içinde sürekli yinelendiğini kanıtlamaya çalışan filozofa göre buradan da yaşamın sürekliliği ve sonsuzluğu düşüncesine varılabilir; çünkü bu düşünceyle o; yaşamın olduğu gibi tam ve açık biçimde bilinmesinin ve olurlanmasının sağlanacağını, böylece de yaşama dayanabilmek için aldatıcı hayallere gereksinimi olan insanlarla yaşamdan yılmayanları birbirinden ayırdetmenin mümkün olduğunu göstermek istemiştir. Ona göre, her şeye karşın yaşamayı başarabilen bir insan kuşağını yaratma amaçlanmalıdır. Çünkü iyi ve güzel yaşam, ona egemen olanlarca gerçekleştirilebilir ancak.

Nietzsche'nin «Sürekli Döngü» kuramıyla «Üstüninsan» kavramı arasındaki çelişkiyi de görmemek olanaksız. «Üstüninsan» kuramı, sonsuzluk içinde ilerleyen bir gelişme düşüncesine, sürekli ve sonsuz bir gelişme düşüncesine dayanmaktaydı. Varlığın ve olayların aynıyla yineleneceği düşüncesi ise böyle bir gelişme ve ilerlemenin tam karşıtını ifade eder. Fakat o, bu düşüncelerinin gelecekte gerçekleşmeleri ya da doğruluğu üzerinde bir iddiada bulunmaz; o bu düşünceleriyle asıl, bir yandan yaşamdan yılmayan, öte yandan varlığın sınırlarını aşarak daha güçlü ve daha yeğin bir yaşamı yaratmaya çalışan bir insan türünün yetiştirilmesine yardım etmek istediğini söyler. Nietzsche'de

görülen daha pek çok çelişik düşüncenin (hem ulusçu, hem de ulusçuluğa karşı olması; hem modern ırk kuramının yandaşı, hem de bu kuramla alay etmesi; kendisinin bir doğruluk görece'cisi olduğunu söylemesi gibi), karşıt görüşlerin bulunmasının nedeni onun düşüncelerini usa değil de yaşama, dolayısıyla da tutkulara ve coşkulara dayandırmasındandır. Doyuma bir türlü ulaşmayan bir arzu içinde düşüncelerini oluşturan filozof, yazılarını tutkulu bicemiyle yazmış ve kendi deyişiyle, çekiçle düşünmeye ve özlü sözlerle derdini anlatmaya yönelmiştir. Ona göre özlü sözler, Zerdüşt'de denildiği gibi, okunmak için değil, ezberlenmek için yazılırlar. Nietzsche, çevresinde etkili olmak için duyduğu o doymak bilmez çalışma arzusu sonucunda sağlığını yitirdi; kendisi hakkında yazdığı bir şiirinde, içinde bulunduğu dinginsizliğe değinerek şöyle der: «Doymak bilmeyen bir alev gibi kendimi yakıyor, kemiriyorum. Tuttuğum ateş, bıraktığım kor oluyor.»

XIX. yy. sonlarındaki burjuvazinin düşünce dünyasının görünümünü Nietzsche kadar belirgin bir biçimde betimleyen bir düşünüre rastlanmaz. Akılcılığa karşı iradeciliği savunan filozof, ahlakı da kendince ikiye ayırır: «Sklavenmoral» ve «Herrenmoral». Topium öğretisinde öne sürdüğü anti demokratik ilkeler daha sonraları nasyonal sosyalizmin (nazizmin) beslendiği kaynaklar olmuş, düşünceleri saptırılarak uygulanmaya çalışılmıştır. Sağlığı ile düşünceleri arasında sıkı bir bağıntı olan Nietzsche, yaşama her şeyden daha çok değer vermiştir. Onun için bilgi, akıl, bilim, halk ve gelişmeden, ilerlemeden çok daha önemli olan sağlıklı ve güçlü bir yaşama istencidir; bu duygusunu hemen her yapıtında bulmak olası.. Nietzsche bir filozof olduğu gibi, Alman dilini geliştiren öncü bir yazar, eleştirmen, aforizmler yazarı, denemeci ve bir ozandır da aynı zamanda. Yaşama istenciyle dopdolu olan Nietzsche'nin düşüncelerinde bir tutarlılık, bir sistem aramak boşunadır. Onda durup dinlenmeyen bir düşünce devingenliği ve en son hakikate ve inanca bağlanmayışı görüyoruz. Onunla birlikte düşünmek de bu bakımdan hiç durmadan ve bağlanmadan düşünmek anlamına geliyor.

Friedrich Nietzsche

TARİHİN YAŞAM İÇİN YARARI VE ZARARI ÜZERİNE

[Çağa Aykırı Düşünceler'den]

ÖNSÖZ

«Etkinliğimi artırmadan ya da doğrudan doğruya canlandırıp (yaşamıma) bir şey katmadan bana yalnızca bilgi veren her şeyden nefret ediyorum.» (1) Goethe'nin bu sözleri, yürekten dile gelmiş bir *ceterum censeo* (2) olarak, tarihin değeri ve değersizliği üzerindeki düşüncelerimin başında yeralsın. Bu incelemede ortaya konulmak istenen şey şudur: Neden canlılık yaratmayan bir öğretme, neden etkinliği uyuşturan bir bilim, ve neden anlama yetisi için pahası bir artık-bilgi ve lüks olarak görünen tarih bize gerçekten, Goethe'nin

---

1) Nietzsche, bir yaşam ilkesi olarak benimsediği bu özdeyişi, Goethe'nin Schiller'e Weimar'dan 19 Aralık 1798 tarihinde yazdığı mektuptan almıştır. (Goethes Briefe, in vier Baenden, Christian Wagner Veriag, Hamburg, 1964) [Ç.N.]

2) «Ceterum cenceo», «bundan böyle bu kanıdayım» anlamına gelen latince bir deyim. «Ceterum cenceo Carthaginem esse delendam»: «ve bundan böyle Kartaca'nın yokedilmesi gerektiği kanısındayım.» Cato'nun her sözünün sonunda söylemiş olduğu bu deyim, bir şeyin vurgulanarak belirtilmesi istendiğinde kullanılan bir sözdür. [Ç.N.]

sözleriyle, nefret edilmesi gereken bir şey olarak görünmektedir — çünkü yaşam için en zorunlu olan bizde henüz eksik de ondan, çünkü artık (fazla) olan zorunlu olanın düşmanıdır da ondan. Elbette tarihe gereksinmemiz var, ama bizim tarihe olan gereksinmemiz, bilgi bahçesinde başıboş dolaşan kendini beğenmiş sorumsuzların gereksinmelerinden başka türlü bir gereksinmedir, isterse onlar seçkin kimseler olsunlar ve bizim o katı ve tatsız gereksinmelerimize ve zorunluluklarımıza yukarıdan baksınlar. Başka türlü söylersek, bizim, yaşama ve eyleme için tarihe gereksinmemiz var, yaşama ve eylemden rahatça yüz çevirmek için değil, hele bencil yaşamaların, alçakça davranışların ve kötü yapıp etmelerin ayıbını örtmek için hiç değil. Tarih ancak yaşama hizmet ettiği ölçüde, biz de ona hizmet etmek isteriz; ama tarihle uğraşmanın da, yaşamı tüketen ve soysuzlaştıran bir tarihe değer vermenin de bir sınırı (ölçüsü) vardır; işte zamanımızın dikkat çekici görüntü ve belirtilerinde kendisini ortaya koyan bir olguyu şimdi burada göstermek, ne denli acı olursa olsun, zorunludur.

Beni sıkça ve oldukça kaygılandıran bir duygumu betimlemeyi denedim burada; bunu açığa vurmakla da ondan öcümü almış oluyorum. Benim bu duygumu anlatışım, belki herhangi birinin kendisinin de bu duyguyu tanıdığını, ama benim bu duyguyu yeterince arı ve köklü biçimde duymadığımı, hele hiç de güvenilir ve görmüş geçirmiş (deneyimli) bir insan olgunluğuyla dile getiremediğimi bana söylemesine neden olabilir. Bazıları belki böyle düşünecek, ama çoğunluk bunun tümüyle saptırılmış, doğaya aykırı, iğrenç ve kesin-

likle hiç söylenmemesi gereken bir duygu olduğunu, hatta böyle bir duyguyu açığa vurmakla, bilindiği gibi, özellikle Almanlar arasında iki kuşaktan beri dikkati çeken böylesine güçlü tarihsel bir çağa hiç de değimli (layık) olmadığımı gösterdiğimi bana söyleyecek. İmdi duygumu doğal bir biçimde ortaya koymaya cesaret etmekle, genel iyiliğe zarar vermekten çok yarar sağlamış olacağım; çünkü biraz önce anılan bu tür bir çağın inceliklerinin söylenmesine böylece birçok fırsat tanımış oluyorum. Bana gelince de, çağımıza ilişkin eleştirilerimle doğru bir görüş noktasına vararak herkesin gözünü açmış ve yol göstermiş biri olarak, benim için kazançtan daha değerli bir şey elde etmiş bulunuyorum.

Bu inceleme zamana aykırı bir düşünüştür de, çünkü ben çağın haklı olarak gurur duyduğu bir şeyi —onun tarihsel kültürünü ve oluşumunu— burada çağın zararına bir şey olarak, çağımızın hastalığı ve eksikliği olarak anlamayı deniyorum; dahası hepimizin insanı yiyip bitiren bir tarih hummasının ıztırabını çektiğimize ve hiç değilse bundan acı çektiğimizi bilmemiz gerektiğine inanıyorum. Ama Goethe, çok haklı olarak, erdemlerimizle birlikte kusurlarımızı da kurduğumuzu söylüyorsa ve herkesin bildiği gibi, fazlaca çoğalmış bir erdem —çünkü çağımızın tarihsel anlamı böyle bir şey olarak görünüyor bana— bir ulusu pekâla fazlaca çoğalmış bir kötülük kadar çöküntüye götürebiliyorsa, bırakınız ben de bir kez olsun istediğim gibi konuşayım. Ayrıca bu yükten kurtulmak için şunu da saklamamam gerekiyor. O kaygı verici duyguları bende harekete geçiren denemeleri çoğu kez kendi üzerimde yaptığımı ve

yalnızca karşılaştırma yapmak üzere başkalarının deneyimlerinden yararlandığını ve eski çağların, daha çok da Yunan dünyasının bir öğrencisi olduğumdan, çağımızın bir çocuğu olarak kendi üzerimde zamana aykırı deneyimlere vardığımı söylemeliyim. Ama klasik filolog olarak kendi mesleğimden dolayı bu kadarını itiraf etmeye hakkım olmalı; çünkü çağımızda klasik filolojinin zamana aykırı olarak —yani zamanımıza karşı ve böylece de zaman üzerine ve umalım gelecekteki bir zamanın yararına— herhangi bir etkide bulunmadıktan sonra, bir anlamı kalır mıydı bilmem.

1.

Önünde yayılan sürüyü gözle bir: Ne dünü bilir ne bugünü, bir o yana sıçrar bir bu yana, yer, uyur, geviş getirir, yeniden sıçrar, sabahtan akşama, bugünden öbür güne, kısacık yaşamının haz ve acılarıyla bağımlı, an'ın tepeciklerinde yaşar durur, bu yüzden de ne bir üzüntü, ne de bir bıkkınlık duyar. Bunu görmek insana ağır gelir, çünkü insan insanlığıyla göğsünü kabartır hayvan karşısında, ama yine de hayvanın mutluluğunu kıskanarak izler; — çünkü insan tıpkı hayvan gibi bıkkınlık ve acı içinde olmadan yaşamak ister yalnızca, ama bunu boş yere ister, hayvan gibi istemez bunu da ondan. İnsan birara hayvana, neden bana mutluluğundan sözetmiyorsun da yüzüme bakıyorsun öylece, diye sorsa hayvan herhalde, söylemek istediğim şeyi hemen unutuyorum da ondan diye yanıt verecekti, — ama işte o bu sözü bile unutup sustu: İnsan buna yeniden şaşırıp kaldı.

İnsan unutmayı bir türlü öğrenemeyip de hep geçmişe bağlı kaldığı için şaşar durur kendi kendine de: İstediği kadar ileri ve çabuk yürüsün, zinciri ile birlikte yürür, hızla akıp geçen olaylar-

la bağlıdır gene de. Şaşılacak bir şey: an, birden burada, birden yok, daha önce bir hiç, daha sonra bir hiç, yine de bir hayal gibi yeniden gelir ve daha sonraki bir an'ın rahatını kaçırır. Zaman tomarından boyuna bir yaprak çözülür, düşer, uçup gider — birden yeniden insanın kucağına geri döner. İşte o zaman insan «anımsıyorum...» der ve hemen unutan, her an'ının gerçekten öldüğünü, sis ve gece içinde geride kalıp yittiğini ve bütün bütüne söndüğünü gördüğü hayvanı kıskanır. Hayvan işte böylesine *tarihdışı* yaşar: çünkü hayvan, geriye hiçbir kesir bırakmayan bir sayı gibi, şimdinin içinde yitip gider, kendini başka türlü göstermeyi bilmez, hiçbir şeyi gizlemez ve hiçbir anda hiçbir zaman olduğundan başka türlü görünmez, imdi açık olmaktan başka türlü olamaz. Buna karşın insan geçmişin büyük yükü, gittikçe artan yükü karşısında direnir durur: bu yük insanı ezer, bir o yana bir bu yana eğer, büker, bu yük onun yolunu, görünmez ve karanlık bir ağırlık gibi, tıkar, bu yükü görünürde bir kezcik yadsıyabilirse de, çevresindeki benzerleriyle (türdeşleriyle) bu ağırlığı hiç de tümüyle yadsımaz: bunu da yalnızca onların kıskançlığını uyandırmak için yapar. Bundan dolayı otlayan sürüyü, ya da daha sıkı bir yakınlık içinde, henüz yadsınacak bir geçmişi olmayan ve geçmişle geleceğin çiti arasında pek mutlu bir körlük içinde oynayan çocuğu görmekle, sanki yitirilmiş bir cennet düşüncesi kaplar onu. Ama artık çocuğun oyunu da bozulmak zorundadır: ancak zamanı gelince unutmanın dışına çağrılır. İşte o zaman «bir zamanlar» sözcüğünü anlamayı öğrenir, insanlara savaş, acı ve usançla gelen ve ne varsa

her şeyi çözümleyen o anahtar sözcük (parola), varoluşunun aslında ne olduğunu kendisine anımsatır — hiçbir zaman sona ermeyecek olan bir bitmemişlik, bir hikaye durumu (Imperfectum). En sonunda ölüm özlenilen unutmayı getirir, böylece de hem şimdinin hem de yaşamın (Dasein) yolunu değiştirir, bununla da yaşamın yalnızca kesintisiz bir «bir zamanlar-varolma» olduğunun bilgisine, yani yaşamın kendi kendini yadsımakla, kendi kendini yiyip tüketmekle, kendi kendisiyle çelişmekle yaşayan bir şey olduğunun bilgisine damgasını vurur.

Bir mutluluk ya da yeni bir mutluluğa erişme çabası, herhangi bir anlamda, yaşayanı ayakta tutan ve yaşamaya iten şeyse, belki de hiçbir filozof kinikler (köpeksiler) kadar haklı değildir: çünkü bir kinikin tam bir mutluluk olarak gösterdiği hayvanın mutluluğu, kinik felsefesinin haklı olduğuna canlı bir kanıttır. En küçük bir mutluluk, kesintisiz olarak varoluyorsa ve mutlu kılıyorsa, bu, bir yığın acı, istek ve yoksunluklar arasında yer alan yalnızca küçük bir bölüm olup, hem de bir keyiflenme, bir çeşit çılgınca fantezi olarak ortaya çıkan büyük bir mutluluktan, karşılaştırılamayacak denli çok daha etkili (büyük) bir mutluluktur. Ama en küçük mutlulukta da en büyük mutlulukta da, mutluluğu mutluluk yapan hep tek bir şey vardır: unutabilme ya da, daha bilgince söylenirse, mutluluğun sürüp gittiği sürece tarih-dışı (Unhistorisch) olarak duyumlama yetisi: Tüm geçmişi unutarak kendini anın eşiğine bırakmasını bilmeyen bir kimse, bir zafer tanrıçası gibi başı dönmeden ve korku duymadan bir noktada durmasını beceremeyen bir kimse, hiçbir

zaman mutluluğun ne olduğunu bilemeyecektir; daha da kötüsü, başkalarını mutlu kılan herhangi bir şeyi de hiçbir zaman yapamayacaktır. Bununla ilgili apaçık bir örnek olarak, unutma gücü hiç olmayan, yani hiçbir zaman unutamayan ve her yerde bir oluş görmeye mahkûm edilen bir insanı düşünün: böyle bir insan artık kendi öz varlığına da inanmaz, kendine ve oluşuna da inanmaz artık, hareket eden noktalar dizisi içinde herşeyin akıp gittiğini görür ve bu oluş ırmağı içinde kendini yitirir.. Böyle bir kimse en sonunda Herakleitos'un gerçek bir öğrencisi olarak parmağını bile kımıldatmaya cesaret edemeyecektir artık. Her eylem unutma ile bağlantılıdır (Bütün yapıp etmelerimizde unutma vardır): tıpkı her organik olanın yaşamında ışık kadar karanlığın da bulunduğu gibi. Her şeyi yalnız tarih içinden geçip durarak duyumlamak isteyen bir insan, uyumamak için kendini tutmaya zorlanan bir kimseye, ya da yalnızca geviş getirmekle ve boyuna yeniden geviş getirmekle yaşamını sürdürmek zorunda olan bir hayvana benzeyecekti. Öyleyse, hemen hemen hiç anımsama olmadan yaşamak, hatta mutlu yaşamak olasıdır, hayvanın yaşadığı gibi; unutma olmadan *yaşamak* ise, tümüyle olanaksızdır. Ya da konum üzerindeki düşüncemi daha yalın olarak aydınlığa çıkarmak için şöyle diyeyim: *İster bir insanda ya da toplumda, ister bir kültürde olsun, uykusuzluğun, geviş getirmenin, tarihduygusunun bir sınırı vardır, bu sınıra gelip dayandı mı, yaşayan bundan zarar görür ve sonunda yokolup gider.*

Eğer geçmişin bu sınır (ölçü) ile bugünün mezar kazıcısı olması istenmiyorsa, onun unutulması

gereken sınırını belirlemek için, bir insanın, bir ulusun, bir kültürün *plastik gücünün* ne denli büyük olduğunun iyice bilinmesi gerekirdi; plastik güçle demek istediğim, kendi içinden kendine özgü bir biçimde gelişen güç, geçmiş ve yabancı olanın biçimini değiştiren, ona yeniden biçim veren, yaraları iyileştiren, yitirileni yerine koyan, kırılan biçimlere kendi içinden yeni bir biçim veren güç. Bazı insanlarda bu güç o denli azdır ki, yaşamlarındaki en ufak bir kırgınlık ve kötü yaşantı, en küçük bir acı, çoğu zaman görülen en küçük bir haksızlık, tıpkı küçücük bir çiziğin kapanmaz bir yara açması gibi, onları sarsar; öte yandan öyle kimseler de vardır ki, yaşamın en katı ve en korkunç yıkımları, onların kendi kötülüklerinden doğmuş olaylar bile olsa, öylesine az etki yaparlar ki onlara, bu olayların içindeyken ya da kısa bir zaman sonra, bu insanlar oldukça esen bir duruma ve bir çeşit vicdan rahatlığına, huzura (dinginliğe) kavuşurlar, kılları kıpırdamaz onların. Bir insanın yapısı (doğası) ne denli güçlü kökler taşırsa, geçmişten de o denli çok şey alır ya da bu benimsemeye kendini zorlar. En güçlü ve en yaman bir doğa düşünülebilseydi, böyle bir doğa için, tarih duygusunun, yayılıp kaplayacak ve zarar verecek biçimde etki yapabileceği hiçbir sınır bulunamıyacağı anlaşılacaktı; bu doğa kendisinin ya da başkasının olsun geçmiş olan her şeyi kendine, kendi içine çekecek ve onu özümseyerek bir tür kendi kanı haline getirecekti. Boyun eğdiremediği, alt edemediği şeyi böyle bir doğa unutmasını bilir; bu şey yoktur artık, görüş çevreni hem de büsbütün kapanmıştır, hiçbir şey bu çevrenin ötesinde de insanların, tutkuların, öğretilerin

ve ereklerin bulunduğunu anımsatamaz. Şu da genel bir doğa yasasıdır: Her canlı ancak belli bir çevren içinde sağlıklı, güçlü ve verimli olabilir; bu canlı kendi etrafına bir çevren, bir ufuk çekmesini bilemiyorsa ve kendi görüş açısını, yine bencilcesine, bir başkasınınkinin (yabancınınkinin) içinde yerleştirmesini, onun çerçevesi içine koymasını bilemiyorsa, bitkin düşer, ya da büyük bir hızla göçüp gitmeye sürüklenir. Esenlik, iç açıklığı, vicdan rahatlığı, sevindirici bir olay, gelmekte olan güven — bütün bunlar tek tek kişilerde olduğu gibi bir ulusta da, görülebilir olanı, aydınlık olanı, aydınlık olmayandan, karanlıktan ayıran bir çizginin bulunmasına bağlıdır; insanın tam zamanında unutmayı bilmesine olduğu gibi, tam zamanında anımsamayı bilmesine de bağlıdır; tarihsel bir duyuşun ne zaman, tarihsel olmayan bir duymanın da ne zaman zorunlu olduğu insanın güçlü içgüdülerle sezmesine bağlıdır. İşte okuyucunun üzerinde düşünmeye çağrıldığı önerme şudur: *Tarihsel olmayanla tarihsel olan, bir kişinin, bir toplumun bir kültürün sağlığı için aynı ölçüde zorunludur, gereklidir.*

Şimdi burada herkes her şeyden önce bir gözlemi öne sürecektir: Bir insanın tarihi bilmesi ve duyması (das historische Wissen) çok sınırlı olabilir, çevreni bir Alp vadisinde oturanınki gibi dar olabilir, her yargısında bir haksızlık etmiş olabilir, her deneyde ilk kez kendisi yapıyormuş yanılgısına düşebilir, — bütün adaletsizliklerine ve yanılmalarına karşın yine de aşılmaz bir sağlamlık ve dinçlik içinde kalabilir ve her görene sevinç verebilir; oysa onun hemen yakınında çok daha

adil, çok daha bilgin olan biri sararıp solar, çöküp gider, çünkü bu kimsenin çevresinin sınırları boyuna gelen yeniyle durmadan değişir, çünkü böyle bir kimse doğruluğunun ve adaletinin pek incelmiş ağlarından kurtulup yeniden kaba isteme ve isteklerine dönemez. Buna karşın hayvanın bütünüyle tarih-dışı kaldığını, neredeyse bir nokta gibi olan bir çevren içine yerleştiğini, yine de belli bir mutluluk içinde, hiç değilse sıkıntısız ve yapmacıksız yaşadığını gördük; öyleyse belli bir ölçüde tarih-dışı olanı duyabilme, sezebilme yetisini daha önemli ve daha öncelikli bir yeti olarak gözönüne almamız gerekecek; çünkü bu yetide, doğru, sağlam ve büyük olan bir şeyin, gerçekten insanca olan bir şeyin ancak kendisinde gelişebileceği bir temel bulunur. Tarih-dışı çepeçevre kuşatan bir sfere benzer, bu sfer içinde yalnızca, bu sferin ortadan kalkmasıyla yeniden yokolmak üzere, yaşam doğar. Şurası bir gerçektir ki, insanın düşünerek, düşünüp taşınarak, karşılaştırarak, ayırıp birleştirerek o tarih-dışı ögeyi sınırlamasıyla, o ortalığı kuşatan sis bulutlarının içinde aydınlık, parlak bir ışığın doğmasıyla, — imdi, ancak geçmişi yaşam için kullanmak ve olup bitenlerden yeniden tarih yapmak, yaratmak gücüyle, insan insan olabilir: ama tarihi aşırı olarak kullanınca da insan yeniden tükenir; tarih-dışı olanın o örtüsü olmadan da insan hiçbir zaman hiçbir şeye başlayamayacaktı ve başlamaya da cesaret edemeyecekti. Tarih-dışı olanın o sis tabakasına adımını atmadan önce, insanın eylemler yapabileceği nerede görülmüş? Ya da tasarımlamaları bir yana bırakarak daha canlı bir biçimde kavramak için, bunu bir örnekle gösterelim: Bir kadına ya da büyük bir

düşünceye karşı yeğin bir tutkunun kendisini sarsıp sürüklediği bir adam gözönüne getirilsin; onun dünyası nasıl değişecektir, ne denli bir değişime uğrayacaktır! Geriye baktığında o kendisini körmüş gibi duyumlar, çevresine kulak verdiğinde kendisine yabancı olanı, boğuk anlamsız bir ses işitiyormuşçasına dinler; o daha önce gördüğü şeyleri hiçbir zaman böylesine görmemişti, sanki duyularıyla birden kavrıyormuşçasına, böylesine duyulur bir biçimde yakın, böylesine renkli, yankılı, ışıklı algılamamıştı daha önce. Bütün değerlemeleri değişmiş ve değerini yitirmiştir; onun artık bu denli çok şeyi değerlendirmeye gücü yetmiyor, çünkü artık onları pek duyumlayamıyor: kendi kendine sorar artık, o kadar zamandan beri yabancı sözcüklerin, yabancı düşüncelerin soytarısı mı olmuştu; belleğinin, bir daire içinde yorulup usanmadan döndüğü halde, bu daireden çıkmak için en ufak bir sıçrama yapamayacak denli yorgun ve zayıf düştüğüne şaşıp kalır. Bu durum dünyanın en adaletsiz durumudur; dar, geçmişe karşı nankör, tehlikelere karşı kör, uyarmalara karşı sağır, gecenin ve unutmanın ölü denizinde küçük canlı bir burgaç: ama yine de bu durum —tarihdışı ve giderek tarihe karşı durum— yalnızca haksız bir eylemin değil, ama daha çok her doğru eylemin doğduğu yerdir; bu türden bir tarih-dışı duruma geçip önceden istemeden ve buna erişmeye çabalamadan, hiçbir sanatçı tablosunu yapamayacak, hiçbir komutan zaferini kazanamayacak, hiçbir halk özgürlüğüne kavuşamayacaktır. Eylemde bulunan bir kimse, Goethe'nin de dediği gibi, her zaman bilinçsiz ve her zaman bilgisizdir; tek bir şeyi yapmak için çok olanı unutur, arka-

sında bulunana karşı adaletsizdir ve yalnızca tek bir doğru tanır, o da şimdi olması gereken şeyin doğruluğudur. Böylece her eylemde bulunan kimse, kendi eylemini, sevilmeye layık olduğundan çok daha fazla sever: en iyi eylemler de işte böyle bir sevgi coşkusu içinde ortaya çıkarlar ve bu eylemlerin değerleri ölçülemeyecek denli büyük de olsalar, herhalde bu sevgi karşısında değersiz kalırlar.

Bir kimse, her büyük tarih olayının içinde ortaya çıktığı bu tarih-dışı seferi değişik durumlarda sezip tanıyacak ve soluğunu onlara uyduracak durumda olsaydı, böyle bir kimse belki de bilen bir varlık olarak *tarih-üstü* bir görüşe yükselebilirdi. Bir zamanlar Niebuhr da tarih incelemelerinin bir sonucu olarak, insanın böyle bir görüşe varabileceğini söylüyor ve şöyle devam ediyordu: «Açık ve ayrıntılı olarak kavranan bir tarih hiç değilse bir şeye yarar. İnsan soyunun en büyük ve en yüce kafalarının da, kendilerinin olan ve başkalarına da şiddetle kabul ettirmek istedikleri görüş biçimlerini —şiddetle, çünkü bilinçlerinin yeğinliği çok büyüktür de ondan— nasıl rastlantıyla kazandıklarını farketmediklerini öğrenir insan. Bunu tam ve kesin olarak ve birçok durumlarda bilmeyen ve kavramamış olan kimseyi, belirli bir biçim içinde en yüksek tutkuya sahip güçlü bir kafanın ortaya çıkışı boyunduruk altına alır.» Böyle bir görüşe tarih-üstü denebilirdi, çünkü bu görüşte olan biri, her olayın tek koşulu olan, eylemde bulunan kimsenin ruhundaki o körlük ve adaletsizliği tanımış olmakla, bundan böyle yaşamasını sürdürmeye ve tarihe katılmaya, yani tarihi birlikte kurmaya kendisini iten hiçbir eğilim du-

yamayacaktı artık; bundan böyle de tarihi fazlasıyla ciddiye almaktan kendini kurtarmış olacaktı: ama yine o kimse, her insan ve her yaşam biçimi karşısında, Yunanlılar ya da Türkler arasında, ister I. yy. ister XIX. yy. üzerine bir ders sözkonusu olsun, nasıl ve niçin yaşandığı sorusunu kendi kendine yanıtlamayı da öğrenmiş olacaktı. Ömrünün son on ya da yirmi yılını bir kez daha yeniden yaşamayı isteyip istemediğini tanıdıklarına soran biri, aldığı yanıtlardan onlardan hangisinin bu tarih-üstü görüşe göre hazırlanmış olduklarını kolayca anlayacaktır; gerçi hepsi de hayır! diyecek, ama bu hayır'ı hepsi de başka başka temellendirecektir. Bazıları şununla belki kendilerini avutacaklar: «Ama gelecek yirmi yıl daha iyi olacak»; onlar David Hume'un kendilerinden alaylı biçimde sözettiği kimselerdir:

And from the dreegs of life hope to receive,
What the first sprightly running could not give. (1)

Biz onlara tarihsel insanlar demek istiyoruz; geçmişe bakış onları geleceğe yöneltir, yaşamla daha uzun uzadıya boy ölçüşme cesaretlerini artırır, adaletin gelmekte olduğuna, mutluluğun, adımladıkları şu dağların ardında bulunduğuna umutlandırır onları. Bu tarihsel kişiler yaşamın, varlığın (Dasein) anlamının yaşama *sürecinin* akışında gittikçe ışığa kavuşacağına inanırlar,

---

1) Umarlar bir şeyler bulmayı yaşamın artakalan kırıntılarından,
O taşkın ilk koşudan eli boş dönenler.

şimdiye değinki süreci inceleyerek bugünü anlamak ve geleceği daha yeğin bir biçimde istemeyi öğrenmek için, işte yalnız bundan dolayı geriye bakarlar; bu insanlar, her türlü tarihselliklerine karşın, ne denli tarih-dışı düşündüklerini ve eylediklerini ve tarih uğraşılarının salt bilginin hizmetinde değil, ama ne denli yaşamın hizmetinde olduğunu hiç bilmezler.

İlk yanıtını dinlediğimiz o soru belki bir kez de başka türlü yanıtlandırılabilir. Gerçi yine bir hayırla, ama bu kez bir başka türlü temellendirilen bir hayırla. Süreç içinde kurtuluşu görmeyen tarih-üstü insanının yadsıması, hayırıyla; böyle bir kimse için dünya, sürece inananın tersine, her tek anda bütünlenmiş ve sona erip bitmiştir. Geçen son on yılın öğretemediğini gelen on yıl mı öğretecek ona!

İmdi bu öğretinin anlamının mutluluk mu, boyun eğip tanrıya sığınma mı (Resignation), erdem mi yoksa pişmanlık mı olduğunda tarih-üstü insanlar hiçbir zaman birbirleriyle uyuşamamışlardı; ama onlar, geçmiş üzerindeki bütün tarihsel düşünme biçimlerinin tersine olarak şu nokta üzerinde tam bir birliğe varmışlardır: geçmiş ve bugün bir ve aynıdır, daha doğrusu her türlü çeşitlilik içinde tipik bir biçimde kımıldamadan aynı kalan ve gelip geçici olmayan örneklerin hep varoluşu olarak, değişmez bir değeri olan ve hep aynı anlamı taşıyan durmuş kalmış bir yapıdır. Birbirinden ayrı yüzlerce diller insanların hep aynı tipik, belli gereksemelerini karşıladığından, bu gereksemeleri anlayan birinin bütün bu dillerden yeni hiçbir şey öğrenemeyeceği gibi, tarih-üstü görüşte olan bir düşünür de ulusların ve tek tek ki-

şilerin bütün tarihini içten aydınlatır, bunu da çeşitli hieroglifl erin ilk anlamlarını kahince sezerek, hatta adım adım durmadan yeniden çıkıp gelen şifreleri yorgunluktan tükenircesine açıklayarak yapar; çünkü olayların bu sonsuzca çokluğu karşısında nasıl o içinde doygunluk, bıkkınlık ve hatta bulantı duymaz! — öyle ki, sonunda aralarında en korkusuz olanı bile belki de Giacomo Leopardi ile birlikte yürekten seslenmeye hazırlanacaktı:

«Yok, yaşamıyor hiçbir nesne,
Deyseydi eğer çabaların, önem vermez miydi
hiç toprak, iç çekmene?
Acıdır, sıkıntıdır varlığımız ve pis bir
çamurdan başka şey değil dünya.
Sakin ol öyleyse, sesini çıkarma.»

Öyleyse biz de bu tarih-üstü insanları kendi bulantı (tiksinti) ve bilgelikleriyle başbaşa bırakalım da bugün bir kez olsun, daha çok bilgeliğimizin olmayışından ötürü şöyle yürekten sevinelim ve kendimize, etkin olanlar ve ilerleyenler olarak, dünyanın akıp gidişine (sürecine) saygı duyanlar olarak, iyi bir gün hazırlayalım. Tarih üstüne değerlendirmelerimiz isterse yalnız batılı bir önyargı olsun; yeter ki hiç değilse bu önyargının sınırları içinde kalmayalım ve ilerleyelim! Yeter ki tarihi *yaşamın* ereğine çekmeyi her zaman için daha iyi öğrenelim! İşte o zaman tarih-üstü görüşteki kimselere, bizden daha fazla bilgelikleri olduğunu sevine sevine itiraf etmek isteriz; yeter ki biz de yaşam yönünden onlardan daha üstün

olduğumuza güvenebilelim: çünkü bizim bilge olmayışımızın herhalde onların bilgeliğinden daha çok geleceği olacaktır. *Yaşam* ve *bilgelik* arasındaki bu karşıtlığın anlamı üzerinde hiçbir kuşku kalmaması için, çoktanberi doğruluğu tanıtlanmış olan bir yöntemi yardımıma çağırmak ve doğrudan doğruya birkaç tez öne sürmek istiyorum.

Salt ve tam olarak tanınan ve bir bilgi konusu haline gelmiş bulunan bir tarih olgusu (fenomeni), onu tanıyan kimse için, ölüdür; çünkü o, bu olguda çılgınlığı, adaletsizliği, kör tutkuyu ve genel olarak o olgunun yeryüzüyle ilgili olarak kararılan bütün çevrenini ve böylelikle aynı zamanda o olgunun tarihsel gücünü de tanımış olur. Şimdi bu güç, onu bilen kimse için güçsüz olmuştur artık: ama belki onu yaşayan kimse için henüz değil.

Salt bilim olarak düşünülmüş ve egemen olmuş bir tarih, insanlık için bir tür yaşamının bilançosu ve hesabının kapanışı olurdu. Tarihsel oluşum çok daha güçlü ve yeni bir yaşam akışı, örneğin, ancak oluşan bir kültür boyunca gittiği sürece, yararlı olan, gelecek sağlayan bir şeydir; öyleyse tarih, kendisi egemen olduğu ve kendisi yönettiği zaman değil de, ancak yüksek bir güç (yaşam) tarafından yönetildiği ve o gücün egemenliğine girdiği zaman gelecek için güven sağlar.

Tarih, yaşamın hizmetinde bulunduğu ölçüde, tarihsel olmayan bir gücün hizmetinde bulunur, bundan dolayı da bu bağlılık içinde, hiçbir zaman, matematik gibi, salt bir bilim değildir, olamaz ve olması da gerekmez. Ama yaşamın ne dereceye kadar tarihin hizmetine gereksemesi olduğu soru-

su, bir insanın, bir ulusun, bir kültürün sağlığı bakımından en önemli sorulardan ve yaşamın en önemli kaygılarından biridir. Çünkü tarih aşırı bir güç kazanırsa yaşam parçalanır ve soysuzlaşır, bu soysuzlaşma sonunda ise tarihin kendisi de yeniden soysuzlaşır.

2.

Ama yaşamın tarihin hizmetine gereksinme duyduğu sözü, biraz sonra kanıtlanacak olan, tarih incelemelerinin aşırıya gidişinin ya da tarihin aşırı kullanılışının yaşayanlara zarar verdiği sözü kadar açık olarak kavranılması gerekir. Tarih yaşayanlara üç bakımdan bağlıdır: yaşayanların etkin ve bir şeye erişmeye çabalayan kimseler olmaları bakımından, koruyan ve saygı duyan kimseler olmaları bakımından, acı çeken ve kurtuluşa gereksinme duyan kimseler olmaları bakımından. İşte bu üç bağlantıya tarih incelemelerinde, üç çeşit tarih karşılık olur: bu yüzden tarihin *anıtsal tarih (monumentalische), eskiyi koruyucu tarih (antiquarische)* ve *eleştirici tarih (kritische)* gibi türlere ayrılması uygun görülmüştür.

Tarihle her şeyden önce, etkin ve güçlü olan, büyük bir savaşa girişip de, örneklere, ustalara, avutucu ve öğüt vericilere, ermişlere gereksinim duyan ve bunları çağdaşlarıyla arkadaşları arasında bulamayan kimse ilgilenir. Schiller de tarihle böyle ilgilendi: çünkü zamanımız öylesine kötü ki, diyor Goethe, artık ozana kendi çevresindeki insanların yaşamı içinde yararlanabileceği örnek bir

yapı görünmüyor pek. Etkin olanla ilgisi bakımından örneğin Polybius politik tarihi, bir devletin yönetimine gerçek bir hazırlanma ve mutluluğun değişkenliklerine sarsılmadan dayanmamız için başkalarının düşükleri yanlışları anımsatarak bizi uyaran en seçkin bir öğretici sayar. Tarihin anlamını böylece tanımayı öğrenmiş olan bir kimseyi, meraklı gezginlerin ya da kılı kırk yaran ayrıntı düşkünü mikrologların, büyük geçmişin piramidi üzerine tırmandıklarını görmesi, öfkelendiriverecektir; böyle bir kimse, bir örneğin izinden gitmeye ve daha iyisini yapmaya kendisini iten şeylerin bulunduğu yerlerde, bir galerinin tablolar hazinesindeymiş gibi dolaşan, eğlenceye ya da sensation'a düşkün başıboş kimselere rastlamayı istemez. Etkin olan kimse, zayıf ve ümitsizce başıboş gezenler arasında, görünüşte etkin olup gerçekte yalnızca oradan oraya koşan, çırpınan, arkadaşları arasında, cesaretini yitirmemek ve bulantı duymamak için, şöyle yeniden bir soluk almak üzere, amacına giden yolda bir ara durup arkasına bakar. Amacı belki kendi mutluluğu değil de herhangi bir mutluluktur, çoğu zaman bir ulusun ya da tüm bir insanlığın mutluluğu; boyun eğip katlanma (resignation) karşısında geri çekilir ve tarihi boyun eğmeye karşı araç olarak kullanır. Onur ışığında, yani tarih tapınağında kendisinden sonra gelenler için yeniden öğretici, öğüt verici, avutucu ve uyarıcı olabileceği onurlu bir yer ümidi dışında, çoğu kez hiçbir armağan onu beklemez. Çünkü buyruğu şudur: «İnsan» kavramını daha da genişletebilenin ve onu daha güzel bir biçimde gerçekleştirebilenin, bunu sonsuza de-

ğin yapabilmesi için, hep varolması gerekir. Tek kişilerin, bireylerin savaşında büyük anların bir zincirlenme oluşturduğu, binlerce yıl boyunca insanlığın bir doruklar sıra-dizisinin bu anlarında birbirine bağlandığı, böyle çoktan geçmiş olan bir andaki en yüksek olanın benim için henüz canlı, aydınlık ve büyük olduğu — işte insancılığa (hümaniteye) inanmadaki, *anıtsal* bir tarihin gerekli oluşunda dile gelen temel düşünce de budur. Ama işte doğrudan doğruya bu büyük olanın sonsuzca varolması gerektiği savına karşı korkunç bir savaş patlak verir. Çünkü henüz yaşayan bütün öteki şeyler hayır diye bağırır. Anıtsal olan ortaya çıkmamalıdır — karşı parola da budur. Dünyanın her köşesini doldurup ağır havasını her büyük olanın çevresine yayan kötü alışkanlık, küçük ve aşağı olan, engelleyici, aldatıcı, güçten düşürücü, bunaltıcı bir şey olarak kendini, büyük olanın ölümsüzlüğe erişmek için ilerlemekte olduğu yola atar. Ama bu yol insan beyninden geçiyor! Aynı gereksinimlerle boyuna yeniden ortaya çıkan ve yokolup gitmemek için az bir zaman çaba gösterip kendini koruyan, ürkek, kısa ömürlü hayvanların beyninden. Çünkü bunlar yalnız bir tek şey isterler: ne pahasına olursa olsun yaşamak. Aralarından hangisi anıtsal tarihin o güç bayrak — yarışına girmeyi aklına getirebilir, oysa ancak bu yarışla, büyük olan yaşamasını sürdürür! Bununla birlikte her zaman geçmişteki büyük olana bakıp bu bakışla güçlenen birileri çıkacaktır; bunlar bu bakışla kendilerini öylesine iyi hissederler ki, sanki insan yaşamı pek yüce bir şeymiş gibi, sanki bu acı bitkinin en güzel yemişi şunu bilmekmiş gibi: bir zamanlar kendini beğenmiş ve güçlü olan

biri bu yaşamdan geçip gitmişti, bir başkası melankoli ile, bir üçüncüsü merhamet ve yardımseverlikle — ama hepsi de arkalarında bir öğretiyi bırakarak: yaşama (Dasein) önem vermeyen onu en güzel yaşar. Sıradan insan bu kısa süreli zamanı öyle iç karartıcasına ciddiye alırken, onu istenilir bir şey olarak bulurken, ötekiler ölümsüzlüğe ve anıtsal tarihe giden yollarında bunu tanrısal bir gülüşe (olympischen Lachen) ya da hiç değilse yüce bir horgörüye çevirmeyi biliyorlardı; çoğu zaman da ironi (alay) ile mezarlarına giriyorlardı — zaten onlarda gömülecek ne vardı ki! yalnız şu: pislik, süprüntü, boş gurur ve bir hayvanlık olarak onları her zaman ezmiş olan ve uzun bir süre nefretlerini çektikten sonra şimdi unutulup gitmiş olan şey. Ama bir şey yaşayacak, kendi asıl özlerinin markası, bir yapıt, bir eylem, az görülen bir içe doğma, bir açıklık, bir yaratma: yaşayacak, çünkü gelecekteki kuşaklardan hiçbiri onsuz yaşayamaz. Bu en değişik biçimi içinde onur, Schopenhauer'in dediği gibi, o en nefis kendimizesaygı lokmasından yine de daha fazla bir şeydir, büyük olanın her çağda aynı kalışına ve sürekliliğine inanmadır, kuşakların değişmesine ve gelip-geçiciliğe karşı bir protestodur, bir direniştir.

Peki öyleyse geçmişin anıtlara dayanan incelenmesi, ilk çağların klasikleri ve benzeri az bulunan şeyleriyle uğraşılması bugünün insanına ne kazandırır? Tarihi anıtsal açıdan ele alan kimse şu sonucu çıkarır: bir zamanlar varolan büyüklük bir kez varolabildiğine göre, pekâlâ yeniden varolabilecektir; böyle bir kimse cesaretle yolunu sürdürür, çünkü zayıf saatlerinde, yoksa olanaksız bir şeyi istemiş olmayayım diye sorduğu, içine dü-

şen bu kuşku şimdi artık bir yana atılmıştır. Almanya'da moda olan intellektualism'e (aydın'cılığa) son bir darbeyi vurmak için, yapıcı yeni bir ruh içinde yetişen ve hareket eden yüz kadar, daha fazla değil, insanın yeteceğine bir kişinin inandığı düşünüldüğünde, Renaissance kültürünün yüz kadar bir insan bölüğünün omuzları üzerinde yükselmiş olduğunu görmesi böyle bir kimseyi ne denli güçlendirecekti.

Bunun ötesinde —aynı örnekten hemen yeni bir şey daha çıkarıp öğrenmek için— bu karşılaştırma o denli dalgalı, sallantılı ve o denli kesinlikten uzak olurdu ki! Bu karşılaştırmanın güçlü bir etki yapması gerekiyorsa, ne çok şey gözden kaçacak, geçmişteki bireysellikler ne denli zorla genel bir biçim içine sokulmaya zorlanacak ve birbirine uydurma uğruna bütün keskin köşeler ve çizgiler kırılacaktı! Ama aslında, bir zamanlar varolabilen şey ikinci bir kez, ancak Pitagoras'çılar inançlarında haklı olsaydılar, ortaya çıkabilirdi; Pitagoras'çıların inancına göre gök cisimlerinin birbirlerine karşı olan durumları aynıyla yeryüzünde de en küçük ayrıntılarına değin yinelenecektir, öyle ki, yıldızlar birbirleri karşısında belli bir durum aldıklarında, hep yeniden, bir Stoa'cının bir Epikuros'cu ile bağdaşması gerekecek, Caesar yeniden öldürülecek ve bir başka yerde Kolombus Amerika'yı yeniden keşfedecekti. Kendi oyununa, beşinci sahnenin bitiminden sonra, yeryüzü her seferinde yeniden başlasaydı, motiflerin aynı zincirlenmesinin, aynı *deus ex machina*'nın (makineden çıkan tanrının), aynı felaketin belli aralıklarla yenilendiği kesin olarak bilinip saptansaydı, ancak o zaman güçlü insan anıtsal tarihi

tam ikonik *doğruluğu* içinde, yani her gerçeği tam olarak çizilmiş özelliği ve biricikliği içinde isteyebilirdi: ama herhalde astronomların yeniden astrolog olmalarından önce değil. O zamana değin anıtsal tarih o tümel doğruluğu kullanamayacak çünkü: boyuna eşit olmayan şeyleri birbirine yaklaştıracak, genelleştirecek ve sonunda eşit kılacak; motiflerin ve nedenlerin çeşitliliğini azaltacak, bunu da *nedenleri* (causae) ortadan kaldırmak pahasına, *etkileri* (effectus) anıtsal, yani örnek olarak ve öykünmeye değer bir şey olarak göstermek için yapacak: öyle ki anıtsal tarihe, nedenleri elden geldiğince bir yana bıraktığından, biraz abartmayla, her çağa etki yapacak olaylar olmaları bakımından, «kendinde etkiler» (effecte an sich) in bir toplamı denebilirdi. Halk bayramlarında, dinsel ve askersel anma törenlerinde kutlanan şey, aslında böyle bir «kendinde etki»dir: bu, tutkulu kimsenin uykusunu kaçıran, bir işe girişenin bir muska gibi göğsünde taşıdığı şeydir, nedenlerle etkiler arasındaki gerçek tarihsel *bağlantı* değil; bu bağlantı, tam olarak tanınsaydı, gelecek ve rastlantının, bir zar oyununda, büsbütün aynı olan bir şeyin hiçbir zaman ortaya çıkamayacağını gösterecekti.

Tarihi inceleme ve yazma anlayışı, güçlü bir insanın bu anlayıştan (ruhtan) aldığı büyük *itilimlerin* etkisinde kaldığı sürece, geçmişi öykünmeye değer bir şey olarak, öykünülebilen ve ikinci kez varolabilen bir şey olarak gösterilmesi gerektiği sürece, bu geçmiş herhalde bozulmak, daha güzel bir biçime sokulmak, böylece de serbestçe uydurulmuş bir masal haline getirilmek tehlikesiyle içiçedir; hatta anıtsal bir geçmişle mitolojik

bir uydurma arasında hiçbir ayrım yapılamıyacak olan çağlar vardır: çünkü bir dünyadan olduğu gibi, bir başka dünyadan da tıpatıp aynı itilimler (Antrieben) alınabilir. Öyleyse geçmişin anıtsal incelenmesi öteki inceleme biçimleri üzerine, eskiyi koruyucu ve eleştirici biçimler üzerine demek istiyorum, *egemen olursa,* geçmişin kendisi de bundan *zarar* görür: geçmişin büyük kısımları aynı biçimde unutulur, hor görülür, sürekli akan sıkıcı bir sel gibi akıp gitmeye bırakılır, yalnızca birkaç süslü gerçek adacıklar halinde ortaya çıkar: genellikle göze batar bir duruma gelen az bulunur, seyrek kişilerde doğaya aykırı, olağanüstü bir şey dikkati çeker, tıpkı Pitagoras'ın öğrencilerinin öğretmenlerinde görüp tanımak, bilmek istedikleri altın kalça gibi. Anıtçı tarih, benzeşimler (analogie) yüzünden yanılır: baştan çıkarıcı, şaşırtıcı benzetmelerle gözü pek olanı gözü karanlılığa (yiğiti cüretkârlığa), coşkulu birini bağnazlığa itebilir; bu tarihin, birtakım yetenekleri olan bencillerin ve katı düşünüşlü kötü insanların kafalarında ve ellerinde bulunduğu düşünülsün, o zaman hükümetler yıkılacak, kırallar öldürülecek, savaşlar ve devrimler çıkarılacak, tarihteki «kendinde etkilerin», yani yeterince nedenleri olmadan yalnızca etkilerin sayısı yeniden çoğaltılacaktır. Anıtçı tarihin, ister iyi ister kötü olsunlar, güçlü ve etkin insanlar arasında yapabileceği zararları anımsatmak için bu kadarı yeter: ama ya güçsüz ve etkin olmayan kimseler bu anıtçı tarihi ele geçirir de kullanırlarsa, işte o zaman ne olacak ve bu anıtsal tarih nasıl bir etki yapacak!

En yalın ve en çok kullanılan bir örnek alalım! Sanatçı olmayan ya da küçük bir sanatçı

olan kimselerin anıtçı sanat tarihi ile donatıldıkları ve savunuldukları düşünülsün: şimdi onlar silahlarını kime çevirecekler! Candüşmanlarına, güçlü sanatçılara, imdi o tarihten doğru bir biçimde ortaya çıkanı, yani yaşama yarayanı (tarihi yaşama geçirip onun hizmetine sokmayı) öğrenen ve öğrendiğini yücelmiş bir eyleme çevirmesini yalnızca kendileri bilen kimselere. Yol onlara kapatılır; ortamları havaları kararтılır, herhangi bir büyük geçmişteki yarı kavranmış bir anıtın çevresinde puta taparcasına, kölece ve canla başla dans edildiğinde sanki şu denilmek istenir: «bakın işte sahici ve gerçek sanat: oluşanlardan ve istenenlerden size ne!» Bu dans eden sürü açıkça «iyi beğeni»nin ayrıcalığını, tekelini de elinde tutuyor anlaşılan: çünkü yaratıcı olan, yalnızca izleyen ama hiçbir işe girişmeyen kimselerin karşısında hep zarardadır; tıpkı kahvehane politikası yapan adamın her zaman yönetimdekinden (iktidardakinden) daha akıllı, daha doğru ve daha düşünceli iyi bir görüşe sahip olduğunu sanması gibi. Ama halk oyları ve sayı-üstünlüğü gibi adetler, alışkanlıklar sanat alanına aktarılmak istenir de sanatçı aynı biçimde estetikçi işsizlerin mahkemesi önünde kendini savunmaya zorlanırsa, bu sanatçının mahkûm edileceğine önceden yemin edilebilir: yargıçlarının anıtsal sanatın kanon'unu, yani yukarıda verilen açıklamaya göre, her çağa «etki yapmış olan» sanatın yasasını törenle herkese bildirdiği *için* değil, tam tersine doğrudan doğruya bildirdiğinden dolayı: buna karşın onlarda, bugünün sanatı olduğu için, henüz anıtsal olmayan her sanata karşı ilkin bir gereksinme eksiktir, ikinci olarak salt eğilim, üçüncü olarak da o tarih yetkesi eksiktir. Oysa

içgüdüleri onlara sanatın ancak sanatla öldürülebileceğini haber verir: anıtsal olan hiçbir zaman bir daha doğmamalıdır, geçmişten bu yana bir kez anıtsal yetkesi (otoritesi) olan şey de doğrudan doğruya buna yarar. Bunlar böylesine sanattan anlayanlardır işte, çünkü sanatı büsbütün ortadan kaldırmak isterler; doktormuş gibi tavır takınırlar, oysa aslında sanatı zehirlemek için fırsat kollarlar; sanat sofrasının besleyici yemeklerinden kendilerine sunulan her şeyi neden böyle ısrarla geri çevirdiklerini şımarık çocuk alışkanlıklarıyla açıklamak için dillerini ve beğenilerini (damak zevklerini) öylesine geliştirirler. Çünkü büyük olanın doğmasını istemezler: onlar için tek çıkar yol, tek araç «bakın, büyük olan işte burada!» demektir. Gerçekte ise, işte şimdi burada olan bu büyükle, tıpkı biraz önce doğmakta olanla olduğu gibi, pek ilgilendikleri yoktur: yaşamları buna tanıktır. Anıtçı tarih, maskeli bir balo elbisesi gibidir, bu elbise içinde kendi çağlarındaki büyük ve güçlü olana karşı duydukları hınç ve nefreti geçmiş çağların güçlülerine ve büyüklerine karşı duyulan dolu dolu bir hayranlıkmış gibi gösterirler, bu maske içinde o tarihselliği inceleme biçiminin gerçek anlamını, karşıt bir anlama çevirerek, gizlerler, açıkça bilsinler ya da bilmesinler, öyle bir davranış içindedirler ki, şunu demek isterler sanki: bırakın ölüler yaşayanları gömsünler.

Tarihin varolan bu her üç türü de şimdi yalnız tek bir yerde, tek bir iklimde bulunmaktadır: başka her yerde çöle döndüren o yabani otlar ortalığı sarar. Büyük işler yapmak isteyen insan, genellikle geçmişe gereksinme duyduğunda, anıtçı tarih aracılığıyla bu geçmişi ele geçirir; buna karşın alı-

şılmışta ve eski değerlerde kalmakta direnen kimse, eskiyi koruyan bir tarihçi olarak geçmişle ilgilenir; ancak bugünün bir gereksinmesiyle göğsü daralan ve ne pahasına olursa olsun yükten kurtulmak isteyen kimse, eleştirici tarihe, yani yargılayıcı ve mahkûm edici tarihe gereksinme duyar. Birçok büyük yıkımlar bitkilerin düşüncesizce dikilmiş olmalarından kaynaklanır: gereksinme duymayan eleştirici, sevgisi olmayan antikacı, kendisi büyük olanı gerçekleştiremediği halde büyük olanı tanıyan kimse, işte bu gibi kimseler, yabanotu ya da ayrıkotu gibi fışkıran, kendi doğal anatopraklarına yabancılaşan, bundan dolayı da soysuzlaşan bitkiler olurlar.

3.

İmdi ikinci olarak, koruyan ve saygı duyan, geldiği ve içinde yetiştiği yere bağlılık ve sevgiyle dönüp bakan kimse tarihle ilgilenir; bu geriye yönelmiş sevgiyle (Pietaet), kendi varoluşu için duyduğu şükranın borcunu da ödemiş olur. Böyle bir kimse eskiden beri varolanın üstüne titreyerek, kendisinin içinde doğduğu koşulları, kendisinden sonra doğacak olanlar için korumak ister, — böylece de yaşama hizmet etmiş olur. Babadan kalma gelirler (akarlar) üzerindeki mülkiyet anlayışı da böyle bir ruhtaki kimsede kavramını değiştirir: çünkü daha çok bu mallar böyle bir ruhun sahibi olmuştur. Küçük, sınırlı, çürümüş ve eski olan, kendi değerini ve dokunulmazlığını, eskiye bağlı insanın koruyan ve saygı duyan ruhunun bu şeylere girip yerleşmesi ve orada kendine sıcak bir yuva hazırlaması sayesinde korur. İçinde yaşadığı kentin tarihi, onun gözünde, kendisinin tarihi olur; surları, yüksek kuleleriyle kale kapılarını, belediye yönetimini, halk bayramlarını, kendi gençliğinin resimlendirilmiş bir anı defteri gibi görür ve bütün bu şeylerde kendini yeniden bulur, kendi gücünü, uğraşılarını, sevincini, yargısını, kendi çıl-

gınlıklarını ve yakışıksız davranışlarını yeniden bulur. Kendi kendine, burada yaşanıyordu, der, çünkü burada yaşanır; yaşanılacaktır burada, çünkü biz dayanıklıyız, geceleyin öldürüleceklerden değiliz. İşte o bu «biz»le, tek tek kişilerin gelip geçici garip yaşamlarının üstünden bakar ve kendini, evinin, kuşağının ve kentinin ruhu olarak duyar. Arada sırada da karanlığa gömülmüş ve bulanıklaşmış yüzyıllar ötesinden ulusunun ruhunu kendi ruhu olarak selamlar; bir içine girip duyma (Hindurchfühlen), bir sezerek ortaya çıkarma, hemen hemen silinmiş izlerin ardından gitme, öylesine üstüste yazılmış geçmişi içgüdüyle doğru okuma, palimpseste'i, hatta polypseste'i(1) çabucak bir anlama — işte bunlar onun yetenekleri ve erdemleridir. Erwin von Steinbach'ın anıtı(2) karşısında Goethe, bu yetenek ve erdemlerle durdu. Duyumlarının fırtınası içinde aralarına yayılmış olan tarihin buluttan örtülerini yırtıp kopardı: Alman yapıtına, «güçlü, haşin Alman ruhundan etkilenerek», ilk kez yeniden baktı. Böyle bir duygu, anlayış ve tutum (karakter), İtalyanları Renaissance'a götürdü ve Jacob Burckhardt'ın dediği gibi, ozanların da «en eski telli sazların çıkardığı şaşılacak güzellikte bir ses» biçiminde, eski İtalyan dehasını yeniden uyandırdı. Ama o tarihsel ve eski olanı sayma duygusu, bir insanın ya da bir ulusun içinde yaşadığı ölçülü, katı, hatta sıkıntılı durumlar üzerine, yalın, dokunaklı bir hazalma ve hoşnutolma duygusu yaydığı zaman,

---

1) Palimpseste, Polypseste: Yazısı silinerek üzerine yeniden yazı yazılmış parşömen. (Ç.N.)

2) Strasburg Katedrali.

en yüksek değerine erişir; sözgelimi Neibuhr'un, bataklık ve kıraç yerlerde, bir tarihi olan ve özgür yaşayan köylüler arasında, mutlu yaşayabileceğini ve hiçbir sanatın boşluğunu duymayacağını açık kalplilikle söylemesi gibi. Ayrıca daha az hoş tutulan soyları ve ahaliyi (nüfusu) de yurtlarına ve yurtlarının törelerine bağlamak, onları yerleştirmek ve yabancı olanda daha iyinin çevresinde dolaşmalarına ve bu daha iyi için yarışarak savaşmalarına engel olmakla, tarih yaşama daha iyi nasıl hizmet edebilirdi? Tek kişiyi bu çevrelere ve yoldaşlara, bu sıkıntılı alışkanlıklara, bu çıplak dağ sırtlarına sıkıca bağlayan şeyin arasıra sanki şımarıklık ve düşüncesizlikmiş gibi olduğu görülür — ama bu iyileştirici ve bütünü ilerletici bir düşüncesizlik: macera dolu göçme hazzının korkunç etkilerini, örneğin bütün bir halkın oraya buraya dağılmasında, açıkça gören (anlayan) herkesin bildiği gibi, ya da geçmişine bağlılığını yitirmiş ve yeniyi, boyuna yeniyi, ardı arkası kesilmeyen kosmopolitçe bir arama ve seçmeye kendini veren bir halkın durumunu yakından gören herkesin bildiği gibi. Buna karşıt olan duygu, ağacın kendi kökünden duyduğu esenlik duygusu, kendisinin bütünüyle keyfi ve rastlantıdan değil de, mirasçı, çiçek ve meyve olarak bir geçmişten çıkıp gelişmiş olduğunu bilmek mutluluğu ve bu geçmişten çıkmış olmakla varoluşunun hoş görüleceği, hatta haklı çıkarılacağını bilmek mutluluğu — şimdi, üstünlükle, gerçek tarih duygusu olarak gösterilen şey işte budur.

Gerçi bu, geçmişi salt bir bilgi içinde ortadan kaldırması için insanın en çok elverişli olduğu bir durum değildir elbette; daha önce anıtsal tarihi

incelerken gördüğümüz gibi, burada da tarih yaşama hizmet etmez ve yaşama itilimleriyle yönetilmezse, geçmişin kendisinin de zarara gireceğini görürüz. Biraz düşgücü (hayal) serbestliğiyle konuşacak olursak; ağaç, kökünü, görebildiğinden daha fazla duyar: Ama bu duygu, kökün büyüklüğünü, görülebilen dallarının büyüklüğüne ve gücüne göre ölçer. Ağaç bu konuda yanılsın isterse: kendini çevreleyen bütün bir orman üzerinde nasıl bir yanılma içinde olacak! bu orman üzerine bütün bildiği ve duyduğu, ancak bu ormanın kendisini engellediği ya da kendisini ilerlettiği, kendisine yolaçtığı ölçüde — ama bunun dışında hiçbir şey. Bir insanın, bir kent halkının, bütün bir ulusun eskiye bağlı tarih duygusunun her zaman çok dar ve sınırlı bir görüş alanı vardır; en büyük olanı hiç görmez, gördüğü az ve küçük olanı da çok yakından görür ve onu farklı bir biçimde görür; onu ölçemez, bundan dolayı da her şeyi aynı önemde bulur, bundan dolayı her ayrıntıya, her tek tek olana çok önem verir. Böyle olunca da geçmişteki şeyler için değer ayrılıkları, nesnelerin birbirine olan bağlantısını doğru olarak ölçecek oranlar yoktur artık; nesneler için ölçü ve oranlar, eskiyi koruyucu bir gözle geriye bakan tek kişilere ya da uluslara göredir yalnızca.

Burada her zaman bir tehlike pek yakındır: sonunda genellikle henüz görüş alanına çıkmış her eski ve geçmiş olan, aynı ölçüde saygıya değer bulunur, ama buna karşılık bu eskiye saygı göstermeden, karşı koyan her şey, öyleyse yeni olan ve oluşma durumunda olan her şey geri çevrilir ve bu yeni olana karşı savaş açılır. Yunanlılar plastik sanatlarında, özgür ve büyük biçemlerinin (üslup-

larının) yanında, din geleneklerine bağlı biçemi (hieretischen Stil) böylece hoşgördüler, hatta daha sonraları da sivriburun ve soğuk gülümsemeyi hoşgörmekle kalmayıp, bundan ince bir zevk ve tad almasını da bildiler. Bir ulusun duygusu böylesine, bu denli katılaşırsa, tarih geçmiş yaşama, yaşamın sürüp gitmesine engel olacak ve böylece daha yüksek bir yaşamı mezara gömecek biçimde hizmet ederse, tarih duygusu yaşamı artık canlı olarak korumayıp da mumyalaştırırsa, işte o zaman ağaç da ölür, hem de doğaya aykırı bir biçimde, yukarıdan başlayıp yavaş yavaş köklere doğru inerek — sonunda kökün kendisi de toptan göçüp gider. Bugünün canlı yaşamı, tarihi artık canlandıramadıkça ve coşturamadıkça eskiye bağlı tarihin kendisi de soysuzlaşır. Bu anda kutsal sevgi (Pietaet) kurur, bilgince alışkanlık sevgisizce sürüp gider ve bencilcesine, kendini beğenmişcesine kendi ekseni etrafında döner. İşte o zaman, bir zamanlar varolmuş olan her şeyin hep birden ardı arkası kesilmeyen bir homurdanışının, körükörüne bir toplu öfkesinin karşı bir oyunu seyredilir. İnsanın çevresini çürümüş bir koku sarar; hatta daha önemli bir yatkınlığı, soylu bir gereksemeyi, eskiye bağlılık biçimiyle, doymak bilmez bir yeni iştahaya, daha doğrusu eskimiş olan her şeye duyulan bir iştihaya indirmeyi başarır; çoğu zaman öylesine derine iner ki, sonunda her yenilenden memnun kalır ve bibliografik ıvır zıvırın tozlarını, yani yaşamlarını içeren yazılara özgü kimdir, nedirlerin tozunu bile zevkle yutar.

Ama bu soysuzlaşma olmasa bile, eskiye bağlı tarih, yaşamın esenliği için üzerinde kök salacağı biricik dayanağı yitirmese de, gittikçe güçlenip

geçmişi inceleyen öteki biçimleri kaplarsa, yine de yeterince tehlike kalır ortada. Eskiye bağlı tarih yaşamı *korumayı* bilir yalnızca, yaratmayı değil; bundan dolayı her zaman oluş halinde olanın değerini düşürür, oluş halinde olan için sezici bir içgüdüsü yoktur da ondan — örneğin anıtsal tarihinki gibi. Böylece yeni olana karşı güçlü ve sağlam kararlar almaya engel olur, böylece etkin insanı, etkin bir insan olarak herhangi bir ulu şeyi, sevgiyi yaralayacak olan ve yaralamak zorunda olan etkin insanı kötürüm eder. Bir şeyin eskimiş olması olayı, şimdi o şeyin ölümsüz olması isteğini doğurur; çünkü varoluşu boyunca yaşadığı her şeyi — babalardan (atalardan) kalma eski bir töre, dinsel bir inanç, kalıtımla sahip olduğu politik bir ayrıcalık — tek kişiler ve kuşaklarca duyulan saygı ve sevginin o toplamını, böyle bir eskiçağ (Alterthums) olarak gözönüne alan biri için: böyle bir eski çağın yerine bir yeniçağı (Neuthum) koymak, sevgi ve saygıların böyle bir sayıca çokluğu karşısına, oluşan ve şimdi varolanlardan bir tekini çıkarmak, ölçüsüzlük, hatta inançsızlık olarak görünür.

Burada geçmişi incelemek için, anıtçı ve eskiyi koruyucu biçimler yanında, insanın bir *üçüncü* biçime de, yani *eleştirici* biçime de gereksinmesi bulunduğunun ne denli zorunlu olduğu açık olarak görülür: hem bunu da yine yaşamın hizmetinde kullanmak üzere. İnsanın yaşayabilmesi için, geçmişi kırıp dökmeye ve ortadan kaldırmaya bir gücü olması ve bunu zaman zaman uygulaması gerekiyor: buna da geçmişi mahkeme önüne çıkarmak, kılı kırk yararcasına sorguya çekmek ve sonunda mahkûm etmekle erişilebilir; her geçmişin

bir değer olduğu düşüncesi yargılanıp cezalandırılacaktır, — çünkü burada bir kez insanca şeyler sözkonusudur: her zaman insanın gücü ve güçsüzlüğü egemendi bu şeylerde. Burada, mahkemede oturan adalet değildir; kayırma (Gnade) da değildir yargıyı bildiren; tam tersine yalnızca yaşam, o karanlık, sürükleyici, doymak bilmez bir biçimde kendine istek duyan güç, yargıç olacaktır burada. Yaşamın yargısı her zaman adaletsizdir, haksızdır, kayırması yoktur onun, çünkü hiçbir zaman bilginin salt bir kaynağından çıkmaz; ama birçok durumlarda adaletin kendisi bu yargıyı yargıladığında, aynı biçimde düşer bu yargı. «Çünkü ortaya çıkan ne varsa hepsi göçüp gitmeye *değer*, öyleyse hiçbir şey ortaya çıkmasaydı daha iyi olurdu.» Yaşayabilmek, yaşamakla adaletsiz olmanın tek bir şey olduğunu unutmak için çok büyük bir güç gerek. Luther de bir aralık, dünyanın Tanrının unutkanlığı yüzünden meydana gelmiş olduğunu söylemişti; yani Tanrı «güçlü, sağlam kanıtları» düşünmüş olsaydı, dünyayı yaratmazdı. Ama unutmaya gereksinmesi olan bu aynı yaşam, arasıra, bu unutmayı geçici olarak yoketmeyi de ister. İşte o zaman herhangi bir şeyin, örneğin bir ayrıcalığın, bir kastın, bir hanedanın varoluşunun ne denli adaletsiz olduğu, bu şeyin çöküşü ne denli çoktan hakettiği açık olarak ortaya çıkacaktır. O man bu şeyin geçmişi eleştirel bir biçimde incelenir, o zaman ele bıçak alınıp saplanır, bütün ulu şeylerin acımasızca üzerlerinden geçilir. Bu her zaman tehlikeli, yani yaşamın kendisi için tehlikeli bir süreç, korkulu bir yoldur: bu yolda, yani bir geçmişi yargılayarak ve ortadan kaldırarak yaşama hizmet ve yardım eden insanlar, ya da çağlar,

her zaman tehlikeli ve tehlikede olan insanlar ya da çağlardırlar. Çünkü biz ancak bizden önceki kuşakların tortusu, kalıntısı (Resultat) olduğumuzdan, aynı zamanda bu kuşakların yanlış davranışlarının, tutkularının, yolsuzluklarının, hatta cinayetlerinin de tortularıyız, kalıntılarıyız; kendimizi bu bağlardan bütünüyle koparmamız olanaksızdır. Bu yolsuzlukları suçlu bulsak da, kendimizi onlardan kurtardığımızı sansak da bu, bizim onlardan çıkmış olduğumuz gerçeğini ortadan kaldırmaz. Biz olsa olsa soyumuzdan aldığımızla, çıktığımız doğamızla bilgimizi çatışma durumuna getiririz, ayrıca eskiden beri eğitimle aldığımız şeylere ve doğuştan gelen yapımıza karşı da yeni bir sıkı düzenle, eğitimle savaşa girişiriz, kendimize yeni bir alışkanlık, yeni bir içgüdü, bir ikinci doğa aşılarız, öyle ki, birinci doğamız kurur, etkisiz kalır. Bu, insanın kendisinin çıkmış olduğu bir geçmişe karşıt olarak, kendisinin çıkmasını istediği bir geçmişi bir tür a posteriori olarak yaratma denemesidir: — yine de tehlikeli bir deneme, çünkü geçmişi yadsımada bir sınır bulmak pek güç de ondan, ikinci doğalar (yapılar) çoğu kez birinci doğadan daha zayıftırlar da ondan. Çoğu zaman iyiyi bir tanıma, bir bilme ile yetinilir, onu yerine getirmeden, yapmadan; çünkü insan daha iyiyi de tanır, bilir, onu yapmak elinden gelmeden. Ama yine de şurada burada zafer kazanılır, hatta savaşçı kimseler için, eleştirici tarihi yaşamın yararına ve hizmetinde kullanan kimseler için, dikkate değer bir avunma var: o birinci doğanın bir zamanlar bir ikinci doğa olduğunu ve zafer kazanmış olan her ikinci doğanın da bir gün birinci doğa haline geleceğini bilmek.

4.

Tarih incelemelerinin yaşam için başarabildiği hizmetlerdir bunlar; her insanın, her ulusun, her birinin kendi erekleri, güçleri ve gereksinmelerine göre, geçmiş üzerinde belli bir bilgiye ihtiyacı vardır, kimi zaman anıtçı, kimi zaman koruyucu, kimi zaman da eleştirici tarih biçiminde; ama yaşamı yalnızca izleyen, seyreden bir alay salt düşünür gibi değil, bilgi susuzları, yalnız bilgiden hoşnut olan, bilginin artmasını kendi başına erek olarak gören kişiler gibi değil, tam tersine yalnızca yaşamın ereği için, öyleyse yine bu yaşamın egemenliği ve en yüksek yönetimi altında; böyle bir bilgiye gereksinmesi vardır çünkü. Bir çağın, bir kültürün, bir ulusun tarihle olan bağlantısının bu olduğu — açlık ile harekete geçmiş, gereksinmenin ölçüsü ile düzenlenmiş, içte bulunan biçimlendirici (plastik) güçle yoluna konmuş bir bağlantıdır, belli sınırlar içinde tutmadır bu — her çağda geçmişin bilgisinin, şimdiyi zayıflatmak, ya da yaşama gücü olan bir geleceğin kökünü kazımak için değil de, ancak gelecek ve şimdinin hizmetinde olduğu zaman istenildiği gibi: bütün bunlar yalındır, tıpkı tarihsel bir kanıt göstermeye gerek

kalmadan insanı hemen inandıran doğruluğun yalın oluşu gibi.

Şimdi çabucak kendi çağımıza bir göz atalım! ürker, geri çekilir, kaçarız: yaşamla tarihin ilişkisindeki o tüm açıklık, tüm doğallık ve arıklık nereye gitti, şimdi bu sorun gözlerimizin önünde nasıl da darmadağınık, abartılı ve karmakarışık bir biçimde dalgalanıp duruyor! Suç bizde, gözlemci ve inceleyicilerde mi? Yoksa güçlü ve düşmanca bir yıldızın aralarına girmesiyle yaşamla tarihin birbirleri karşısındaki durumları mı (konstellation) değişti gerçekten? İsterlerse başkaları gördüğümüzün yanlış olduğunu göstersinler: biz gördüğümüzü sandığımız şeyleri söylemek istiyoruz. Gerçekten bu yıldız kümesi arasına ışıltılı, parlak, göz alıcı böyle bir yıldız girmiş, konstellasyon gerçekten değişmiştir. — Bu da *bilimle, tarihbilim olmalıdır gerekliliği yüzünden* olmuştur. Şimdi artık egemen olan ve geçmiş üzerine bilgiyi baskısı altına alan yaşam değildir artık yalnızca: tam tersine tüm sınır taşları sökülmüş ve bir zaman var olan her şey insanların üstüne çökmüştür. Bir oluşun gerçekleştiği gerilere değin, o denli uzak gerilere, sonsuza değin tüm perspektifler de değişmiş, görüşdüzenekleri yerinden oynamıştır. Bir bakışta görülemeyen böylesine bir oyunu, şimdi evrensel oluş biliminin, tarihin gösterdiği gibi bir oyununu, henüz hiçbir kuşak görmedi: ama elbette tarih kendi özlü sözünün korkunç yürekliliğiyle bu oyunu şöyle gösteriyor: *Fiat veritas pereat vita.*(1)

1) Doğruluk (Hakikat) olsun da varsın yaşam son bulsun [Ç.N.]

Şimdi modern insanın ruhunda bu yüzden ortaya çıkan tinsel olayın bir tablosunu çizelim. Tarih bilgisi tükenmez kaynaklardan boyuna yeniden artarak, çoğalarak akar, yabancı ve bağlantısız olan birbiri ardından gelir, bellek tüm kapılarını açar, yine de yeterince açılmamıştır onlar, doğa bu yabancı misafirleri kabul etmek, onları düzene sokmak ve saygı göstermek için en büyük çabada bulunur, bu misafirlerse birbirleriyle savaş içindedirler, bu savaşları içinde göçüp gitmemeleri için bunların hepsini baskı altında tutmak, boyunduruk altına almak zorunlu görünüyor. Böyle bir düzensiz, fırtınalı ve savaş içinde olan evdüzeni alışkanlığı yavaş yavaş ikinci bir doğa haline gelir, bu ikinci doğanın birinci doğadan çok daha zayıf, çok daha kararsız ve huzursuz olduğu ve sağlığının gittikçe azaldığı su götürmez olsa da. Sonunda modern insan, masalda anlatıldığı gibi, fırsat buldukça karnında korkunç boğuk sesler çıkaran koca bir yığın hazmedilmemiş bilgi-taşlarını kendisiyle birlikte her yana sürükler. Modern insanın bu en kendine özgü niteliği işte bu boğuk seslerle kendini ele verir: hiçbir dışsallığın kendine karşılık olmadığı bir içselliğin, hiçbir içselliğin kendine karşılık olmadığı bir dışsallığın dikkate değer karşıtlığıdır bu, ya da başka deyişle, içi olmayan bir dışın, dışı olmayan bir için karşıtlığıdır bu, eski ulusların tanımadığı bir karşıtlık. Açlık duyulmadan, hatta gereksinmeye aykırı olarak aşırı derecede alınan bilgi biçim değiştirici, dışa itici motif olarak etki yapmaz artık, karmakarışık olan belli bir iç-dünyada saklı kalır, o modern insan eşsiz bir gururla bu karmakarışık iç-dünyayı kendine özgü olan bir «içsellik» (Innerlichkeit) olarak

adlandırır. O zaman içeriği var pekâlâ ama, yalnızca biçim eksik denilir; ama hiçbir canlı için uygun olmayan bir karşıtlıktır bu. Bizim modern kültürümüz işte bu karşıtlık olmadan kavranılamıyacağından dolayı canlı bir şey değildir, yani, modern kültürümüz hiçbir zaman gerçek bir kültür değildir, ama yalnızca bir tür kültür üzerine bilgidir, burada kültür düşüncesi, kültür duygusu içinde kalınır, ama bundan hiçbir kültür kararı çıkmaz. Buna karşılık gerçekten güdücü (motif) olan, görülür bir biçimde eylem halinde dışa çıkan şey, çoğu zaman kayıtsızca bir uzlaşımdan, acınacak bir taklitten, ya da hatta kaba bir soytarılıktan daha fazlasını dile getirmez. İşte o zaman bir tavşancığı bütünüyle yuttuktan sonra rahatça güneşte yatan ve en zorunlu olanları dışında tüm hareketlerden kaçınan yılanın duygusuna eş bir duygu bu kültürün içine yayılır. İç süreç (İçsellik), şimdi asıl konu budur, gerçek «kültür» (Bildung) (Oluşum, Yetişme) budur. Gelip geçen herkesin yalnızca tek bir dileği vardır: böyle bir kültürün hazımsızlıktan göçüp gitmemesi. Örnekle, böyle bir kültür sürecinden geçmekte olan bir Yunanlı düşünülsün; bu Yunanlı, yeni insanlar için «kültürlü» ve «tarih kültürü olan» sözcüklerinin o denli birbirinin aynı göründüklerini, sanki her iki kavramın da *tek bir* şeymiş ve yalnızca sözcük sayısıyla birbirlerinden ayrılıyorlarmış gibi olduklarını farkedecekti. İmdi o, herhangi birinin çok kültürlü olabildiğini ama tarih bakımından pek de kültürü olmadığını söyleseydi, hiç de iyi işitilmediğine inanılacak ve baş sallanacaktı. Hiç de uzak bir geçmişten olmayan o ünlü ulusçuk, Yunanlılar demek istiyorum, büyük güçleri

olduğu dönemde tarihsel olmayan bir duyguyu sağlam olarak içlerinde tutmuşlar, onun anlamını dirençle korumuşlardı; zamana, şimdiki çağa uygun davranan bir kimse büyülenerek o dünyaya geri dönmek zorunda kalsaydı eğer, anlaşılan Yunanlıları pek «kültürsüz» bulacaktı, bununla da o zaman çağdaş kültürün öylesine titizce örtülü kalmış gizliliği genel, apaçık bir alay konusu içinde kendini açığa çıkaracaktı elbette: çünkü biz modernlerin kendimizin olan, kendimizden olan hiçbir şeyimiz yok; yabancı çağların, törelerin, sanatların, felsefelerin, dinlerin bilgileriyle dolup taşarak ancak dikkate değer bir şey oluyoruz, yani ayaklı, gezer ansiklopediler haline geliyoruz, böyle bir ansiklopedi olmakla da çağımıza kadar gelmiş eski bir Yunanlı belki bize başvururdu. Ama ansiklopedilerin bütün değerleri içlerinde bulunan şeylerdedir ancak, onların içeriğindedir; yoksa üstünde bulunan şeyde ya da cildinde ve kapağında değil. İşte bu yüzden bütün modern kültür özü bakımından içte-olan'la (innerlich) ilgilidir, içselliktir: Ciltçi onun dışına şu türden bir şey basmıştır: «Dışsal bakımdan barbar olanlar için, içsellik açısından kültür üzerine el kitabı.» Hatta kaba bir ulus, kendi katı gereksinmelerine göre yalnızca kendi içinden gelişiyorsa, bu iç ve dış karşıtlığı, dıştan olanı, olmak zorunda olduğundan daha da barbar yapar. Çünkü kendini fazlasıyla kabul ettireni baskı altına almak için doğanın elinde başka hangi araç kalır? Yalnızca tek bir araç, yeniden, çabucak bir yana bırakmak ve atmak için, elden geldiğince kolaycacık onu kabul etmek. Buradan gerçek şeyleri artık ciddiye almayan bir alışkanlık doğar, «zayıf kişilik» doğar, bu

zayıf kişiliğin sonucu olarak da gerçek olan, yalnızca varolan pek küçük bir etki yapar; sonunda dıştan olan şeyde daha gevşek, daha rahat olunur ve içerikle biçim arasındaki aşılması çetin uçurumu barbarlığa karşı duygusuzluğa değin genişletir, yeter ki bellek boyuna yeni olan ile uyarılsın, yeter ki o belleğin kutularına özenle yerleştirilebilecek olan bilgiye değer yeni şeyler durmadan akın etsin. O barbarlığa karşıt olmak üzere bir ulusun kültürü bir ara, sanırım biraz haklı olarak, bir ulusun bütün yaşama belirtilerinde sanatsal üslubun birliği olarak tanımlanmıştı; bu tanımlama, barbarlıkla güzel üslup arasında sanki bir karşıtlık sözkonusuymuş gibi yanlış anlaşılmamalı; kendisine bir kültür bağlanan, verilen bir ulusun, bütün gerçekliğiyle yalnız canlı, yaşayan bir bütün olması ve o denli acıklı bir biçimde iç ve dış, içerik ve biçim halinde ayrılıp dağılmaması gerekir. Bir ulusun kültürünü kurmaya çalışmak ve ilerletmek isteyen bir kimse, bu yüksek birliği kurmaya ve ilerletmeye çalışır ve gerçek kültürün yararına modern bilgiçliği ortadan kaldırmaya uğraşır; buna da bir ulusun tarihle bozulmuş saygınlığının yeniden nasıl kurulabileceği üzerinde, bu ulusun içgüdülerini, bununla ilgili olarak da onurunu yeniden nasıl bulabileceği üzerinde düşünüp taşınarak cesaret eder.

Artık şimdi doğrudan doğruya biz bugünün Almanlar'ından sözaçmak istiyorum, biz onu kişilik zayıflığından, güçsüzlüğünden bir de içerik biçim çatışmasından dolayı başka herhangi bir ulustan çok daha fazla acı çekmiş bir ulus olarak tanıyoruz. Biçim, biz Almanlar'a genellikle bir uzlaşma, bir kendini örtme ve kendini gizleme olarak

görünür, bundan dolayı da nefret edilmese bile, herhalde sevilmez de; ya da şöyle söylemek daha doğru olacak: bizim uzlaşım sözcüğünden, aynı zamanda da uzlaşım denilen şeyden kaynaklanan olağanüstü bir korkumuz var. Bu korku içinde Alman, Fransız Okulunu bıraktı: çünkü o daha doğal, bununla da daha bir Alman olmak istiyordu. Ama işte bu «bununla, bu yolla» ile de yanlış hesap yapmış gibi görünüyor: uzlaşma okulundan kaçmakla, bu yoldan ayrılmakla, şimdi artık istekleri onu nereye ve nasıl sürüklerse oraya gidiyor, aslında da daha önce titizlikle ve çoğu zaman mutlulukla taklit ettiği şeyi, yarı unutma içinde gelişigüzel ve kayıtsızca yapıyor. Böylece daha önceki zamanlara bakılırsa, bugün de henüz kayıtsızca kurallara aykırı olan bir Fransız uzlaşımı içinde yaşanıyor; bütün gidişimizin, duruşumuzun, konuşmamızın, giyinmemizin ve oturmamızın gösterdiği gibi. Doğal olana geri döndüğünü sanarak, yalnızca kendini koyverme, rahatlığa ve elden geldiğince küçük ölçüde kendini yenme yolunu seçiyor insan. Bir Alman kenti gezilse bütün uzlaşımlar, yabancı kentlerin ulusal özellikleriyle karşılaştırıldığında olumsuz görünürler, her şey renksiz, ne varsa yıkılıp yıpranmış, kötü kopye edilmiş, baştansavmadır, herkes kendi isteğine göre davranır, güçlü, zengin ve geniş düşünceli bir isteğe göre değil de, ilkin genel bir telaşı sonra da genel bir gevşeklik verici hastalığı getiren yasalara göre hareket eder. Bulunuşu hiç de kafa yormayan, giyilmesi hiç de zaman almayan bir elbise, yani dışarıdan, yabancıdan alınmış iğreti ve elden geldiğince kötü, baştansavma taklit edilmiş bir giysi, Almanlar için hemencecik Alman ulusal ki-

yıfeti için bir resmi elbise olarak kabul edilir. Biçim duygusunu Almanlar alay ederek doğrudan doğruya yadsırlar, — çünkü *içerik duygusu*, anlayışı vardır onlarda: İçsellikleriyle (içdenlikleriyle) ünlü bir ulus değil midirler ya.

Ama yine de bu içselliğin pek bilinen bir tehlikesi var: dıştan hiçbir zaman görülemeyeceği kabul edilmiş olan içeriğin kendisi, bir kez rasgele uçup gitmek ister; ama dıştan ne bunun üzerinde ne de daha önceki varoluşu üzerinde bir şey farkedilecektir. Ama Alman ulusunun elden geldiğince bu tehlikeden uzaklaştığı düşünülsün isterse: içimizin dışa etki yapmak ve kendine bir biçim vermek için pek zayıf ve düzensiz olduğunu bir yabancı yüzümüze vuracak olursa, buna her zaman biraz hakkı olacaktır. Bununla birlikte bu iç, az bulunur, son derece de ince duygulu, ciddi, güçlü, içli ve iyi olarak görünebilir, hatta belki de başka ulusların içinden, içselliğinden daha zengin olabilir; ama bütün olarak zayıf kalır, çünkü tüm o güzelim ipleri sağlam bir düğümle, ilmikle bağlanmamıştır da ondan: böylece görülebilen eylem bu içselliğin, bu için toplum eylemi, bütününün eylemi (gesamttat) ve kendini açması değildir de, görünüşte bir kez kendini bütün olarak kabul ettirmek isteyen herhangi bir ipin zayıf ya da kaba bir denemesidir yalnızca. Bundan dolayı Alman tek bir eyleme göre hiçbir zaman yargılanmamalıdır ve birey olarak bu eylemden sonra da yine tümüyle saklı, kapalı kalır. Alman'ı, bilindiği gibi, düşünce ve duygularına göre ölçmelidir, bunları da şimdi o, kitaplarında dile getiriyor. Ama son zamanlarda bu kitaplar doğrudan doğruya, o ünlü içselliğin gerçekten erişilmez, içine girilmez tapı-

nakçığında hâlâ oturup oturmadığı kuşkusunu her zamankinden fazla uyandırmasalar bile, bir gün bu içselliğin yitip gideceği ve geriye yalnızca dışsallığın (ausserlichkeit), Alman'ın ayırdedici belirtisi olarak o kibirli beceriksizliğiyle ve alçakgönüllü tembelliğiyle dışsallığın kalacağı düşüncesi tüyler ürpertici bir düşünce olurdu. O içsellik, farkına varılmaksızın, yüz değiştirerek, sürüp sürüştürüp göz boyayarak orada oturmuş ve daha kötü bir hale değilse bile, bir komedyen haline gelmiş olsaydı, hemen hemen aynı ölçüde tüyler ürpertici olurdu: örnek vermek gerekirse bu tıpkı bir kenara çekilip de sessizce inceleme yapan, gözetleyen Grillparzer'in kendi dram ve tiyatro alanındaki deneyimlerine dayanarak bunları öğrenmiş görünmesine benzer. «Soyutlama ile duyumluyoruz» diyor Grillparzer, «duyumlamanın çağdaşlarımızda ne yolla dile geldiğini artık hiç bilmiyoruz; artık hiçbir zaman yapmadıkları sıçramaları bugün yaptırtıyoruz onlara. Shakespeare bizler için yeni olan her şeyi bozdu, ortadan kaldırdı.»

Belki de hemen genel olana geçecek tek bir durumdur bu: ama bu tek tek durumlar boyuna gözleyiciye kendilerini kabul ettirmek isteklerini üsteleseydiler, onun yerine geçecek olan haklı çıkarılmış genelleme ne kadar korkunç olurdu ve şu söz de ne denli ümitsizce yankılanırdı: biz Almanlar soyutlama ile duyumluyoruz, biz hepimiz tarih yüzünden bozulduk, çöküp gittik — işte henüz doğmakta olan ulusal bir kültür üzerindeki her ümidi kökünden yıkacak olan bir söz: çünkü bu türden her umut, Alman duygusunun doğrudanlığına ve saltlığına, sahiciliğine olan inançtan, sağlam içselliğine olan inançtan doğup gelişir.

İnanç ve ümit kaynağı bulanırsa, içsellik (içdenlik), sıçramalar yapmayı, oynamayı, allanıp pullanmayı, soyutlama, düşünüp taşınma ve hesaplarla kendini dile getirmeyi, dışavurmayı ve yavaş yavaş, adım adım kendini yitirmeyi öğrenirse artık ne umulabilir, neye inanılabilir! Büyük ve yaratıcı bir ruh (tin), birlikli içdenliğine artık güveni kalmayan, biçimini değiştirerek bozulmuş içselliğiyle aydınlarının ve elverişsiz içselliğiyle aydın olmayanlarının birbirinden ayrıldığı bir ulusta, artık nasıl ayakta kalabilir, nasıl kendini sürdürür! Ulusun duygu birliği yitip gitmişse, üstüne üstlük ulusun bir bölümünde, hele kendilerini ulusun aydın kesimi diye adlandıran ve ulusal yaratıcıtıcı düşünürler (Kunstgeister) olma hakkını kendi tekellerinde bulunduran bir kesimin de duygularının bozulup sahteleştiğini ve gözboyadığını bilirse bu yaratıcı ruh nasıl buna dayanır ve ayakta kalır! Şurada burada tek kişinin yargısı ve beğenisi daha incelmiş ve yücelmiş olabilir — ama bu onu yıkımdan, zarardan kurtarmaz: o hem yalnızca tek bir inançyolu (sekt) için konuşmak zorunda oluşunun, hem de kendi ulusu için artık gerekli olmadığını görmenin acısını çeker. Belki de artık tüm hazinesini gömüp gizlemenin daha iyi olacağını düşünür, çünkü yüreği herkese karşı sevgi ve acımayla (merhametle) dopdolu olduğu bir sırada, bir inançbirliği (sekt) tarafından iddialı bir biçimde korunmuş olmaktan tiksinti duyar. Ulusunun içgüdüsü artık onu karşılamaya gelmez; kollarını özlemle dolu olarak ulusuna uzatmak da yararsızdır. Hiç değilse yargıç olarak, yaşayan ve canlılık gösterenleri yokedici ve değerden düşürücü olarak gördüğü her şeyi mahkûm etmek

için, coşkun nefretini ve hıncını, o engelleyici kösteklere, ulusun kültürü (Bildung) denilen şeyde yerleşmiş, kurulmuş bulunan engellere karşı yöneltmekten başka artık kendisine ne kalır: böylece o yaratıcının ve yardım edenin tanrısal sevincini bir yana bırakıp kendi alınyazısının derin görüşü içinde kalır (başka deyişle, tanrısal sevincini yazgısının derin anlayışıyla değiştirir) ve yalnız kalmış, kenara çekilmiş bir bilgin ve bıkıp usanmış bir bilge olarak yaşamını sona erdirir. Pek acı bir oyundur bu: onu gerçekten gören kimse, burada kutsal bir gereklilik olduğunu bilecektir: burada yardım edilmelidir, der kendi kendine, bir ulusun yapısındaki ve ruhundaki o yüce birlik yeniden kurulmalıdır, iç ve dış arasındaki o çatlak, zorunluluğun gerekli kıldığı bir çekiç darbesiyle, vuruşlarıyla yeniden yokolup gitmelidir. Ama o şimdi hangi çareye başvurmalı? İşte yine o derin bilgisinden başka kendine ne kalıyor: bunu dile getirerek, genişletip yayarak, avuç dolusu saçıp dağıtarak bir gereksemeyi yeşertmeyi umar: güçlü ve yeğin gereksemeden de bir gün güçlü ve yeğin eylem doğacaktır. Tanıklığım, o zorunluluk, o gereksinme, o bilgi örneğini nereden aldığını göstermede hiçbir kuşku bırakmamak için, işte burada kesin olarak kendini göstermeli: bu da erişmeyi istediğimiz o en yüksek anlamında *Alman birliğidir*, siyasal bir yeniden birleşmeden çok daha yeğin biçimde, vargücümüzle erişmeyi istediğimiz Alman birliği, *biçimle içeriğin, içsellikle uzlaşımın karşıtlığının ortadan kalkmasıyla doğacak olan Alman düşünüş ve yaşayışının birliği.*

5.

Bir çağın tarihe fazla doymuşluğu ve bıkkınlığı beş bakımdan yaşama düşman ve yaşam için tehlikeli olmaktadır gibi görünüyor bana: böyle bir aşırılık dolayısıyla şimdiye değin sözü edilen o iç ve dış karşıtlığı yaratılmış ve bununla da kişilik zayıflamış oluyor; gene bu aşırılık yüzünden bir çağ, en sık görülen erdeme ve adalete, her başka çağdan çok daha yüksek derecede sahip olduğu kuruntusuna düşer; bu aşırılık aracılığıyla ulusun içgüdüleri bozulup dağıtılır, ve bütünün olduğu kadar bireyin de olgunluğa erişmesi engellenir; bu aşırılık yüzünden insan soyuna her zaman zarar verici olmuş olan bir inanç, yani gecikmiş ve sonradan gelen soylar olmak inancı (insan ruhuna) ekilmiş olur; (böylece boyuna yıkıcı bir kanı ortaya çıkıp gelişti); evet gene bu aşırılık yüzünden bir çağ kendi kendisiyle alay etmenin tehlikeli bir atmosferi içine ve bundan da daha tehlikeli olan kinizm'in atmosferi içine düşer; ama bu kinizm içinde bu çağ gittikçe daha kurnaz ve bencil bir eylem halinde olgunlaşır, bu eylemle yaşama gücü kötürümleşir ve sonunda yıkılıp gider.

İmdi ilk sözümüze dönelim: modern (yeni) insan zayıflamış bir kişiliğin acısını çekiyor. Bu İmparatorluk döneminde yaşayan Romalı vatandaşın, kendi hizmetinde bulunan dünyayla (Romalı olmayanla) karşılaştırılınca, kendisinin de Romalı olmaktan çıktığı, akın eden yabancılar arasında kendini yitirdiği ve kozmopolit tanrılar, töreler ve sanatlar karnavalı içinde soysuzlaştığına inanması gibi, aynı şey tarih sanatçılarının aracılığıyla durmadan bir dünya sergisi şenliği hazırlayan modern insanın da başına gelmek zorundadır; yeni, çağdaş insan keyif süren ve oradan oraya dolaşan bir seyirci, gözlemci haline gelmiştir ve bu durumda artık büyük savaşlar, büyük devrimler bile bir anlık bir süre için de olsa hiçbir şeyi değiştiremiyecekleri bir duruma gelmişlerdir. Savaş henüz sona ermedi ve basılmış kâğıt üzerinde şimdiden yüzbinlerce kez biçim değiştirdi, şimdi de tarihe susamış bir kimsenin yorgun damağına en yeni uyarıcı nesne olarak öne sürülüyor. Tellere en güçlü bir dokunuşla yeni bir düzen verilse bile gür ve tam bir sesin çıkarılması hemen hemen olanaksız görünüyor: çıkan sesin gücü hemen azalır ve ses bir an içinde tarihe vergi bir incelikle uçup giderek güçten kesilir. Ahlak bakımından dile getirildiğinde: yüce olanı elde tutmayı başaramazsınız artık, eylemleriniz gürleyen bir gökgürültüsü değil, birdenbire olan vuruşlardır. En büyük ve olağanüstü olanı gerçekleştirin, yine de sessiz sedasız ve onursuzca ortadan çekilip ölüler dünyasına gitmek zorundadırlar. Çünkü eylemleri tarihin çadırını hemen sanatın üzerine geriyorsa, uçup gider sanat. Büyük bir sarsıntı (duygulanma) içinde, anlaşılmaz olanı yüce olarak kabul etmesi ge-

rektiği zaman, bir anda onu anlamak, hesap etmek, kavramak isteyen kimseye anlayışlı denebilir eğer istenirse, ama ancak Schiller'in anlayışlı insanların anlayış gücünden akıllı insanların aklından (Verstand) sözettiği anlamında: böyle bir kimse, bir tek olanı, daha çocuğun gördüğü bir şeyi görmüyor, daha çocuğun duyduğu bir şeyi duymuyor, bu bir tek, bir şey olan da işte en önemli şeydir: bunu anlamadığından anlayışı da çocuktan daha çacukça, saftan daha safça ve böncedir — parşömen kâğıdına dönmüş yüzünde birçok kurnazca çizgiler de taşısa ve karışık olanı çözmede parmaklarının becerikli bir ustalığı da olsa. Bu şuradan gelir: o içgüdüsünü yoketmiş ve yitirmiştir, anlayış gücü alabora olup sarsıldığında ve yolu çöle düştüğünde, bundan böyle artık o «tanrısal hayvana» güvenerek, dizginleri gevşetemez. Böylece birey ürkek ve güvensiz olur ve artık kendine inanamaz: kendi içine gömülür, içselliğe dalar, yani burada ancak: dışa etkisi olmayan öğrenilmiş olanların birbiri üstüne yığılmış bir karmakarışıklığı içine, canlı hale gelmeyen bir öğretim içine gömülür. Bir kez dıştan, dışsal olana bakılırsa, içgüdülerin (içselliğin) tarih yoluyla kaldırılıp atılmasının, insanları nasıl aşağı yukarı bir alay *soyut varlıklar* (abstractis) ve gölgeler haline getirdiği hemen farkedilir: kimse kendi kişiliğini ortaya koymaya cesaret edemez artık, tam tersine aydın, bilgin, ozan, politikacı olarak kendi yüzünü örtüp maskeler. Bu konuda ciddi olduklarından ve yalnızca kaba bir güldürü (puppenspiel) ortaya koymak söz-konusu olmadığından — çünkü hepsi de ağırbaşlı olduklarını ilan ederler — bu gibi maskeler tutup yakalanınca, birden elde yal-

nızca paçavralar ve renkli yama parçaları kalır. Bundan ötürü insan artık kendini yanıltmamalıdır ve bundan dolayı da onlara emir verircesine şöyle bağırmalıdır: «çıkarın ceketlerinizi ya da göründüğünüz gibi olun!.» Soyca ağırbaşlı, ciddi olan herkes bir Don Quixote olmamalıdır artık, çünkü bu gibi sözde gerçeklerle çarpışmaktan daha iyi şeyleri vardır yapacak onun. Ama herhalde keskin keskin bakmalı, her yüzü örtülü kimse de «hey dur! kim var orada?»sını bağırmalı ve onun maskesini ensesine değin çekip indirmelidir. Ne eşsiz, güzel bir şey! Tarihin insanları her şeyden önce açık yürekli, *onurlu* olmak üzere yüreklendirdiği düşünülebilseydi — açık yürekli bir soytarı olmak olurdu bu da; ama bu da hep tarihin etkisindendi, ama artık değil! Tarih kültürü ile evrensel kentsoylu (burjuva) elbisesi aynı zamanda egemenlik sürüyorlar. Şimdiye değin hiç duyulmadık bir biçimde o denli vurgulayarak, üstüne basarak «özgür kişilik»ten söz edildiği bir sırada, hiç de kişilikler, hele özgür kişilikler görülmüyor da, tam tersine bir alay ürkekçe maskelenmiş evrensel-insanlar ortaya çıkıyor. Birey kendi içine çekilip kapanmış: dıştan hiçbir şey farkedilmiyor artık; etkiler olmadan nedenler olabilir mi ki diye kuşkuya düşebilir insan. Yoksa büyük tarih dünyası haremine bekçi olarak bir haremağaları soyu mu gerekliydi? Onlara salt nesnellik yaraşır elbette. Tarihten olmuş bitmiş şeylerden, hele olaylardan başka hiçbir şey dışarı çıkmasın diye tarihi korumak, tarih yoluyla kişilikler «özgür» olsun, yani kendine ve başkasına karşı, hem sözde hem de eylemde doğru olsun diye, tarihi sakınmak neredeyse sanki ödevmiş gibi görünüyor. Ancak bu

doğrulukla çağdaş (modern) insanın sıkıntısı, gereksinmesi ve iç yoksulluğu gün ışığına çıkacak, o zaman da şu ürkekçe gizli kalmış cansıkıcı uzlaşma ve kılık değiştirmiş iki yüzlülük yerine, gerçek yardımcılar olarak, sanat ve din birlikte, gerçek gereksinmelere karşılık olan ve bugünkü genel öğretim gibi yalnızca bu gereksinme konusunda kendini kandırmayı, böylece de yürüyen yalancılar haline gelmeyi öğretmeyen bir kültür kurmak üzere, ortaya çıkabilirler. (Başka bir deyişle, sanat ve din birlikte genel bir kültürü kurup yerleştirmek üzere ortaya çıkarlar; bu kültür gerçek gereksemelere karşılık olur, uygun düşer ve şimdiki, bugünkü genel öğretim (Bildung) gibi, bu gereksemeler konusunda kendini kandırmayı ve onlar üstüne yalan söylemeyi, böylece de yürüyen yalancılar haline gelmeyi öğretmez yalnızca.)

Genel eğitimin (kültürün) acısını çeken böyle bir çağda, bilimlerin bilimi, bilimlerin en doğrusu olan kutsal ve onurlu çıplak felsefe tanrıçasının doğaya aykırı, yapay ve herhalde layık olmadığı durumlara düşmüş olması gerekir! Baskı yapılan, zorlanan ve dıştan tek biçimliliği olan bir dünyada, felsefe, tek başına, yalnız dolaşanın bilgince bir monologu, tek tek kişilerin avda rasgele elegeçirdikleri av hayvanları, akademik yaşlılarla gençler arasında geçen kapalı kapılar ardındaki oda gizleri ya da zararsız gevezelikler olarak kalır. Kimse felsefe yasasını kendinde gerçekleştirmeye cesaret edemiyor, onu yaşamında uygulamayı göze alamıyor, kimse filozofça yaşamıyor, antik insanı, bir kez Stoa'ya bağlılık sözü verdikten sonra, nerede olursa olsun, neyle uğraşırsa uğraşsın, onu bir Stoa'lı olarak davranmaya zorlayan o yalın

erkek bağlılığı ile yaşamıyor. Bütün modern felsefe yapmalar, politika ve polisçe işlerle sınırlı yönetimler, kiliseler, akademiler, insanların töreleri ve korkaklıkları aracılığıyla bilgince bir görünüşe bürünmüşlerdir: bu felsefe boyuna iç çekişle «olsaydı» fısıltısında ya da «bir zamanlar» bilgisinde kalır. Felsefe dışa etki yapmadan içine kapanmış bir bilgiden daha fazla bir şey olmak isterse, tarih kültürü içinde yeri yoktur; çağdaş insan yalnızca cesaretli ve kararlı olsaydı, kendi kendisiyle geçimsizlikleri ve iç çatışmaları içinde yalnızca bir içsel varlık olmasaydı: felsefeyi sürgüne göndermiş olurdu; böylece o kendi çıplaklığını utançla örtmekle yetiniyor. Gerçekten filozofça düşünülüyor, yazılıyor, yayımlanıyor, konuşuluyor, öğretiliyor — bu kadarıyla az çok her şeye izin verilmiştir, ancak eylemde, davranışlarda, adına yaşama denilen şeyde durum değişir: orada her zaman ancak tek bir şeye izin verilmiştir ve tüm başka şeyler de yalnızca olanaksızdır: tarih eğitimi, kültürü bunu böyle istiyor. İşte o zaman insan, «acaba bunlar da insan mıdırlar, yoksa belki de yalnızca düşünme, yazma ve konuşma makineleri midirler?» diye kendi kendine soruyor.

Goethe, Shakespeare konusunda şöyle demiştir: «kimse maddi giysiyi onun kadar küçümsememiştir; o insanın iç giysisini, kumaşını pek iyi tanıyordu, bu bakımdan da herkes birbirine benzer. Romalıları onun eksiksiz bir biçimde canlandırdığı söylenir; ben öyle bulmuyorum. Bunlar bir alay cisimleşmiş, ete kemiğe bürünmüş İngilizlerdir, ama elbette insandır onlar da, köklü ve temelden insan; ve Romalı'nın giysisi, yani togası da pekâlâ uyar onlara.» İmdi ben şimdiki yazarlarımıza,

halk adamlarımızı, politikacılarımızı Romalı olarak göstermenin ya da onların Romalıları örnek alıp alamayacaklarının mümkün olup olmadığını soruyorum; kesinlikle olamaz bu, çünkü onlar insan değil, tam tersine yalnızca cisimleşmiş, beden kazanmış anı defterleri ve aynı zamanda da somut olarak soyutlaşmış şeylerdir (concrete abstracta). Niteliği (karakteri) ve kendine özgü biçimleri olduğunda da, tüm bunlar öylesine derine inmişlerdir ki, hiçbir zaman gün ışığına çekip çıkarılamazlar: İnsan olmaları gerektiği zaman da insandırlar gerçi ama, yalnızca «böbrekleri inceleyen» bir kimse için. Onlar başka herkes için de başka bir şeydirler; insan, tanrı, hayvan değil, tam tersine yalnız tarih kültürü olan organismalardır, kuruluşlardır. Tepeden tırnağa tümüyle kültür, bütünüyle tablo, tanıtlanabilir bir içeriği olmayan biçim, evet ne yazık ki yalnızca kötü bir biçim, üstelik de tek bir biçim. İşte sözüm şöyle anlaşılsın ve üzerinde düşünülüp taşınılsın: *Tarih ancak güçlü kişilikler tarafından çekilip taşınır, güçsüzler ise bütünüyle söndürürler onu.* Bu durum, geçmişi kendince değerlendirmek için, duygu ve duyumların yeterince güçlü olmadıkları bir sırada, tarihin bu duygu ve duyumu karıştırıp bulandırmasından meydana gelir. Kendine güvenmeye artık cesaret edemeyen, tam tersine duygusunu belirleyip anlamak için, farkına varmadan, «burada nasıl duyumlamalıyım?» diye tarihe soru soran, ondan akıl alan kimse, korkudan yavaş yavaş bir oyuncu haline gelir ve bir rol, çoğu kez de birçok roller oynar; bundan dolayı bu rollerin hepsi de onun tarafından kötü, sığ ve beceriksizce oynanır. İnsanla kendi tarihsel alanı arasındaki bütün uy-

gunluklar, uyuşmalar yavaş yavaş ortadan kalkar; kendini beğenmiş küçük delikanlıların, sanki kendi benzerleriymiş, denkleriymiş gibi, Romalılarla ilişki kurduklarını, onlarla dolaştıklarını görürüz: ve bunlar Yunanlı ozanların yazılarından arta kalanları, kalıntıları, sanki bu *kadavralar* kendi çevrelerinde, yörelerinde hazır yatıyorlarmış ve *aşağılık şeylermiş* gibi, eşeleyip kazmaktalar; oysa onların kendi yazın *kadavraları* (corpora) böyle olmalı ancak. Bunlardan birinin Demokritos'la uğraştığını bir kez kabul edelim, hep şu soru dilimin ucuna hemen gelir: neden Demokritos da, Herakleitos değil? ya da neden Philon değil, ya da Bacon? ya da Descartes, ve bu soru böylece uzar gider. Sonra, neden özellikle bir bilge de (filozof), bir ozan değil? neden bir söylevci (hatip) değil? dahası var: neden genellikle bir Yunanlı da, bir İngiliz, bir Türk değil? Geçmiş sizi böylesine gülünç biri olarak göstermeyecek bir yer bulmak için yeterince büyük değil mi? ama söylediğimiz gibi bu bir haremağaları soyudur: bir haremağası için bir kadın bir başka kadınla aynıdır, iki kadın arasında herhangi bir fark yoktur; yalnız bir kadın, kendi başına bir kadın olarak, hiçbir zaman yanına yaklaşılamaz olan bir varlıktır — böylece neyle uğraşırsanız uğraşın, kayıtsızdır o, yeter ki tarihin kendisi iyice «nesnel» olarak, yani kendileri hiçbir zaman tarih yapamayan kimseler tarafından korunup saklansın (başka deyişle, tarihi yapan kapalı çevre olayları değil, tüm evrene açık olan olaylardır. Tarih bir harem gibi içine kapalı olaylardan doğmaz.) Öncesiz-sonrasız kadınlık, dişilik (Ewig-Weibliche) hiçbir zaman sizi kendine çekemiyeceğinden, siz onu kendinize çekin ve ta-

rafsız kimseler olarak tarihi de yansız bir şey olarak (Neutrum) kabul edin. Tarihi ciddi olarak öncesiz-sonrasız kadınlıkla karşılaştırdığımda buna inanılmaması için, şunu daha açık olarak dile getirmek isterim: Tarihi tam tersine öncesiz-sonrasız bir erkeklik olayı olarak kabul ediyorum: ancak tarih, şu ya da bu, biri ya da öteki oldukça, «tarih kültürü», gittikçe gelişmiş kimseler için önemsiz olmalıdır: olayların kendileri de zaten ne erkek ne de dişi'dirler, ne de hatta «birarada» dırlar (communia), bir kez bile birleşmemişlerdir, tam tersine her zaman yalnızca yansız (Neutra) ya da, bilgince söylenirse, öncesiz-sonrasız nesnellik' dirler (Ewig-Objektiven).

Kişilikler böylece, anlatıldığı biçimde, öncesiz-sonrasız öznesizlik (Subjektlosigkeit), ya da dendiği gibi, nesnellik olarak ufaltılıp tüketilince, söndürülünce: artık hiçbir şey onlar üzerinde etki yapamaz; onlar iyi ve doğru olan bir şey olarak eylem, şiir, müzik olarak ortaya çıkar: derinleşmiş kültür insanı (der ausgehöhlte Bildungsmensch), hemen yapıtı gözden geçirir (ona şöyle bir bakar) ve yazarın tarihini sorar. Bu yazar birçok yapıtlar vermişse, hemen gelişmesinin şimdiyedeğinki gidişiyle umulan daha sonraki gidişinin yorumlanması gerekecek, hemen karşılaştırılmak üzere başkalarının yanına konulacak, konularını seçişi ve onları işleme biçimi incelenecek, birbirinden ayrılacak sonra yeniden ustaca, bilgece biraraya getirilecek ve bütün olarak kusurları söylenip yol gösterilecek. İsterse hiç görülmedik bir olay şaşırtıcı bir biçimde ortaya çıksın, bir alay tarihsel yansız, taraf tutmayan kimse her zaman, yazarı çok uzaklardan bir bakışta görebilmeye hemen hazırdırlar. Bir an-

da bir yankı yayılır çevreye; ama hep «eleştiri» adı altında, oysa az önce eleştirici eleştirdiği olayın olabileceğini rüyasında bile görmüyordu. Hiçbir zaman bir etki sözkonusu değil, tam tersine boyuna bir «eleştiri» çıkıyor yeniden; ve yine eleştiri bir etki yapamıyor kendiliğinden, ancak eleştiriyi yeniden deniyor. Ayrıca çok sayıda eleştiri olmasını etki olarak, az sayıda eleştiri olmasını, ya da hiç eleştiri olmamasını da başarısızlık olarak gözönüne almada anlaşmaya varıldı. Ama aslında bu türden bir «etki»de de gene ne varsa her şey eskiden olduğu gibi kalır: gerçi bir süre yeni bir şey üstüne gevezelik edilir, ama sonra yine daha yeni olan bir şeyin gevezeliği edilir, bu arada da her zaman yapılan bir şey yapılmış olur, onun sözü edilir. Bizim eleştiricilerin tarih kültürleri gerçek anlamında bir etkinin doğmasına, yani yaşama ve eyleme yönelen bir etkinin doğmasına hiç izin vermez artık: bu eleştiriciler en karamsar yazıların üzerine hemen kurutma kâğıdını basarlar, en ince resimler üzerine, düzeltme gibi görünsün diye, kendi fırçalarının kalın çizgilerini sıvayıp bulaştırırlar, bu fırça darbeleri düzeltmeler olarak görülür: işte yeniden her şey geçip gitti. Ama eleştiricilerin eleştiren kalemlerinin akışı hiçbir zaman bitmez, çünkü bunlar kendi üzerlerindeki güçlerini yitirmişlerdir ve artık daha çok bu kalem onları yönetir, kendileri onu yönetecek yerde. İşte tam da onların bu eleştiri taşkınlıklarının ölçüsüzlüğünde, kendine egemen olamamada, Romalıların *impotentia* (güçsüzlük, iktidarsızlık) dedikleri şeyde, çağdaş (modern) kişiliklerin zayıflığı, erksizliği kendini ele verir.

6.

Bu zayıflığı bırakalım artık bir yana. Daha çok modern insanın pek övülen bir gücüne, gerçekten sıkıntı veren şu soruyla, yönelelim: çağdaş insanın, ünlü tarihsel nesnelliği dolayısıyla kendini güçlü, yani *adil*, öteki çağların insanından daha yüksek derecede adil olarak göstermesine hakkı var mıdır, onu araştıralım. O nesnelliğin kaynağının adalet isteğinde ve gittikçe artan bir adalet gereksiniminde olduğu doğru mudur? Yoksa büsbütün başka nedenlerin sonucu (etkisi) olan bu nesnellik, sanki adalet bu etkinin gerçek bir nedeniymiş gibi olan görüntüsünü mü uyandırır yalnızca. Bu nesnellik belki de modern insanın erdemleri üzerinde zararlı, çok şişirilip abartıldığı için zararlı, bir önyargıya da götürmez mi insanı? — Sokrates, erdemli olmadığı halde kendisini erdemli sanmak kuruntusuna kapılmayı, deliliğe yakın acı bir şey olarak kabul eder: böyle bir kuruntu, aldanma onun karşısına konulan kuruntudan, yani bir eksikliğin, bir kötülüğün acısını çekmek kuruntusundan elbette daha tehlikelidir. Çünkü bu kuruntu ve aldanma yüzünden belki de daha iyi olmak henüz olasıdır; ama öteki kuruntu, insan-

ları ya da bir çağı günden güne daha kötü, öyleyse — bu durumda, daha adaletsiz yapar.

Gerçekten hiç kimse adalet itilimi, içgüdüsü ve gücü olan kimseden daha yüksek ölçüde saygımızı haketmemiştir doğrusu. Çünkü kendisine her yerden akarsular gelen ve onları kendi içine çeken ölçüsüz derinlikteki uçsuz bucaksız bir denizde olduğu gibi, en yüce ve en az görülen erdemler de, adalette (doğrulukta) biraraya gelirler ve onun içinde barınırlar. Yargılamada yetkili olan adil kişinin eli, teraziyi tuttuğunda, titremez artık; kendine karşı katı yüreklilikle, sarsılmadan davranır, kayırıcı, yantutucu bir düşünceye kapılmaksızın ağırlık üzerine ağırlık koyar, terazinin kefeleri inip çıktığında gözü dönüp bulanmaz, kılı kırk yarar, yargıyı bitirdiğinde ise sesi ne sert ne de kısık ve titrek çıkar. O, yargılamayı yapan bilginin soğuk bir daimon'u olsaydı, insanüstü korkunç, ürküntü verici görkemli bir erkin buz gibi soğuk atmosferini kendi çevresine yayardı, bu da bizi korkuturdu, ama saygımızı çekmez, yüceltmeye değmezdi: ama yine de onun bir insan olduğu, gevşek kuşkudan katı ve apaçık kesinliğe, hoşgörülü bir yumuşaklıktan «zorundasın» (yapmalısın, senin için gereklidir) buyruğuna, az görülür bir erdem olan gönül yöceliğinden pek az bulunan bir erdem olan adalete (doğruluğa) yükselmeyi denemesi, başlangıçta zavallı bir insandan başka bir şey olmadığı halde, şimdi o daimon'a benzemesi ve her şeyden önce de her an kendi kendinde insanlığının günahını ödemekte olması ve ele geçmeyecek bir erdem içinde trajik bir biçimde kendini yiyip tüketmesi — işte bütün bunlar onu, insan türünün *en saygıdeğer* bir örneği olarak yalnız

başına yüceltmiş, ıssız bir yüceliğe çıkartmıştır; çünkü doğruluğu, gerçeği ister o, ama hiç de yalnızca soğuk, sonuçsuz (sorumsuz) bir bilgi olan doğruluğu değil, tam tersine düzenleyici (düzen kurucu) ve cezalandırıcı bir yargıç olan doğruluğu, tek kişinin bencilcesine sahip olduğu, onun mülkiyeti olan doğruluğu değil, bencil mülkiyetin bütün sınır taşlarını yerinden oynatan kutsal hak olan doğruluğu, tek bir sözle dünya mahkemesi olan, yargı yeri olan doğruluğu ister o, hele tek bir avcının keyfi ve havadan yakalanmış avı olan doğruluğu, gerçekliği hiç değil. Ancak doğruluğa bağlı kimsenin adaletli olmayı saltık bir biçimde istediği ölçüde, her yerde o denli düşüncesizce ululaştırılan doğruluğa erişmede büyük bir çaba sözkonusudur: oysa çeşitli türden bütün bir itkiler dizisi, merak, can sıkıntısından kaçma, kıskançlık, kendini beğenmişlik, oyun itkisi gibi doğrulukla hiçbir ilgisi olmayan itkiler, körleşmiş gözlere, kökü adalette olan o doğruluğa erişme çabasıyla özdeş görünürler. Gerçi dünya bu gibi «doğruluğa hizmet eden» kimselerle dolu gibi görünüyorsa da, yine de adalet erdemi pek az varolmuştur, daha az tanınmıştır ve hemen her zaman ondan ölüm derecesinde nefret edilmiştir: buna karşılık bir alay sözde, görünüşte erdem her çağda saygı görmüş ve büyük bir tantanayla sürüp gitmiştir. Doğruluğa, adalete gerçekte pek az kimse hizmet eder, çünkü ancak pek az kimsenin adaletli olmak için salt bir istenci vardır ve bunlardan da yine pek azının adaletli olabilmeye gücü yeter ancak. Buna yalnızca istençli olmak da yeterli değildir: insanların çektiği en korkunç acılar da onlara doğrudan doğruya yargılama gücü olmayan ada-

let, doğruluk itkisinden gelmiştir; bundan dolayı, fanatik olanın yargıçtan ve yargıç olmaya karşı kör bir isteğin yargılamaya hakkı olan bilinçli güçten ayrılması için, halkın genel esenliği, yargı gücü tohumlarının elden geldiğince geniş bir alana saçılıp serpilmesinden daha fazla bir şeyi istemeyecek ve gerektirmeyecektir. Ama yargı gücünün ekilip geliştirilmesi için bir yolu, bir aracı nerede bulmalı! — bu yüzden insanlar, karşılarına doğruluktan ve adaletten sözeden kimseler çıktığında, kendileriyle konuşan bu kimselerin fanatik mi yoksa yargıç ını oldukları hakkında kuşkulu bir güvensizlik içinde kalacaklardır. Bundan dolayı bu insanları, yargılamaya ne istenci ne de gücü olan ve «salt, sonuçsuz» bilgiyi, ya da daha açık söylenirse, hiçbir şey ortaya çıkarmayan doğruluğu, adaleti aramak ödevini, görevini kendilerine veren bu «doğruluk yanaşmalarını» (hakikatin hizmetçi ve uşaklarını) hep özel bir iyi dilekle selamlıyorlarsa mazur görmeli onları. Pek çok önemsiz doğruluklar, gerçeklikler vardır; bunlar üstünde doğru yargıda bulunabilmek için kendini yenip üstün gelmeyi, hele kendini kurban etmeyi hiç gerektirmeyen, bunlara hiç değmeyen sorunlar vardır. Bu önemsiz ve tehlikesiz alanda, bir insan soğuk bir bilgi daimon'u olmayı kolayca başaracaktır; ama yine de, hatta bütün bir bilginler ve araştırıcılar takımının böyle daimon'lar haline gelmesine özellikle en elverişli olan çağlarda bile — böyle bir çağın daha kesin ve büyük adaletten, kısaca doğruluk güdüsü denilen şeyin en soylu tohumdan, özden yoksun kalması ne yazık ki yine de olasıdır.

İmdi bugünün tarih ustası, virtüozu gözönü-

ne getirilsin: o, çağının en adil, en doğru adamı mıdır? Onun kendinde böyle bir duyarlık inceliğini, çabuk duygulanmayı geliştirdiği, böylece de insanla ilgili hiçbir şeyin kendisine yabancı kalmadığı, bir gerçektir; en değişik, çeşitli çağlar ve kişiler onun lyra'sında birbirine benzer seslerle çınlayıp dururlar: o tarih virtüozu, uzayıp giden edilgen bir yankı olmuş, bu yankı da kendi yankısının çevreye yayılmasıyla yeniden aynı türden başka edilgen yankılar uyandırıp durmuş ve bu durum sonunda, bir çağın bütün havası bu çeşitten birbirine karışarak uzayıp giden ince ve benzer seslerle dolana değin sürmüştür. Ama bana öyle geliyor ki, sanki her özgün tarih melodisinin yalnız yüksek, pes sesleri farkedilip duyuluyor: ince ve tiz tellerin seslerinden, özgün olanın sağlamlık ve güçlülüğü artık sezilememekte. Bundan ötürü özgün, yeni sesler çoğu kez eylemleri, korkuları, sıkıntıları uyandırır, öte yandan bu ses bizi uyutur ve bizi rahatına düşkün tad alıcılar, keyfine ve zevkine düşkünler haline getirir; öyle sanırsın ki yiğitliğe ilişkin bir kahramanlık (heroik) senfonisi sanki iki flüt için bestelenmiş ve hayale dalmış esrar içicilerin kullanımına özgülenmiş gibidir. Modern insanın daha yüce ve daha salt bir adalete ve doğruluğa ilişkin en üstün savlarının bu çalgı ustalarının (virtüozların) elinde ne hale geleceği işte buradan çıkarılsın; bu erdemin hoşa giden hiçbir yanı yoktur, çekici dalgalanmalar, çalkantılar bilmez, katıdır ve korku vericidir. Gönül yüceliği (yüce özlülük) bu adaletle ölçüldüğünde, erdemler basamaklanmasında ne denli aşağıda yeralır, benzeri az birkaç tarihçinin özelliği olan bu gönül yüceliği! Ama bunların pek çoğu, geçmiş

üzerine, o denli sert vurgulamalar yapılmadan ve katı, kinli ifadeler kullanılmadan anlatıldığında, deneyimsiz olanın bunu adalet erdemi olarak sayacağını akıllıca bir hesapla, hoşgörürlük, yadsınamayan bir şeyin geçerliğini tanıma, düzene koyma ve ölçülü iyilikseverlikle kusurları örtme tutumunu takınırlar yalnızca. Ama ancak düşünüp taşınan, üstün gelen bir güç yargılayabilir; zayıf olan, güçlülük taslamak ve yargıç sandalyesinde adaleti, doğruluğu güldürü oyuncusu (komedyen) haline getirmek istemiyorsa, hoşgörülü olmak zorundadır. İmdi geriye kaldı tarihçilerin daha da korkunç bir çeşidi, çalışkan, becerikli, sağlam ve dürüst, saygıdeğer karakterler — ama dar kafalı ve dar görüşlüler; burada yargıçlık heyecanı, tutkusu (Pathos) kadar, adil, doğru olmayı isteme, yani iyi istenç de vardır: ama tüm yargıları yanlıştır, aşağı yukarı sıradan, alışılagelen yeminli kurulların yargılarının (kararlarının) yanlış olması gibi aynı nedenden dolayı yanlıştır. Yetenekli olanların öyleyse tarihte sık sık ortaya çıkması ne denli uzak görünüyor! Burada gizlenmiş, maskeli bencilleri ve oynadıkları kötü oyunlarında gerçekten nesnelmiş, yansızmış gibi tavır takınan yandaşları, taraf tutucuları tümüyle bir yana bırakalım. Tam da kendi zamanlarının bütün popüler görüşlerinde haklı olduğunu ve bu zamana uygun yazmanın genellikle adil olmak demek olduğunu saf bir inanç içinde yazan tarihçiler gibi büsbütün düşüncesiz kimseleri de bir yana bırakalım; her çeşitten din böyle bir inanç içinde yaşar ve dinlerdeki bu inanç üzerine fazla bir şey söylenemez. O saf tarihçiler geçmişteki sanılar ve eylemleri kendi zamanlarında her yerde geçen sanılarla ölçmeye

«nesnellik» derler: ve bütün doğrulukların yasasını burada bulurlar; onların işi, geçmişi zamana uygun sudan şeylere, yalınlıklara uygulamaktır. Buna karşılık onlar, o popüler sanıları yasa olarak kabul etmeyen, benimsemeyen her tarih yazma türüne de «öznel» derler.

Ama bu nesnellik sözcüğüne böyle pek yüksek bir anlamın verilişi sırasında bir kuruntu, bir sanı da araya sokuşturuluvermiş olmaz mı? O zaman bu sözcükle tarihçinin belli bir durumu anlaşılır, böyle bir durum içinde tarihçi bir olayı, bütün neden ve sonuçlarıyla, (en ince ayrıntılarına dek, ta içine değin) öylesine salt bir biçimde görür ki, bu olay kendisini en içten gören (görüleyen, anschauen) tarihçiye hiçbir etki yapmaz: bununla da o estetik fenomenden, o kişisel ilgilerden sıyrılmış olma durumu kastediliyor, böyle kişisel ilgilerden kurtulmakla ressam, fırtınalı bir havada, şimşek ve gökgürültüleri arasında, ya da dalgalı bir denizde, kendi iç resmini, tablosunu (Bild) seyreder ve böylece kendi kişiliğini unutur. İmdi tarihçiden de sanatçı bakışı-görüleyişi (artistik contemplation) ve nesnelerin tam bir içine girme, (sokulma) bekleniyor: ama yine de bu türden bir durum içine girmiş bir insanda nesnelerin dış görünümünün (Bild), onların empirik özünü vereceğine inanmak ancak boş bir inançtır, saçmalıktır. Yoksa bu gibi anlarda nesneler bir tür kendi özel etkinlikleriyle tam bir edilgenlik içinde kendi kendilerini kopya mı edecekler, taklit mi edecekler, yoksa kendi fotoğraflarını mı çekecekler?

Bu bir mitoloji olurdu, hem de kötü bir mitoloji: ayrıca, işte asıl bu anın sanatçının iç dünyasında en güçlü ve en bağımsız yaratma anı ol-

duğu unutuluyor, en yüksek türden bir kompositon, bir biraraya getirip kurma anı; ve bunun sonucu olarak da, tarih bakımından değil, ama sanat bakımından gerçek bir resim ortaya çıkacaktır. Tarihi bu biçimde nesnel olarak düşünmek, dram yazarının sessiz çalışmasıdır: yani ne varsa her şeyi birbirinin yanında düşünmek, tek tek şeyleri bir bütün halinde dokumak: ve nesnelerin içinde bir plan (taslak) birliği yoksa, her yerde, böyle bir plan (tasarı) birliğinin nesnelerin içine konulması gerektiği varsayımıyla hareket etmek. İnsan geçmiş üzerine ne denli ağını gerer ve onu boyunduruk altına alırsa, sanat içgüdüsünü de o denli ortaya çıkarmış olur — ama doğruluk ve adalet güdüsünü değil. Nesnellik ile adaletin birbiriyle hiçbir ilgisi yoktur. Sıradan empirik doğruluğun, deney gerçekliğinin tek damlasını bile içinde bulundurmayan, ama yine de en yüksek derecede nesnellik gibi bir dayanağın, yüklemin kendisinde bulunduğunu iddia edebilen bir tarih yazma türü düşünülebilirdi. Hatta bu konuda Grillparzer, şunu açıklamaya cesaret eder: «Tarih, insan tininin (anlayışının) kendisi için *özüne girilemez olayları* toplaması türünden başka bir şey değil de nedir ve ne olabilir; onun birbiriyle ilişkili ve bağıntılı olan şeyleri birleştirip birleştirmediğini tanrı bilir ancak; anlaşılmaz olanın yerine biraz anlaşılır olanı koyar; dış erekler için elverişli olan kavramlarını belki de yalnızca bir iç ereğe uygunluğu tanıyan bir bütüne bağlar; ve binlerce küçük nedenlerin etkide bulunduğu yerde, yeniden rastlantıyı (Zufall) kabul eder. Her insanın aynı zamanda kendi ayrı özel bir zorunluluğu (gerekliliği) vardır, öyle ki milyonlarca doğrultu ve yöneliş, eğri

ve doğru çizgiler halinde paralel olarak birbirlerinin yanında, yanyana akıp giderler, kesişirler, birbirlerini ilerletir, birbirlerine engel olurlar, ileri geri atılıp çabalar ve böylece birbirleri karşısında rastlantı özelliğini kazanırlar ve doğa olaylarının etkileri bir yana, olaylardaki her şeyi kuşatan kesin bir zorunluluğu tanıtlamayı da o denli olanaksız kılarlar.» İşte nesnelere yönelen o «nesnel» bakışın sonucu olarak böyle bir zorunluluk ışığa çıkarılmış olmalı! Bu bir varsayımdır, öyle ki tarihçi tarafından inanç yargısı (sözü) olarak dile getirildiğinde, ancak olağanüstü bir biçim alabilen bir varsayım; gerçi Schiller, tarihçiden sözederken, bu varsayımın, benimseyişin gerçekten iyiden iyiye öznel olduğunu tam bir açıklıkla görmüştür: «Bir olay (Erscheinung) bir başka olayın ardından gelir, kör bir rastlantıdan, yasasız-başıboş özgürlükten kendini çekip sıyrılır ve uyumlu, uzlaştırıcı bir bütün içinde —*bu bütün elbette yalnızca tarihçinin tasarımında, hayalinde vardır*— bu bütüne uyan bir üye olarak sıraya girer, yerini alır.» Ama pek ünlü bir tarih ustasının o denli inandırıcı bir biçimde öne sürülen, totoloji ile çelişme arasında gidip gelen o yapmacıklı savına, düşüncesine ne demeli: «Tüm insan eylem ve çabaları, nesnelerin, ancak sezilebilen ve çoğu kez dikkatten kaçan, ama güçlü ve hiç durmadan akıp gidişlerine bağlı kalmalarından başka bir şey olabilirler mi?» Böyle bir tümcede bilmecemsi bilgelik, bilmecemsiz bilge olmayıştan sezinlenip çıkarılamıyor artık; tıpkı Goethe'nin bir balıçevana söylettiği şu sözde olduğu gibi, «doğa seve seve didinir uğraşır ama kendini zora koşmaz», ya da Swift'in anlattığı bir panayırdaki, barakanın üze-

rinde yazılı olan şu yazıda olduğu gibi: «Kendisi dışında yani kendisi hariç dünyanın en büyük fili burada görülmekte.» Öyleyse insanların eylem ve uğraşılariyle nesnelerin gidişi arasındaki karşıtlık da ne ola? Genelde bir önermesini aldığımız tarihçi soyundan gelen bu gibi tarihçilerin, bu önerme genelleşir genelleşmez, artık bir şey öğretemedikleri, sonra da karanlıklar içinde zayıflık duygusu gösterdikleri gözüme çarpıyor. Başka bilimlerde genellikler, yasaları olduğu ölçüde, en önemli şeylerdir; ama yukarıda andığımız gibi önermeler yasalar olarak gösterilmek isteniyorsa, buna karşı şu söylenebilirdi: o zaman da tarih yazarının emeği boşuna harcanmış olurdu; çünkü sözünü ettiğimiz o karanlık, çözümlenemeden geriye kalan şeyler çıkarıldıktan sonra, bu gibi önermelerde, yargılarda genelde, doğru olarak kalan, — pek bilinen, hatta ayağa düşmüş sıradan bir şeydir; çünkü bu olay, en dar, en küçük deney alanında da herkesin gözüne çarpar. Ama bu yüzden bütün bir ulusu tedirgin etmek, çetin ve yorucu çalışma yıllarını buna yöneltmek, doğabilimlerinde varolan deney hazinesinden çoktan bir yasa çıkarılabilecekken deney üzerine deney yığmak gibi bir şey olacaktır ancak bu: Kaldı ki Zöllner'e göre, bugünün doğabilimi de, yapılan deneylerin bu gibi saçma aşırılığının, ölçüsüzlüğünün acısını çekmektedir. Bir dramın değeri eğer yalnızca sonuçta ortaya çıkan düşüncede ve anadüşüncede bulunsaydı, o dramın kendisi ereğe giden en uzun, dolambaçlı ve en çetin yol olurdu; bundan böyle tarihin, kendi yorumunu ve anlamını, bir tür çiçek ve meyve olan, genel düşüncelerde bulamayacağını sanıyorum: tam tersine tarihin değerinin tü-

müyle doğru olarak bilinmesini, belki de alışılmış sıradan bir konuyu (temayı), günlük bir melodiyi ustalıkla yeniden başka biçimde yazmada, yüceltmede, her şeyi kuşatan bir sembol, bir örnek durumuna yükseltmede, böylece de özgün, yepyeni bir konu (tema) içinde bütün bir derinlik, güçlülük ve güzellik dünyasını sezdirmede zorunlu olduğunu sanıyor ve umuyorum.

Ama buna erişmek için, her şeyden önce büyük sanatsal bir güç gerek, yaratıcı bir üstün görüş, yüksekten bakış, empirik olgulara sezgiyle bir kendini veriş, verilmiş örnekler üzerinde yaratıcı hayalgücünü geliştirip sürdürme — her şeyden önce nesnellik, ama olumlu nitelikte bir nesnellik gerek. Çoğunlukla nesnellik yalnızca lafta kalır. Sanatçı gözünün o içten parıldayan, dıştan durgun ve karanlık olan dinginliği, hareketsizliği yerine yapmacıklı bir dinginlik ortaya çıkar; tıpkı duygu ve ahlak gücündeki eksikliğin kesici soğuk bir inceleme biçiminde kılık değiştirmeye, giysilerinden soyunmaya özendiği gibi. Belli durumlarda, düşünmenin bayağılığı ve yalınkatlığı, sıradan insanın yalnızca kendi sıkıcılığıyla dinginlik ve sarsılmazlık izlenimini veren bilgeliği, öznenin sustuğu ve büsbütün görülmez olduğu o artistik, sanatsal durumun yerine geçmek için, ortaya çıkmaya cesaret eder. İşte o zaman genelde hareket etmeyen ne varsa hepsi ortaya çıkarılmaya çalışılır ve en kuru, verimsiz sözcük tam da yerinde görülür. Hatta öylesine ileri gidilir ki geçmişin bir anı ile *hiç ilgilenmeyen* bir kimse, bu anı betimlemeye çağrılır. Çoğunlukla filologlarla Yunanlılar birbirlerine karşı böyle davranırlar: birbirleriyle hiç ilgilenmezler — sonra da buna «nesnellik»

derler! Tam da en fazla ve en sık görülenin (bulunanın) ortaya konulması gerektiğinde, amaçlı ve gösteriş için yapılan ilgilenmeme, aranılıp bulunan, istenerek yapılan soğuk ve yavan kanıtlama sanatı düpedüz ayaklanarak orada yer alır — hele bir de tarihçinin *boş, saçma gururu* bu nesnel tavır takınan kayıtsızlığa sürüklenirse. Üstelik bu gibi yazarlar karşısında insan yargısını daha çok şu ilkeye göre temellendirecektir: her insanın anlayışı ne kadar eksikse (o, ne denli büyük oranda yanılıyorsa) tam da o kadar boş gururu vardır. Yok hayır, hiç değilse, en azından dürüst, onurlu olun! Kendinizi o korkunç adaletlilik çağrısına adamamış, o çağrı için kutsal bir biçimde güçlendirmemişseniz, gerçekten nesnellik denebilecek olan sanatçı gücü ve görünüşünü aramayın, doğruluğun, adaletin görünüşünü aramayın. Bir kez varolan tüm nesnelere (her şeye) karşı adil ve doğru olmak zorunda kalmak da sanki her çağın göreviymiş gibi! Çağların ve kuşakların hiçbir zaman bir kez bile daha önceki çağ ve kuşakların yargıçları olmaya hakları yoktur: hatta tam tersine ancak tek tek kişilere, hem de bunlardan pek azına böylesine çetin bir görev (mission) düşer hep. Ama kim sizi yargılamaya zorluyor? (size adil, doğru olun diye baskı yapan kim?) O zaman da —adil olmayı istediğiniz zaman da— adil olup olamayacağınızı araştırın yalnızca! Yargıç olarak, yargıladığınız kimseden daha üstün olmak zorundasınız; oysa siz yalnızca daha sonra geldiniz. Sofraya en son gelen konukların, haklı olarak, en son yerleri almaları gerekir: siz ilk gelenlerin yerini mi, baş köşeyi mi almak istiyorsunuz? O zaman da hiç değilse en yüksek ve en büyük olanı

yapın; en son gelen de olsanız işte belki o zaman size de gerçekten yer açılır.

Çağın (bugünün) en üstün gücünden kalkarak ancak geçmişi yorumlayabilirsin: siz ancak en soylu niteliklerinizin güçlü gerilimi içinde, geçmişte bilmeye ve saklanmaya değer, büyük olan şeyleri sezebilirsiniz. Evet benzer olanı benzerle! Yoksa geçmişi kendi düzeyinize indirmiş olursunuz. Tarih yazısına benzer bir şey, ender bulunur büyük bir düşünürün kafasından çıkmıyorsa, bu yazıya inanmayın; ama her zaman, genel olan bir şeyi dile getirmek ya da pek bilinen bir şeyi bir kez daha söylemek zorunda kaldıklarında bu kafaların ne nitelikte olduğunu göreceksiniz: gerçek bir tarihçinin pek bilinen bir şeyi öylesine hiç işitilmemiş bir şey haline çevirmeye ve genel olanı öylesine yalın ve derin bir biçimde bildirmeye gücü yetmelidir ki, yalınlık derinliğin, derinlik de yalınlığın üstünde görülsün. Hiç kimse aynı zamanda büyük bir tarihçi, bir sanat adamı ve dar (sığ) kafalı bir kimse olamaz; buna karşılık, el arabasıyla yük taşıyan, toprağı yığıp yükselten ve elekten geçiren işçileri de, elbette büyük bir tarihçi olamazlarsa da, bundan dolayı küçümsememeli; hele onları o büyük tarihçilerle karıştırmamalı, tam tersine onları ustaların hizmetinde olan zorunlu çıraklar ve yamaklar olarak görmeli: tıpkı aşağı yukarı Fransızların, Almanlarda pek de bulunmayan daha büyük bir çocuksulukla, saflıkla *M. Thiers'vari tarihçiler* demeye çalıştıkları gibi. Bu işçiler giderek, yavaş yavaş büyük bilginler olabilirler, ama ne yazık ki hiçbir zaman usta olamazlar. Oysa büyük bir bilgin ve büyük bir

darkafalı, sığ görüşlü — pekâlâ kolayca aynı şapkanın altında birarada bulunabilirler.

Öyleyse: tarihi deneyimli ve enine-boyuna düşünebilen kimse yapar. Herkesten daha büyük, daha yüce bir olayı, yaşamamış, yüksek yaşantıları olmayan (yaşantı deneyimi bulunmayan) bir kimse geçmişteki büyük ve yüksek olan hiçbir şeyi yorumlamasını da bilemeyecektir. Geçmiş üzerine olan yargı hep bir kehanet yargısıdır: geleceğin yapı ustaları, ancak şimdiyi bilen kimseler olursanız o yargıyı anlayacaksınız. Delfoi'nin olağanüstü derin ve geniş etkisi, özellikle şimdi, Delfoi'li din adamlarının (kahinlerin) geçmişi tam olarak tanıyan kimseler olmalarıyla açıklanıyor; artık şunu bilmek yakışık alır: yalnız geleceği kuran kimsenin, geçmişi yargılamaya hakkı vardır. İleriyi görmekle, kendinize büyük bir erek koymakla, aynı zamanda, şimdi size bugünü çöle çeviren ve her dinginliği, her barışsever gelişme ve olgunlaşmayı hemen hemen olanaksız kılan o basmakalıp çözümleyici içgüdüyü de boyunduruk altına almış olursunuz. Büyük ve kuşatımlı bir ümit çitiyle sarın çevrenizi, ümit dolu bir çabalama çitiyle. Geleceğe uygun düşecek olan bir tablo biçimlendirin içinizde ve son gelenler olduğunuz boş inancını unutun. Gelmekte olan o yaşamı düşünmekle, yeterince düşünecek ve yaratacak şeyiniz olacak; ama tarihten size 'nasılı' ve 'niçini' göstermesini istemeyin. Buna karşın büyük adamların tarihinin içine girip yaşamak istiyorsanız, bu tarihten, olgun olmayı ve zamanın o insanı kötürüm eden eğitim zincirinden kaçmayı buyuran en yüksek bir buyruğu öğreneceksiniz; o modern eğitim, sizlere, olgun olmayanlara, egemen olmak ve

sizleri sömürmek için, çıkarını sizi olgunlaştırmamada görür. Ve yaşam öyküleri istiyorsanız, seçeceğiniz «Bay filan ve zamanı» nakaratı ile yazılanlar olmasın, ama tam tersine başlığında «zamanına karşı bir savaşçı» adını taşıyan biografiler sizi çeksin. Ruhlarınızı Plutarkhos'la doyurun ve onun kahramanlarına inanarak, kendi kendinize inanmaya cesaret edin. Bu gibi modern düşüncelere aykırı yetiştirilmiş yüz kadar insanla, yani olgunlaşan ve kahramanca olana alışan insanlarla, şimdi artık bu çağın tüm kötürüm olup gerilemiş kültürü sonsuz bir susmaya, sessizliğe geri götürülecektir.

7.

Tarih duygusu *sınırsız biçimde* egemen olup da tüm sonuçlarına varırsa, geleceğin kökünü kazır; çünkü bu tarih duygusu o zaman hayalleri yıkar, kuruntuları dağıtır, varolan şeyleri çevreleyen havayı da ortadan kaldırır; oysa varolan şeyler bu atmosfer içinde yaşayabilirler ancak. Tarihsel adalet, gerçekten katışıksız bir düşünüş içinde gelişmiş olsa bile, yine de korkunç bir erdemdir, çünkü her zaman canlı olanı, yaşayanı gömer ve yıkıma götürür de ondan: onun yargılaması bir yoketmedir. Tarih güdüsünün arkasında yapıcı başka bir güdünün etkisi yoksa, hiçbir şey yıkılmıyor ve henüz ümitlerde yaşayan bir geleceğin kendi yapısını temizlenmiş bir temel üzerinde kurması için, yıkıntılar toplanıp düzene konmuyorlarsa ve yalnızca adalet egemen oluyorsa, işte o zaman yaratıcı içgüdü gücünü de yitirir, cesaretini de. Örnekle bir din, salt bir adaletin egemenliği altında tarih bilgisine çevrilir de, baştan sona bilimsel bir yolla incelenmeye kalkılırsa, bu yolun sonunda bu din hemen ortadan kalkar. Bunun nedeni şudur: tarihin denetlenmesinde boyuna, her defasında öyle çok yanlış olan, kaba, insanlık dışı,

saçma ve zorlu olan gün ışığına çıkar ki, yaşamak isteyen her şeyin ancak içinde yaşayabileceği sevgi dolu hayal dünyası zorunlu olarak bozulur, yıkılıp gider: ama ancak hayalinin, yanılsamasının gölgesi altındaki sevgi içinde (sevgi hayaline sığınmış olarak) yaratır insan, yani ancak yetkin olana ve adalete, doğruluğa olan saltık inanç içinde yaratır insan. Saltık bir biçimde sevmemeye zorlanan bir insanın gücünün kökleri artık kesilmiş olur: o kurumak zorundadır, başka deyişle doğruluktan çıkmak zorundadır. Bu gibi etkilerde tarihin karşısına sanat konur: ve tarih sanat yapıtı biçimine girmeye, böylece de salt bir sanat yapısı, kuruluşu olmaya katlanırsa ancak, belki içgüdüleri koruyabilir, hatta onları uyandırabilir. Fakat böyle bir tarih yazımı çağımızın çözümleyici ve sanatdışı gidişine tümüyle karşı çıkmak olurdu, bu gidişle büsbütün çelişirdi, hatta çağımızca bir sahtekarlık olarak görülürdü. Ama içten yapıcı bir güdüyle yönetilmeden yalnızca yıkan bir tarih, zamanla araçlarını aşındırır ve onların biçimlerini bozar: çünkü bu anlayıştaki insanlar hayalleri (Illusionen) yıkarlar ve «kendi içindeki ve başkasındaki hayali (düşlemi) yıkan kimseyi, en katı bir tiran olan doğa cezalandırır.» Gerçi tarihle, epeyce uzun bir süre, başka uğraşılara benzer bir uğraşıymış gibi, tam bir saflık ve düşüncesizlikle uğraşılabilir pekâlâ; özellikle yeni tanrıbilim (theoloji) tam bir saflık içinde tarihle bağlantı kurmaya girişir gibi görünüyor ve bununla belki de pek de istemeyerek, Voltaire'in «*écrasez!*» (1) sinin hizmetine girdiğini şimdi bile görmek istemi-

1) Ezin!

yor. Hiç kimse bunun arkasında yeni, güçlü bir yapıcı güdü bulunduğu sanısına kapılmıyor; bunu beklemiyor; çünkü o zaman o iddialı protestanlar birliğini yeni bir dinin ana kucağı olarak, örneğin hukukçu Holtzendorf'u da (adı geçen, çok daha iddialı olan Protestanlar'ın İncil'ini basıp yayınlayan ve buna önsözü yazanı da) Ürdün Irmağında Johannes (Saint Jean) olarak kabul etmek gerekecekti. Eski kafalarda hâlâ buram buram tüten Hegel felsefesi belki de bir süre daha o saflığın yayılmasına yardımcı olur, aşağı yukarı şöyle bir yolla: «Hıristiyanlık ide»sinin olgunlaşmamış, tam olmayan türlü «görünüş biçimleri»nden ayrılmasıyla, ve bu «ide hevesinin, tutkunluğunun» bugünün *Theologus liberalis vulgaris*'lerinin(1) kafasında boyuna daha salt biçimler içinde, böylece de sonunda kuşkusuz en salt, en saydam, hatta görülmez biçimde belirdiğine insanın kendini inandırmasıyla. Ama bu pek salt hıristiyancıların kendilerinden önceki salt olmayan hıristiyancılar üzerine düşüncelerini bildirdikleri, fikir beyan ettikleri işitildiği zaman, yan tutmayan dinleyici çoğu kez hiç de hıristiyanlığın sözkonusu olmadığı izlenimini edinmekte, ve tam tersine şu — öyleyse ne düşünmeliyiz? (sorusunu ortaya atmakta); «Yüzyılın büyük tanrıbilimciler»i tarafından hıristiyanlığın, bütün gerçek dinlerin. hatta yalnızca mümkün daha başka birkaç dinin içine girmeye, onu duymaya izin veren bir din olarak tanımladıklarını gördüğümüzde ve «gerçek kilise»nin, «hiçbir ayırıcı yan, çevre çizgisi olmayan, her bö-

1) Sıradan özgür teologlar (Özgür halk tanrıbilimcileri) [Ç.N.]

lümü bazen orada bazen burada bulunan ve her şeyin barış içinde birbirine katıldığı kaynaşmış bir kitle haline gelen» bir kilise olması gerektiği zaman — bir kez daha söyleyelim, ne düşünmemiz gerekir?

Hıristiyanlıktan öğrenilebilen, onun tarihselleştirilmiş bir incelemenin etkisi altında yıpranmış ve doğallıktan çıkmış olduğudur, öyle ki sonunda büsbütün tarihsel, yani doğru bir inceleme hıristiyanlığı, hıristiyanlığın salt bir bilgisi içinde dağıtır ve böylece ortadan kaldırır, bu, canlılığı olan her şeyde incelenebilir: sonuna dek incelendiğinde, yaşaması sona erer ve üzerinde tarihe uygun bir açımlama, tanılama ya da bölümleme işine girişildiğinde acı çektiği ve hastalıklı yaşadığı görülür. Almanlar arasında Alman müziğinin biçim değiştiren ve yeniden biçim veren yenileyici, geliştirici gücünün bulunduğuna inanan kimseler vardır: bu insanlar, Mozart ve Beethoven gibi sanatçıların daha şimdiden, yaşamı öyküleri alanındaki tüm bir bilginler kümesiyle sarıldıklarını ve tarih eleştiriminin acı çektiren işkence sistemiyle binlerce usandırıcı, bıktırıcı soruyu yanıtlamaya zorlandıklarını gördükleri zaman, kızgınlık duyarlar ve bunu kültürümüzün en canlı noktasına yapılmış bir haksızlık olarak gözönüne alırlar. İnsanın tüm sorunları unutup da yaşamayı öğrenmesinin gerektiği yerde, onun merakı ve ilgisini, yaşamın ve yapıtların sayısız ayrıntılarını incelemeye ve bilgi-problemini araştırmaya yöneltmekle, canlı etkileri içinde henüz tükenmemiş olan şey vakitsiz yokedilmiş, ya da en azından kötürüm edilmiş olmaz mı? Bu modern biografiardan yalnızca birkaçını, düşüncenizde, hıristiyanlığın ya

da Luther Reformation'unun doğdukları çevreye bir koyun; onların kuru pragmatist merakları, her gizemli *actio in distans*'ı[1] olanaksız hale getirmeye yeterdi: tıpkı zavallı bir hayvanın, palamutlarını yutmakla, güçlü bir meşe ağacının doğuşuna engel olabildiğini sanması gibi. Her canlı kendisini çevreleyen bir hava kuşağına, giz dolu bir sis tabakasına gerekseme duyar; eğer ondan bu örtü kaldırılırsa, bir din, bir sanat, bir dahi, çevresinde sis örtüsü bulunmayan, hava kuşağından yoksun bir yıldız gibi yörüngesinde dönmeye mahkûm edilirse, onun çabuk kurumasına, sertleşmesine ve verimsizleşmesine şaşmamalıdır artık. Tıpkı Hans Sachs'ın Meistersingern'de söylediği ve bütün büyük işlerde de böyle olduğu gibi, «Biraz hayal olmadan ulaşılamaz hiçbir başarıya.»

Ama *olgun*laşmak isteyen her ulusun, bir bakıma her insanın kendisini kuşatan böyle bir hayale, koruyucu ve çepeçevre saran böyle bir atmosfere, buluta gereksemesi vardır; ama şimdi genellikle olgunlaşmadan nefret ediliyor, çünkü tarihe yaşamdan daha fazla saygı duyuluyor. Üstelik şimdilerde «bilimin yaşam üstünde egemen olmaya başlaması»ndan da gurur duyuluyor: bu duruma erişilebilir, ama bilimin yaşama egemen olduğu bu türden bir yaşamın pek bir değeri yoktur elbette, çünkü böyle bir yaşam, geçmişteki bilgiyle değil, tam tersine içgüdüyle ve güçlü düşkurmalarla, hayallerle egemen olunmuş bir yaşamdan çok daha az bir *yaşam*dır ve gelecek için de çok daha az bir yaşam sağlar. Yalnız söylendiği gibi bu yaşamın hiçbir zaman ergin olmuş, olgun bir duru-

1) Uzaktan eylem(i)

ma gelmiş, uyumlu kişiliklerin çağı da olmaması gerekir, tam tersine bu çağ, elden geldiğince yararlı ortak bir çalışma çağı olacaktır. Bu açıkça şu demektir: insanların elden geldiğince işe koyulup yararlı olmaları için, çağın amaçlarına uygun biçimde yönlendirilmeleri gerekir; onların olgunlaşmadan önce, hatta hiçbir zaman olgunlaşmamaları için, — çünkü çok sayıda bir güçten «iş pazarını» (kamu yararını, iyiliğini) yoksun bırakmak bir lüks olurdu — bu insanların ortak yararcılık fabrikasında çalışmaları gerekir. Daha güzel ötsünler diye birkaç kuş kör ediliyor: ben bugünkü insanların büyük babalarından daha güzel şarkı söylediklerini sanmıyorum, ama onların pek erkenden kör edildiklerini biliyorum. Onları kör etmek için kullanılan araç, alçakça ve kötü bir araç, *apaydınlık, birdenbire değişen ışıktır.* Genç adam bin yıllar boyunca kamçılanıyor; bir savaştan, siyasal bir eylemden, bir ticaret politikasından hiçbir şey anlamayan gençlerin, politik tarihe girmeleri uygun (yakışık alır) bulunmuştur. Genç adam, delikanlı böylece tarihten nasıl çabucak akıp gidiyorsa, biz modernler de sanat galerilerinden öylece çabucak geçip gidiyoruz, böyle dinliyoruz konserleri de. Bir şeyin ötekinden başka türlü ses verdiği, tınladığı, bir şeyin ötekinden başka etki yaptığı pekâlâ hissedilir: bu yabancılaşma duygusunu gittikçe yitirme, artık hiçbir şeye fazla şaşmama, sonunda da her şeyden hoşlanma — işte tarih kültürü denilen de bu. Sözü saklamadan söylersek: akın eden şeylerin (bilgilerin) yığını öylesine büyük ki, yabancılaşmış, barbar ve zorlu olan, güçlü ve «korkunç yığın halinde toparlanmış» olarak genç ruha öylesine baskı ya-

pıp zorla giriyor ki, bu genç ruh isteyerek gösterdiği bir kalın kafalılıkla ya da vurdumduymazlıkla ancak kendisini kurtarmasını biliyor. Daha ince (keskin) ve daha güçlü bir bilinçle bezenmiş olan bir yapıda (doğada) aynı zamanda bir başka duygu da kendini gösterir: tiksinti, iğrenme. Genç insan böylece yerinden yurdundan olmuş ve bütün törelerden ve kavramlardan kuşkulanmıştır. Şunu biliyor artık o: her çağda başka idi bu töreler, senin nasıl olduğunla ilgili ve sana bağlı değildir onlar. İnsan melankoli ve derin bir duygusuzluk içinde düşüncelerin kendisinde birbiri ardından geçip gitmelerini bir yana bırakır (inanç değiştirir), ve Diogenes Laertius'un Yunan filozoflarının yaşamları ve öğretileri üzerindeki yazılarını okurken Hölderlin'in sözünü ve ruh durumunu kavrayıp benimser: «Daha önce arada bir karşıma çıkan şeyi burada bir kez daha buldum, yaşadım; yani bu insan düşünce ve sistemlerindeki gelip geçicilik, alışılageldiği gibi yalnızca gerçeklikler denilen alınyazılarından hemen hemen daha acıklı, trajik göründü bana.» Hayır, böyle taşkın, uyuşturucu, körleştirici, ezici ve baskı yapıcı bir tarihçilik, eski örneklerin gösterdiği gibi, elbette gençlik için gerekli değildir artık, hatta, daha yeni örneklerin gösterdiği gibi bu tarih, en yüksek ölçüde tehlikelidir de. Ama bundan böyle tarih öğrencisi, hemen hemen daha çocukluk çağında gözle görülür olan pek erken bir yıpranmışlığın varisi olarak bir gözönüne getirilsin. Şimdi o kişisel çalışma «yöntemini», ustası gibi çabuk kavramayı ve en seçkin, en doğru tutumu benimsemiştir; geçmişin bütünüyle soyulmuş, ayrıklaştırılmış bir bölümcüğü onun keskin zekasına (anlayışına) ve öğren-

diği yönteme bir kurban olarak sunulmuştur; o şimdiden üretmekte, hatta daha gurur verici bir sözle «yaratmakta»dır, bundan böyle de o yapıp ettikleriyle doğruluğun hizmetkarı ve dünya tarihi alanında da efendi olmuştur. Zaten o çocukken, «olmuş bitmiş» değil miydi, şimdi ise pek olmuş, düşmeye hazır bir durumda: onu yalnızca bir sallamak yeter, bilgelik hemen gürültülü biçimde birinin kucağına düşer; oysa bu bilgelik çürüktür, her elma da kurtlu. İnanın bana: insanların, olgunlaşmadan önce, bilim fabrikalarında çalışmaları ve yararlı olmaları bekleniyorsa eğer, çok eskiden bu fabrikalarda kullanılan köleler gibi, bilim de kısa zamanda yıkılır gider. Aslında yarardan bağımsız, yaşama zorunluluklarının dışında düşünülmesi gereken bu gibi bağlantıları betimlemek için, esirci ve işverenlerin özel dilini kullanmaya gereklilik olduğundan dolayı üzgünüm; ama en genç bilginler kuşağı anlatılmak istendiğinde, «fabrika, iş pazarı, sürüm, işletme» sözcükleri — ve bencilliği dile getiren bütün yardımcı fiiller gibi sözcükler — istemeyerek dilinin ucuna geliyor insanın. Tam ayarlı, iyice orta değerlilik gittikçe daha bir orta değerli oluyor, ekonomik anlamda bilim de gittikçe daha yararlı. En yeni bilginler gerçekte yalnızca bir noktada bilgedirler, bir noktada elbette geçmişin bütün insanlarından daha bilgedirler, ancak bütün öteki noktalarda —ölçülü ve dikkatle konuşalım— tüm eski tipteki bilginlerden (eski çağların aydınlarından) sonsuzca başkadırlar. Yine de, buna karşın kendileri için onur ve kazanç toplamak istiyorlar, sanki devlet ve kamuoyu yeni paraları da eski paralarla aynı ayarda kabul etmekle yükümlüymüş

gibi. Yük arabacıları kendi aralarında bir işsözleşmesi yapmışlar ve dehanın gereksiz olduğunda karar kılmışlardır — böylelikle her arabacıya da bir damga vurulsun diye; belki de ileriki bir çağda onların yaptıklarının yükü birlikte taşıma olduğu (topluca yükarabası görevi üstlendiği), ama birlikte ve topluca kurulmuş bir yapı olmadığı görülecektir. Modern savaşa ve fedakarlığa, kurban olmaya çağrı olan «işbölümü! sıraya dizilin!» buyruklarını yorulmamacasına ağızlarından düşürmeyen kimselere, bir kez şunu açık ve seçik olarak, kesin biçimde söylemek uygun olacak: bilimin ne denli hızlı ilerlemesini isterseniz, onu o denli çabuk ortadan kaldırmış olursunuz; tıpkı yapay yolla pek çabuk yumurtlamaya zorlanan tavuğun göçüp gitmesi gibi. Bilim son on yıllarda şaşılacak bir hızla ilerledi. iyi bir şey bu; ama şimdi şu bilginlere de bir bakın hele, tükenmiş tavuklara benzerler, tıpkı onlar gibidirler. Doğrusu bunlar «uyumlu» yaratıklar değiller; bunlar sık sık yumurtladıkları için, eskisinden daha çok gıdaklamasını biliyorlar yalnızca, yumurtaları da gittikçe daha küçük oluyor elbette (tıpkı kitapların gittikçe daha kalınlaştığı halde, içeriklerinin cılızlaşması gibi). Son ve doğal sonuç olarak bilimin genellikle istenilen, beğenilen «halka indirgenmesi» («popülerleştirilmesi») (bunun yanında da «kadınsılaştırılması», «çocuksulaştırılması») ortaya çıkar, yani bilim elbisesinin «karışık halkın» bedenine uydurularak biçilmesi; bir kez de terzilik dili Almancası'ndan bir terzilik fiilini kendimize maletmiş olalım: Goethe bu konuda bir kötüye kullanma olduğunu görüyor ve bilimlerin ancak *üstün bir praxis'le* (uygulayımla) dışdünyaya et-

ki yapmasını istiyordu, yani bilimlerin dışdünyayı etkilemeleri gerektiğini düşünüyor ve bunu bekliyordu. Eski bilginler kuşağına üstelik böyle bir kötüye kullanma esaslı nedenlerden dolayı ağır ve sıkıcı gelir: aynı biçimde temelli nedenlerden dolayı bu kötüye kullanma genç bilginlere kolay gelir, çünkü bu genç bilginlerin kendileri, tümüyle küçük bir bilgiköşesi bir yana, pek karışık bir publikum'durlar (halk, kamu) ve bu publikum'un gereksemelerini kendi içlerinde taşırlar. Yalnızca şöyle bir rahatça oturmakla yetinirler, böylece küçük inceleme alanlarını o popüler (halka indirgenmiş) gerekseme-merak karışımına açmayı da başarmış olurlar. Bu rahatlık jesti için üstelik «bilginin ulusuna, halkına alçak gönüllülükle eğilişi, inişi» adı önesürülür: oysa aslında bilgin, bilgin olmayıp yalnızca halkın aşağı (yontulmamış) bir parçası olduğu oranda, yalnızca kendine eğilir. Kendinize bir halk kavramı yaratın: onu hiçbir zaman yeterince soylu ve yüksek olarak düşünemeyeceksiniz. Halk üstüne böylesine büyük bir şey düşünseydiniz, bu halka karşı esirgeyici, merhametli de olurdunuz ve ona kendi tarih kezzabınızı bir yaşam suyu ve serinletici içki olarak sunmaktan da sakınırdınız. Ama en derin anlamında siz halk üzerinde az ve dar düşünüyorsunuz, çünkü onun geleceği üstüne hiç de gerçek, güvenilir ve iyice temellenmiş, köklü bir saygınız, özeniniz yok, ve siz pratik kötümserler gibi davranıyorsunuz; yani ben bu gibiler için bir göçüş duygusunun ortaya çıkardığı, bir batış sezgisinin yönettiği ve böylece yabancıya karşı, hatta kendi iyiliğine, mutluluğuna karşı kayıtsız ve kaygısız (gevşek)

olan insanlar demek istiyorum. Eğer bu toprak parçası *bizi* hâlâ üstünde taşırsa! Bizi artık taşımazsa, onda da haklıdır pekala: — İşte böyle diyorlar ve *alaycı* (*ironik*) bir varoluşu yaşayıp sürdürüyorlar.

8.

Kendi tarih kültürü karşısında o denli yüksek sesle ve usandırıcı bir biçimde kaygısızca sevinç çığlığı atmaya özenen bir çağa, yine de bir tür *alaycı* (*ironik*) *bir kendi bilincine varmayı* yüklüyorsam, ya da burada, bir sevinç çığlığı değil de, belki de tarih bilgisinin her türlü sevinciyle birlikte hemen geçip gideceğinden dolayı bir korku bulunduğuna ilişkin bir tür sallantılı bir sezgi yüklüyorsam, bu gerçi tuhaf görünebilir, ama hiç de çelişmeli değildir. Goethe bazı kişilerle ilgili olarak Newton'un nitelikleri üzerinde dikkate değer görüş ve sezişiyle buna benzer bir bilmeceyi koymuştur önümüze: Goethe, Newton'un varlığının temelinde, ya da onun kendi içinde bulunan zorunlu yapısı (doğası) üzerinde belli bir ironik görüşe varmış olan bir bilincin, düşünüp taşınarak yargılayan bir bilincin, tek tek anlarda (tek yaşantılar içinde) farkedilen bir dile gelişi olarak sanki, «kendi haksızlığının bulanık bir sezgisini» bulur. İşte özellikle daha büyük ve daha yüksek ölçüde gelişmiş bir tarih kültürü olan insanlarda, çoğunlukla genel bir kuşkuya düşecek denli bunalmış ya da bunaltılmış olan bir bilincin uyan-

dığını görür insan; bu, bir ulusun eğitiminin, şimdi olduğu gibi, öylesine ağır basan bir biçimde tarihsel olması gerektiğine inanmanın ne büyük bir saçmalık ve boşinanç olduğu bilincinin ta kendisidir; ama yine de özellikle bu en güçlü uluslar, hem de eylemde ve yapıtvermede güçlü olan uluslar, başka türlü yaşamışlar, gençliklerini başka türlü geçirmişlerdir. Ama bu boşinanç, bu saçmalık bize yaraşır, bize yakışır ancak —septiklerin itirazı böyle sesleniyor bizlere— biz daha sonradan, arkadan gelen kuşaklara, geç gelenlere, daha güçlü ve daha mutlu soyların sararıp solmuş son soluk filizleri olan bizlere, Hesiodus'un, insanların birgün kırsaçlı doğacaklarını ve o belirtinin görülür görülmez de Zeus'un bu soyu yokedeceği üzerindeki kehanetinin işaret ettiği bizlere. Tarih kültürü gerçekten de bir tür doğuştan kırsaçlılıktır ve bunun belirtisini daha çocukluktan başlayarak içlerinde, kendilerinde taşıyan kimseler *insanlığın yaşlılığı* üzerinde içgüdüsel bir inanca varmak zorundadırlar elbette; yaşlılığa da yaşlılıkla ilgili bir uğraşı yakışık alır artık, yani geriye bakış, hesabı gözden geçirme, hesap kapama, anılar yoluyla geçmişin olaylarında avuntu arama, kısaca tarih kültürü. Ama insansoyu sağlam ve dayanıklı bir şeydir ve adımlarının —ileriye ve geriye doğru— binlerce yıl, hatta yüzbinlerce yıl boyunca incelenmesini, gözden geçirilmesini istemez; başka deyişle, bir bütün olarak kendisinin, sonsuzca küçük olan atom noktacıkları, yani tek tek insanlar tarafından incelenmesini *hiç* istemez. Bir çift bin yıl (ya da başka deyişle: Altmış yıl sayılan insan yaşamının ardarda gelen otuz dört yıllık zaman süreci), sürüp giden böyle bir zama-

nın başlangıcında henüz «gençlikten», sonunda da hemen «insanlığın yaşlılığından» sözedebilmek için, acaba ne ifade eder! Hemen solup geçecek bir insanlığa inanmadaki bu kötürüm edici inancın temelinde, daha çok, Ortaçağ'dan kalma, Hıristiyanca teolojik bir tasarımın yanlış anlaşılması, dünyanın sonunun yakın olduğu düşüncesi, korkuyla beklenilen kıyamet günü düşüncesi saklı değil midir? Bu tasarım, tarihi yargılama-gereksemesinin artmasıyla başka kılığa girmiş olmuyor mu? Sanki çağımız, olası çağların sonuncusu, ve her geçmiş üzerine o, dünya-mahkemesini kurmaya yetkiliymiş gibi; oysa Hıristiyan inancı o kıyamet günü yargılamasını hiçbir zaman insandan değil, ama «İnsan-Oğul»dan bekler. Eskiden, daha önceleri insanlığa da tek tek kişilere de seslenen bu «*memento mori*» (1) durmadan işkence eden sivri bir diken ve Ortaçağ'ın bilgi ve vicdanının sanki iğneli ucuydu. Yeniçağ'ın buna karşı bulup çıkarılan sözcüğü: *Memento vivere* (2) diye çınlıyor; ama açık konuşalım, henüz oldukça çekingen, ürkek bir sesleniş bu, gırtlaktan şöyle dolu dolu, gür bir biçimde çıkmıyor, pek de dürüst olmayan bir şey var henüz kendisinde. Çünkü insanlık daha *memento mori*'ye sıkıca bağlı, ona sarılmış durumda ve kendi evrensel tarih gereksemesiyle onu açığa vurup belli etmekte: Bilim, çok güçlü kanat çırpışına karşın, engellerini aşıp özgür, bağımsız bir havaya kendini bırakabilecek durumda değildir, geriye o derin bir umutsuzluk duygusu bırakmakta ve bugün her yüksek eğitim

1) «Ölümü anımsa» (Ç.N.).

2) «Yaşamayı anımsa» (Ç.N.)

ve kültürü melankolikçe karartan o tarihsel renge bürünmektedir. İnsan yaşamının tüm saatleri içinde sonuncusunu en önemlisi olarak gözönüne alan, genelde bu yeryüzü yaşamının sonunu önceden haber veren, bildiren ve bütün canlıları tragedyanın beşinci sahnesinde yaşamaya mahkûm eden bir din, elbette en derin ve en soylu güçleri kımıldatıp uyandırır; ama o, her yeni aşılamaya, dikmeye, gözüpek araştırmaya, özgür isteğe düşmandır; bu din bilinmeyene doğru her uçuşa karşı koyar, çünkü orada seveceği ve umacağı hiçbir şey ama hiçbir şey yoktur: bu din oluşmakta olanın kendini kabul ettirmesine ancak istemeye istemeye izin verir, bunu da oluşanı yaşamın bir baştan çıkarıcısı olarak, yaşamın değeri üzerinde yalan söyleyen biri olarak, tam zamanında, bir yana itsin ya da kurban etsin diye yapar. Savonarola'nın tövbe-öğütlerinin etkisi ve baskısı altında kalarak, tablolarının, elyazmalarının, süs eşyalarının, oyun kostümlerinin o ünlü kurban olarak yakılması törenini düzenlediklerinde Floransalıların yaptıkları şeyi, Hıristiyanlık da, ileriye doğru yolalmaya çabalayıp önayak olan ve o «memento vivere»yi (yaşamayı hatırla) bir parola olarak öne süren her kültüre karşı yapmak istiyor; bunu da, doğrudan doğruya, dolambaçsız bir yolla, yani düpedüz üstün bir güçle yapamadığı, yerine getiremediği zaman, tarih kültürüne bağlanarak, onunla bir bağlantı kurarak gerçekleştiriyor; hatta çoğu kez tarih bilgisi olmasa bile, yine de herhalde ereğine ulaşmak için bundan böyle tarihin dilini konuşarak, her oluşmakta olanı (oluşanı) omuz silkerek yadsıyor; gecikmiş, geç kalmış ve sonradan gelen soylar olma duygusunu, kısaca do-

ğuştan kırsaçlılık duygusunu onlar üzerine yayıyor. Bütün olup bitenlerin değersizliğine, dünyanın kıyamet gününe hazır olmasına ilişkin bu pek ciddi ve katı düşünce, daha iyiyi yapmada geç kalındığına göre, bütün olup bitenleri bilmenin herhalde daha iyi olduğu gibi septik bir bilince dönüştürülmektedir. Tarih duygusu böylece kendine hizmet edenleri edilgen ve geçmişe (geriye) dönük yapar; işte bu duygu ara verdiğinde, hemen hemen pek kısa süreli, anlık bir unutmayla ancak, tarihin ateşli sıtmasıyla hasta düşmüş kimse etkin olur; ama bu etkinlik geçer geçmez de yapıp ettiğini açıklamasına. çözümleyici incelemelerle ileriye doğru, geleceğe yönelik etkide bulunmasına engel olur onun bu hastalığı; son olarak da eylemini, yapıp ettiğini soyarak, derisini yüzerek «tarih» haline getirmek içindir onun bu etkin oluşu. Biz bu anlamda bugün bile Ortaçağ'da yaşıyoruz, tarih kılık değiştirmiş ya da üstü örtülü bir tanrıbilim hâlâ: tıpkı bilimdışı bir *profanın* bilimsel bir kastı incelerken duyduğu korkulu saygının, ruhbah (papaz) sınıfından miras alınan bir saygı oluşu gibi. Kiliseye eskiden verilen şey, şimdi, yetersiz de olsa, bilime veriliyor: verileni bir kez kilise elde etmiş, ele geçirmişti, ama bu hiç de modern bir ruh, çağdaş bir anlayış değildi, oysa modern ruhun, öteki iyi nitelikleri yanında, oldukça cimri olduğu ve seçkin erdem olan elaçıklığında beceriksizliği bilinen bir şeydir.

Belki de işaret edilen bu düşünceler hoşa gitmeyecek, belki yine tarih incelemelerinin aşırıya kaçışını, Ortaçağ'ın *memento mori*'sinden ve bu dünya yaşamının gelecekteki tüm zamanlarına karşı Hıristiyanlığın yüreğinde taşıdığı ümitsizlik-

ten çıkarmak da aynı biçimde hoşa gitmeyecek. Ama herhalde benim de kuşku içinde öne sürdüğüm bu açıklama yerine daha iyileri konulmalıdır; çünkü tarih kültürünün kaynağı — ve bu kültürün bir «yeni çağ» ruhuyla, bir «çağdaş (modern) bilinç»le içi bakımından tümüyle kökten olan karşıtlığı — bu kaynağın kendisi, yeniden tarih yoluyla, tarih aracılığıyla bilinmek, tanınmak *zorundadır;* tarih problemini tarihin kendisi çözmek *zorundadır,* bilim çuvaldızı kendisine *batırmak zorundadır* — işte bu üçlü *zorunluluk* (ya da gereklilik) «yeniçağ» ruhunun, anlayışının bir buyruğudur, yeter ki kendisinde gerçekten yeni, güçlü, yaşama vadeden, kaynağa özgü ve köklü olan bir şey bulunsun. Ya da biz Almanlar'ın — Roman uluslarını işin içine karıştırmamak için — bütün yüksek kültür işlerinde ancak hep «sonradan gelen, ardçı soylar» olmamız gerektiği doğru olmalı, çünkü başka bir şey *olamayız* da ondan dolayı böyle olmak zorunda kalıyoruz, tıpkı bir zamanlar Wilhelm Wackernagel'in şu pek düşündürücü sözünde dile getirdiği gibi: «Biz Almanlar bir kez sonradan gelen ardçı, izleyici bir ulusuz, bütün yüksek bilgimizle, ayrıca inancımızla her zaman yalnızca eski dünyanın izinden gideriz; yine düşmanca olmayı istemeden Hıristiyanlık ruhu yanında aynı zamanda aralıksız olarak eski klasik kültürün ölümsüz ruhundan da soluk alıyoruz, eğer biri çıkıp da insanların içlerini kaplayan yaşama isteğinden, içlerini dolduran yaşama sevincinden bu iki ögeyi ayırmayı başarsaydı, tinsel bir yaşamı korumak, sürdürmek için geriye hiçbir şey kalmazdı.» Ama biz kendiliğimizden de Antikçağ'ın son soyu, izleyicisi olma

talihiyle kendimizi sevine sevine avutmak isteseydik de, bunu tam bir kesinlikle ciddiye almaya ve büyük bir şey olarak görmeye, kendi seçkin ve biricik ayrıcalığımızı bu keskinlik içinde tanımaya karar verseydik ya da benimsemeye inansaydık da, — yine de şu soruyu sormak zorunda kalacaktık: *Çökmekte olan Antikçağ'ın çırakları* olmak bizim bitmeyen bir alınyazımız mı olacak? Ne zaman olursa olsun herhangi (uygun) bir dönemde ereğimizi daha yükseğe ve daha uzağa koymaya hakkımız olmalı, herhangi bir zamanda İskenderiye-Roma kültürünün ruhunu —evrensel tarihimizle de— öylesine verimli ve o denli ulu, görkemli bir biçimde yeniden yaratmış olmakla övünebilmeliyiz, işte bundan böyle o zaman en soylu bir armağan olarak kendimize daha güçlü bir ödev verebilir, kendimizi görevlendirebilir, bu İskenderiye dünyasının ötesine gitmeye (arkasına geçmeye) ve onu aşmaya uğraşabilir ve gözüpek, yiğit bakışımızla örneklerimizi eski Yunanın, büyük, doğal ve insanca olanın ilk evreninde arayabiliriz. *Ama orada da yine temelli bir biçimde tarihdışı bir kültür gerçeğini buluruz ve buna karşın ya da daha doğrusu bundan dolayı da dile gelmez zenginlikte ve yaşam dolu bir kültür gerçeğini buluruz.* Biz Almanlar sonradan gelen soylardan, ardçılardan başka bir şey olmasaydık — benimsediğimiz, kendimize uygun bir miras gözüyle baktığımız bu kültürden daha büyüğünün ve daha övünç vericisinin taşıyıcıları ve ardçıları da olamayacaktık.

Bununla da şunu demek istiyorum, başka hiçbir şeyi değil: Çoğu kez utanç verecek derecede hoşa giden bir düşünce, ardçı son soylar olmak

düşüncesi, kabaca düşünüldüğünde, büyük etkilerde bulunduğu gibi, tek tek kişilere olsun, bir ulusa olsun, gelecek için ümit dolu istekler sağlayabilir; yani bu kendimizi klasik ve olağanüstü güçlerin mirasçıları ve son soyları olarak kavradığımız ve bunda onurumuzu, bizi dürten şeyi gördüğümüz ölçüde gerçekleşir. Yoksa o soyların koruyucuları ve mezar kazıcıları olarak güvenilirliği kalmamış bir yaşamı sürdüren güçlü soyların sararıp solmuş, kavrulmuş, gecikmiş soyları olarak değil. Bu gibi geç kalmış soylar ironik (gülünç) bir varoluşu sürdürürler ancak: yıkılıp yokoluş onların topallayıp aksayarak sürüp giden yaşamlarının ardından dörtnala gider: geçmişle ferahlamak istediklerinde bu yıkılış titretir onları, çünkü yaşayan, canlı belleklerdir onlar, ama yine de anıları, mirasçı olmayınca, anlamsız kalır. Böylece onları bulanık bir duygu kaplar, gelmekte olan hiçbir yaşam kendisini haklı çıkaramayacağından haksız yere varoldukları ya da yaşamlarının bir haksızlık olduğu duygusu sarar onları.

Ama bu gibi eskiyi koruyucu (Antiquar) gecikmiş soylarda o ironik acılı duygunun yerini utanmazlığın aldığını düşünsek, nasıl da gür bir sesle şunu söylediklerini görürüz: insansoyu en yüksek doruğuna erişmiştir, çünkü ancak şimdi kendi üzerinde bir bilgisi var ve kendi kendine açılmıştır artık — böylece de bir benzetmeli anlatıda, bir masalda olduğu gibi, Alman kültürünün pek ünlü belli bir felsefesinin bilmeceli anlamının çözüleceği bir tiyatro oyunumuz olurdu. Bu yüzyılda Alman kültürü için, bu felsefenin, Hegel felsefesinin, çok büyük olan, bu ana değin sürüp giden etkisinden daha tehlikeli bir dönüm noktası,

daha tehlikeli bir sarsıntı olmamıştır sanıyorum. Gerçekten çağların bir son soyu olduğuna inanç, kötürüm edici, üzücü ve keyif kaçırıcı bir şey: böyle bir inanç günün birinde yüzsüzce bir yön değiştirmeyle bu son soyu bütün daha önce gelmiş geçmiş olanların gerçek anlamı ve amacıymış gibi kutsallaştırır ve bilgince zavallılığını evrensel tarihin tamamlanması, sona erdirilmesiyle bir tutarsa, bu inanç korkunç ve yıkıcı bir biçimde ortaya çıkıp görünmek zorunda kalır. İşte bu türden bir düşünce Almanlar'ı «dünya süreci»nden sözetmeye ve kendi çağlarını bu dünya sürecinin zorunlu bir sonucu olarak haklı çıkarmaya alıştırdı; bu biçim bir düşünce, tarihi, «kendi kendini gerçekleştiren kavram», «halk ruhunun dialektiği» ve «dünya mahkemesi» olarak kabul ettiğine göre, biricik egemen olarak onu, öteki zihinsel (intellektüel) güçlerin, sanat ve dinin yerine koymuş oldu.

Bu Hegelci anlamda anlaşılan tarihe yerici bir biçimde ve alaycı bir deyişle Tanrının yeryüzünde gezinmesi dendi, oysa bu Tanrı ilkin tarihle yaratılmıştı. Ama bu Tanrı Hegelci beyinler için kendi kendine içi görülür, saydam ve anlaşılır oldu ve oluşumun dialektik açıdan elverişli (olanaklı) olan bütün basamaklarına o daha şimdiden şu kendi kendini açmaya dek yükseldi: öyle ki Hegel için dünya sürecinin en yüksek ve son noktası, onun kendi Berlinli varoluşuyla örtüşür, birleşir. Hatta Hegel, kendinden sonra gelen her şeyin, aslında, evrensel tarih rondo'sunun yalnızca uyumlu, müzikal bir araezgisi, bir tınlayışı olduğunu, daha doğrusu gereksiz olarak değerlendirilmeleri gerektiğini söylemeliydi. Böyle bir şey demedi: bu-

nun yerine Hegel, kendi mayasını kattığı kuşaklara «tarihin gücü» karşısındaki o hayranlığı aşıladı; bu da pratikte, her an elde edilen başarının çıplak bir hayranlığa dönüştürülmesine ve olayların putlaştırılmasına götürdü: oysa bu putlar için pek de masalımsı (mitolojik) olana ve ayrıca tam da Alman işi bir deyişle «olayları hesaba katma» sözüne genellikle alışıldı artık. Ama «tarihin gücü» karşısında ilkin bel büküp başeğmeyi öğrenen kimse, sonunda her güce elinde olmadan Çin usulü mekanik olarak eğilip «evet» der, bu güç ister bir hükümet ya da kamuoyu, ister bir sayı üstünlüğü olsun gene boyun eğer ve bu kimse herhangi bir gücün iplerini çektiği ölçüde organlarını da aynı uygunlukta hareket ettirir. İmdi her başarının kendi içinde akla uygun bir zorunluluğu varsa, her olay mantıksal olanın ve «İde»nin bir zaferiyse — o halde hemen dize gelinsin ve bundan böyle de «başarı»nın bütün basamaklarında diz çökülsün! Pekiyi, buyuracak, egemenlik sürecek hiçbir mitoloji olmayacak mı artık? Nasıl yani, dinler sönüp göçmek üzere mi? Tarihgücünün dinine bakın hele, iyice çevirin gözlerinizi ideler-mitolojisi papazına(1) ve onun çürümüş dizlerine! Bütün erdemler bile bu yeni inancın peşinde değiller mi? Ya da, tarihsel insan kendini tarihin nesnel bir aynası haline sokturursa, bu bir alçak gönüllülük değil midir? İnsanın gökyüzünün ve yeryüzünün bütün güçlerinden yüzçevirip de her güç için gücün kendisine tapması bir gönül yüceliği değil midir? Teraziyi hep elde tutarak hangi yanın daha

1) Bu deyim bize, Marx'ın Hegel için söylediği «ideler mistiği» kavramını anımsatıyor (Ç.N.).

güçlü olduğunu ve daha ağır bastığını inceden inceye gözlemek adalet değil midir? Tarihi böylesine bir inceleme ne kadar da ciddi bir okuldur! Her şeyi yansız bir gözle görmek, hiçbir şeye öfkelenmemek, hiçbir şeyi sevmemek, her şeyi kavramak, nasıl da yumuşak ve eğik başlı yapar insanı: hatta bu okulda yetişmiş bir kimse bir kez açıkça öfkelendi ve kızdı mı, buna sevinilir, çünkü bunun yalnızca artistlik (yapmacık) olsun diye yapıldığı bilinir, bu bir *ira* ve *studium* da olsa, yine de tümüyle *sine ira et studio*'dur.(1)

Böyle bir mitoloji ve erdem karışımına karşı yüreğimde nasıl da tozlanıp eskimiş düşünceler taşıyorum! Ama bir kez çıksınlar dışarı da, gülünsün hep onlara. Ben de şöyle derdim: Tarih boyuna damgasını vurarak şunu öğretir: «Bir zamanlar... (şöyle şöyle)... idi» (es war einmal); ahlak: «Yapmamalısınız» ya da «yapmamalıydınız» der. Böylece tarih gerçekten ahlakdışı ya da ahlaka aykırı olanın bir hatıra defteri haline gelir. Oysa, tarihi aynı zamanda bu gerçekten ahlakdışı olanın yargılayıcısı olarak gözönüne alan kimse ne de ağır bir yanılmaya düşecekti! Örnekle Rafaello'nun otuz altı yaşında ölüm yolculuğuna çıkmak zorunda kalması, ahlakı yaralar: böyle bir varlığın ölmemesi gerekirdi (diye düşünülür). Gerçeğin koruyucuları ve savunucuları olarak bundan böyle tarihin yardımına koşmak isterseniz, şöyle diyeceksiniz: Rafaello, kendinde bulunan ne varsa hepsini dile getirmişti, daha uzun yaşasaydı da güzeli hep aynı güzel olarak yaratabilecekti ancak,

---

1) İra: Öfke, studium: Sevgi; sine ira et studio: Ne kin ne sevgi. (Ç.N.)

yeni bir başka güzel olarak değil ve daha buna benzer şeyler. Böylece, elde edilen başarıyı hem de, gerçek olayı putlarınız haline getirmekle, şeytanın avukatları olursunuz: oysa gerçek (olgu) her zaman aptaldır ve her çağda da bir danaya, tıpkı Tanrı'ya baktığı aynı gözle bakar. Tarihin savunucuları olarak üstelik bilgisizlik size fısıldıyor, esinlemede bulunuyor: çünkü yalnızca Rafaello gibi böyle bir *natura naturans*'ın (1) ne olduğunu bilmediğiniz için, böyle bir yaratıcının bir zamanlar varolduğunu ve artık varolmayacağını görmek size bir şey anlatmıyor. Şu sıralarda biri çıkıp, Goethe'nin 82 yıllık ömrüyle kendini tüketmiş olduğunu bize öğretmeye kalktı: oysa ben Goethe'nin yanlızca Eckermann'la yaptığı konuşmalar gibi bir konuşmadan pay alabilmek ve böylece günün lejyonerleri tarafından verilen çağa uygun bütün öğretimlerden kendimi sakınmak için, Goethe'nin bu tükenmiş denilen birkaç yılını, taptaze üstün çağdaş yaşama biçiminin sağlayacağı bir araba dolusu tüm onur ve sevinçle seve seve değişirdim ve bu ödülü elde etmeyi ne de çok isterdim. Aslında pek az canlının böylesi ölüler karşısında yaşamaya hakkı vardır! Çokların yaşaması ve bu gibi az kişilerin artık yaşamaması kaba bir doğruluktan (hakikatten) başak bir şey değil, yani düzeltilemez bir aptallık (çılgınlık), ahlaktaki «bu böyle olmamalıydı» karşısında, kabaca bir «bu —bir kez— böyle.» Evet, ahlakın karşısında böyledir işte! Çünkü sözü edilmek istenilen hangi erdem olursa olsun, insanın adaleti, gönül-yüceliği, yiğitliği, bilgeliği, esirgemesi ve acıması — hepsinde

1) Yaratan, yaratıcı doğa (Ç.N.).

de onu erdemli yapan, olayların o kör gücüne, gerçeğin zorbalığına karşı çıkması ve o tarih-çalkantılarının yasalarından başka yasalara kendini bağlı kılmasıdır. Böyle bir kimse boyuna tarihin dalgalarına karşı yüzer hep, ister varoluşunun son çılgın gerçekliği olarak tutkularıyla savaşırken olsun, ister kendini doğrulukla (adaletle) görevlendirirken olsun, tarihin akışına karşı yüzer hep, yalan onun çevresini sarıp her yanına parlak ağını germiş de olsa. Tarih, genelde, «tutku ve yanılmaların evrensel sistemi»nden başka bir şey olmasaydı eğer, Goethe'nin Genç Werther'i okuyanlara öğütlediği gibi, insanın tarihte, sanki tarih seslenıyormuşcasına şunu okuması gerekirdi: «Adam ol ve ardımdan gelme, beni izleme!» Neyse ne mutlu ki, tarih, *tarihe karşı,* yani gerçeğin kör gücüne karşı savaşan büyük savaşçıların anılarını belleğinde saklıyor, unutmuyor ve bu savaşçıları, daha çok, sevinçli bir gururla «bu böyle olmalı»nın ardından gitmek için «bu böyledir»le kaygılanan gerçek tarihsel yaratıklar (doğalar) olarak ortaya çıkarmakla kendini teşhir ediyor. Evet onlar bunu insan soyunu mezara götürmek (ya da onu anlamak) için değil, yeni bir soyun temelini atmak (kurmak) için yapıyorlar — bu da durmadan ileriye götürüyor onları: Kendileri son-kuşaklar olarak doğmuş olsalar bile — bunu unutturacak bir yaşama biçimi var; sonradan gelen, gelecek kuşaklar onları ancak ilk-kuşak olarak tanıyacaklar.

9.

Çağımız yoksa böyle bir ilk-kuşak mıdır? — Gerçekten de, çağımızın tarih duygusunun yeğinliği o denli büyüktür ve öylesine evrensel ve saltık sınırsız bir biçimde kendisini açığa vurup belirir ki, gelecek çağlar hiç değilse bu bakımdan öncülüğünü öveceklerdir — ama yeter ki kültür anlamında anlaşılan, *gelecek zamanlar* olsun bu. Ama işte tam da bu noktada ağır bir kuşku kalıyor geriye. Modern (yeni) insanın kendini büyük görüşünün (gururunun) hemen yanında gene kendi üstüne olan alayı (ironisi) yer alıyor; tarihleşmiş bir atmosfer ve sanki gün bitiminin akşam karanlığı havası içinde yaşamak zorunda olduğu bilinci, gençlik ümitlerinden ve gençlik güçlerinden artık hiçbir şeyi gelecek için kurtaramayacağı korkusu yeralıyor. Şurada burada daha da öteye, *kinism*'e doğru bir gidiş görülür ve tarihin gidişi, hatta bütün evrenin gelişmesi modern insanın geleneklerine tıpatıp uygun olarak, şu kinik yasaya göre, haklı çıkarılır: Şimdi nasılsa gelecek de yine aynı öyle olmak zorundaydı, insanlar şimdi nasılsalar, gelecekte de tıpkı öyle olmak zorundaydılar, başka türlü değil, bu zorunluluğa kimse karşı duramaz,

İroniye katlanamayan kimse bu türden bir kinism'in rahatlığı içine çekilip kurtulur; üstelik şu son on yıl o insanın kendisine en güzel buluşlarından birini armağan olarak verir, o da kinism için yuvarlak ve tam bir formüldür: kinism kendi düşünme türüne, zamana uygun ve hiç mi hiç düşünmeden yaşamak biçimine, «evrensel sürece kişiliğini tam bir veriş» adını takar, böyle bir betimleme yapar. Kişilik ve evrensel süreç! Evrensel süreç ve yeryüzü piresinin kişiliği! İnsan boyuna bütün hiperbollerin hiperbolünü: dünya, dünya, dünya sözünü işitmek zorunda kalmasaydı da keşke, herkes daha dürüst olarak yalnızca insan, insan, insan diyebilseydi! Yunanlıların ve Romalıların kalıtçıları mı onlar? Hıristiyanlığın kalıtçıları mı yoksa? Bütün bunlar o kinik'ler için hiçbir şey ifade etmez görünüyor; ama evrensel sürecin kalıtçıları! Evrensel sürecin dorukları ve erek noktaları! Modern insanda dile gelmiş olan, genelde her oluş bilmecesinin anlamı ve çözümü, bilgi ağacında en olgun meyve! — ben buna şişip kabarmış bir yükseklik duygusu diyorum; bütün çağların ilk-kuşakları, en son gelmiş de olsalar, bu seçik belirtilerde tanınacaktır. Tarih incelemeleri hiçbir zaman bu denli ileri gitmemişti, hatta düşünde bile; çünkü şimdilerde insan tarihi, hayvan ve bitki tarihinin sürüp gitmesinden başka bir şey değildir; hatta denizlerin en derinliklerinde, en diplerinde tarihin evren araştırıcısı (tarihsel evrenci-universalist), en ilkel bitkisel canlı biçiminde, kendi kendisinin izlerini de bulur; insanın daha önce gelip geçmiş olduğu o pek uzun yolu bir mucize gibi hayretle şaşkın şaşkın seyrederken, daha da şaşırtıcı bir mucize karşısında, bu yolu bir

bakışta kavrayabilen modern insan karşısında gözü kararır, başı döner. Modern (çağdaş) insan, evrensel sürecin piramidi üzerinde azametle ve mağrur duruyor; ve bilgisinin kilit taşını bunun üstüne koyarak dört bir yanıyla kendisine itaat eden doğaya şöyle çıkışır gibi görünüyor: «Biz ereğimize vardık, biz ereğiz, biz sonuna ermiş yetkin yaratığız, tümüyle doğayız.»

Ey XIX. yy.'ın pek mağrur, burnu büyük Avrupalısı, çokça kuru gürültü ediyorsun! Senin bilgin doğayı sonuna dek kuşatmıyor, onu sona erdirmiyor, tam tersine kendi doğanı, kendini öldürüyorsun yalnızca. Bilen kişi olarak üstünlüğünü bir kez de yapabilen kişi olarak geride kalışınla (geriliğinle) ölç. Elbette sen bilginin güneş ışınları üzerinde yükselip duruyorsun göğe. ama aynı zamanda kaos'a düşüyorsun. Yürüyüş biçimin, yani bilen olarak tırmanışın, senin alınyazındır; bastığın yerler senin için kesin olmayana doğru çekiliyor, gidiyor. Yaşaman için hiçbir dayanak yok artık, yalnızca örümcek ağları, bilginin her yeni atılımının parça parça ettiği örümcek ağları. — Ama bu konuda ciddi sözler yeter artık, çünkü bu konuda eğlenceli bir söz de söylenebilir.

Evren ağının ortasındaki büyük örümcek, modern insan tarafından bütün ilke, dayanak ve temellerin çılgınca ve düşüncesizce parçalanıp lif lif ayrılmasını, boyuna akan ve eriyen bir oluş içinde çözülüp dağılmasını, her olmuş olanın (bütün oluşumların) yorulmamacasına didiklenmesini ve tarihselleştirilmesini — bununla ahlakçılar, sanatçılar, din ve hatta devlet adamları da uğraşsınlar ve ilgilensinler isterlerse; bütün bunları, *alaya alan, gülünç hale sokan* (*parodist*) *bir filozofun,* parıl-

dayan büyülü aynasında görmekle, biz bugün bir yol neşelenmek istiyoruz; bu alaycının kafasında zaman da onunla eylenen, kendisinin ironik bir bilincine varmıştır, daha açıkça (Goethe'nin diliyle söylersek), «alçaklığa değin» varmıştır. Hegel bize bir kez «Tin bir harekette bulundu mu, biz filozoflar da yerimizden oynarız» demişti: zamanımız bir sıçrama yaptı, kendi kendisiyle eğlenmeye, ironiye doğru bir sıçrama. Ve bakın işte E. von Hartmann da bu sıçramayla, devinimle birlikte kendi ünlü bilinçsizlik felsefesini — ya da daha açıkça söylemek gerekirse — kendi bilinçsiz ironi felsefesini yazdı. Hartmann'ınkinden daha eğlenceli bir buluşu ve daha filozofça bir şaklabanlığı pek az okuduk doğrusu; Hartmann tarafından *oluş* üstüne aydınlatılmamış bir kimse, daha doğrusu içten düzene sokulmamış bir kimse, bir zamanlar varolmuş olmak için (ve artık varolmamak için) gerçekten hazırdır, olgunlaşmıştır. Evrensel sürecin başlangıcı ve ereği, amacı, bilincin ilk kımıldanışlarından hiçliğe doğru geriye fırlatılmış-oluşa dek, evrensel süreç için bizim kuşağımızın iyice belirlenmiş ödeviyle birlikte, her şey öylesine nükteyle bulunmuş olan bilinçsizliğin esinlenme-kaynağını göstererek ve apokalips ışığında parıldayarak, bütün şeyler o denli aldatıcı ve o denli dürüst bir ciddilikle taklit edilmiştir ki, sanki bu yalnızca bir eğlence-felsefesi değil de, gerçekten ciddi bir felsefeymiş gibi. — İşte böyle bir bütün, kendi yaratıcısını bütün çağların ilk felsefi parodi (alaylama) yazarlarından biri olarak ortaya çıkarır: öyleyse onun sunağına, ona, gerçek evrensel bir ilacın bulucusuna, — Schleiermacher'in hayranlığını dile getirdiği zamanki deyimini ça-

larak söyleyelim — şöyle kıvrımlı (lüle) bir saç sunalım. Çünkü tarih kültürünün ölçüyü kaçırmasına, aşırılığına karşı bütün evrensel tarihler arasında hangi ilaç Hartmann'ın parodisinden daha iyileştirici olurdu?

Hartmann'ın bilinçsiz ironisinin dumanı tüten üçayaklı sunağından (Dreifusse) (1) bize bildirdiklerini soğukkanlılıkla açıklamak istenirse, şunu söylemek gerekecek: Hartmann, insanlık, bir kez bu yaşamı gerçekten doyasıya benimsemek istiyorsa, çağımızın nasılsa tam da öyle olması gerektiğini bildiriyor: buna biz de yürekten inanıyoruz. Çağın o korkunç kemikleşmesi, kemiklerdeki o huzursuz ve tedirgin edici takırdama — David Strauss'un safça bize en güzel gerçeklik diye betimlediği gibi — Hartmann'da yalnızca sonradan, arkadan gelen *ex causis efficientibus* (2) değil de, tam tersine hatta önceden gelen *ex causa finali* (3) olduğu haklı bir biçimde gösterilir; yalancı şaklaban mahşer gününden bu yana ışığını çağımız üzerine saçıyor ve orada çağımızın pek iyi oluşuyla karşılaşıyor; yani yaşamın dayanılmazlığından, sindirilmezliğinden dolayı elden geldiğince çok acı çekmeyi isteyen ve o mahşer gününün gelmesini öyle hemen isteyemeyen kimse için çağımızın pek iyi oluşuyla karşılaşıyor. Gerçi Hartmann insanlığın şimdi yaklaştığı çağa, yaşam çağı anlamında, «erkek çağı» diyor: ama bu da Hartmann'ın betimlemesine göre mutlu bir durumdur, bu

1) Dreifusse: Delfoi Tapınağı'nda kehanette bulunan rahibenin oturduğu üçayaklı kürsü.

2) Ex causis efficientibus: Etkileyici nedenden, nedenler yüzünden.

3) ex causa finali: Ereksel nedenden, son-neden yüzünden. (Ç.N.).

durumda yalnızca «Tam uyumlu ve sağlam bir orta ölçülülük» vardır, sanat da burada «Berlinli borsacı için örneğin kaba güldürü» ne ise odur; böyle bir durumda «çağın dehalara da gereksinimi yoktur artık, çünkü incileri domuzun önüne atmak olurdu bu, ya da şundan dolayı dehaya gereksinim yoktur, çünkü çağ dehalara uygun olan evreden daha önemli bir evreye geçmiştir,» yani toplumsal gelişme evresine; bu evrede her işçi «zihinsel bakımdan yetişip gelişmesi için kendisine yeterince boş zaman bırakan bir iş süresinde rahat bir yaşam sürer.» Şaklabanın şaklabanı, sen bugünkü insanlığın özlemini dile getiriyorsun: ama aynı zamanda insanlığın bu erkeklik çağının sonunda, tam uyumlu (ayarlı) orta ölçülülüğe doğru giden o entellektüel gelişmenin sonucu olarak, nasıl bir görüntünün ortaya çıkacağını da biliyorsun — iğrençlik. Her şeyin acınacak durumda olduğu apaçık görünüyor, ama gelecek daha da acınacak duruma girecek, «Deccal'ın (Hıristiyanlığa karşı çıkanın) etkisini çevresine gittikçe yaydığı apaçık» — ama bu böyle olmak *zorunda,* her şey buraya varmak *zorunda,* çünkü biz her şeyimizle en iyi yoldayız — yani bütün varolanlardan tiksinti duymak yolunda. «Öyleyse efendinin bağında (tarlasında) işçi olarak evrensel süreçte güçlü ve dimdik ileri, çünkü kurtuluşa, çözüme götürebilecek olan yalnızca süreçtir!.»

Efendinin bağı! Süreç! Kurtuluşa, çözüme doğru! Yalnız «oluş» sözcüğünü tanıyan tarih kültürünün, nasıl isteyerek biçimsiz bir parodi (gülünç biçimde taklitetme) şekline büründüğünü, arkasına saklandığı acaip maskesiyle kendisi üstü-

ne en zirzopça şeyleri nasıl söylediğini kim görmez ve işitmez! Peki bu son şaklabanca çağrının bağdaki işçilerden istediği de nedir? Hangi işte onlar dimdik ve vargüçleriyle ileri atılmaya çaba göstersinler? Ya da başka türlü sorarsak: oluş ırmağında yüzen ve boğulan çağdaş süreç yobazının (bağnazının) daha kendisi ortada iken, bir kez o iğrenç şeyi devşirmek, o bağın nefis üzümlerini toplamak için, tarih kültürü olan aydın, daha başka ne yapabilir? — Hiçbir şey, yaşamış olduğu gibi yaşamını sürdürmekten, sevmiş olduğu gibi sevmeyi, nefretetmiş olduğu gibi nefretetmeyi ve şimdiye değin okumuş olduğu gazeteleri okumayı sürdürmekten başka hiçbir şey; onun için yalnızca tek bir günah vardır — yaşamış olduğundan başka türlü yaşamak. Ama onun ne biçim, nasıl yaşadığını pek çok taşbaskısının açık ve seçik biçimdeki iri harflerle dizilmiş yazılarıyla dolu o ünlü sayfalar bize bildiriyor, çağdaş kültürün bütün şampiyonları kör bir hayranlığa varan bir çılgınlık içinde bu yazılara kapılmışlardır, çünkü bu yazılarda onlar kendilerinin haklı çıkarılmasını okuduklarına, hem de kendini haklı çıkarmasını, kendi haklılığını gizemli bir aydınlık ve ışık içinde (apokalips'ce bir ışıkta) okuduklarına inanıyorlardı. Çünkü bu bilinçsiz parodi yazarı, her tek kişiden, «evrensel sürece, bu sürecin ereği olan evrensel kurtuluş uğruna, kişiliğini tam bir veriş» istiyordu: ya da daha açık bir deyişle: «yaşam istencinin evetlenmesi şimdilik biricik doğru olarak ilan edilir; çünkü kişinin yaşamdan yüreksizce bir yüz çevirmesiyle ve kendini çekmesiyle değil, yaşama ve yaşamın acılarına tam bir kendini vermesiyle ancak evrensel süreç için bir şeyler yapılabilir», «bireysel istencin yadsınmasına çaba

göstermek öylesine akılsızca ve yararsız bir şeydir ki, hatta bir bakıma kendini öldürmeden de daha çılgıncadır, akılsızcadır.» «Düşünen bir okuyucu, daha başka açıklamalara gerek kalmadan, bu ilkelere yönelmiş olan pratik bir felsefenin nasıl biçimlenebieceğini ve böyle bir felsefede yaşamla bozuşmanın değil, yalnızca tam bir uzlaşmanın bulunabileceğini anlayacaktır.»

Düşünen okuyucu şunu anlayacak: ve Hartmann da yanlış anlaşılabilirdi! Onu yanlış anlamak ne kadar da eğlenceli olur! Bugünün Almanları bu denli, böylesine ince olabilecekler mi? Açık sözlü bir İngiliz onlarda *delicacy of perception*'ın(1) eksikliğini görüyor, hatta şunu söylemeye de cesaret ediyor: «*in the German mind there does seem to be something splay, something blunt-edged unhandy and infelicitious*»(2) — büyük Alman parodi yazarı acaba buna karşı çıkabilecek, koyabilecek miydi? Gerçi onun açıklamasına göre, «insan-soyunun, tarihini bilinçle kurduğu o ideal duruma» yaklaşıyoruz: Ama ondan daha ideal olan bir durumdan, insanlığın Hartmann'ın kitabını bilinçle okuyacağı, bir durumdan oldukça uzak bulunduğumuz açık. Buraya varıldı mı artık hiç kimse «evrensel-süreç» sözcüğünü, dudakları arasından gülümsemeden çıkarmayacak; çünkü hemen, Hartmann'ın parodi biçimindeki inciline o, «Alman kafası»nın (German mind) bütün dürüstlüğü ve doğruluk severliği, hatta Goethe'nin dediği gibi,

1) Algılama inceliği, duyarlığı.
2) Alman kafasında yüzeysel (yalınkat), körelmiş, kullanışsız ve açıkça dile getirilemeyen bir şey var gibi görünüyor. (Ç.N.)

«baykuşa yüzburuşturan ciddilikle» kulak verildiği, bu İncil'in içine girildiği, onun için savaşıldığı, saygı gösterildiği, yayıldığı ve yüceltilip göklere çıkarıldığı zamanlar anımsanacak. Ama evren ilerlemek, ileri gitmek zorundadır, o ideal durum hayalde kalamaz, onun için savaşılmalı ve o kazanılmalıdır, ancak bu neşeyle, coşkuyla yol kurtuluşa çıkar, şu yanlış anlaşılan başkuş ciddiliğinden kurtuluşa. Bir zaman gelecek, genelde artık yığının gözönüne alınmadığı, tam tersine yeniden tek tek kişilere, insan teklerine, oluşun çılgınca akan ırmağında bir çeşit köprü olan kişilere değer verildiği bir zaman gelecek ve o zaman da evrensel sürecin ya da aynı zamanda insanlık tarihinin her türlü kuruluşundan bilgece çekinilecek. Bu kimseler herhangi bir süreci sürdürmezler, tam tersine zamandışı-çağdaş (zeitlos-gleichzeitig) olarak yaşarlar. bu da böyle bir birlikte-etkide bulunmaya izin veren tarih sayesinde olur; ve onlar Schopenhauer'in bir zamanlar sözünü ettiği dahiler-cumhuriyeti (Genialen-Republik) halinde yaşarlar; zamanların geniş. ıssız boşlukları arasından bir dev öbürüne seslenir, bacakları arasında sürtünerek dolaşan cücelerin gürültü patırtısından rahatsız olmadan yüksek düşüncelerle dolu (tinsel düzeydeki) görüşmesini (hohe Geistergespraech) sürdürür. İşte tarihin görevi, onlar arasında aracı olmak. böylece de her zaman yeniden büyük adamların yaratmalarına fırsat vermek ve onlara güç kazandırmaktır. Hayır, olamaz, *insanlığın ereği* en sonda bulunamaz, tam tersine, *en yüksek örneklerinde* bulunabilir ancak.

Buna karşılık bizim şakacı kişimiz, hayranlarının hayranlığa-değer oluşu kadar gerçek olan

hayranlığa-değer dialektiği ile şunu söyler elbette: «Evrensel sürece geçmiş içinde sonsuz bir süreklilik yüklenseydi gelişme kavramına katlanılamazdı, çünkü tasarımlanan herhangi bir gelişme, böyle bir şey olmasa da, önceden geçilmiş olacaktı», (ah şaklaban!) «aynı biçimde sürece, geleceğe doğru sonsuz bir süreklilik de yükleyemeyiz; her ikisi de bir ereğe doğru gelişme kavramını ortadan kaldırır» (ah, bir daha şaklaban!) «ve evrensel süreci Danaid'lerin(1) kalburla su taşımasına eşit kılarlar. Mantığa uygun olanın mantığa aykırı olan üzerinde tam bir zaferi» (ah, şaklabanların şaklabanı!) «evrensel sürecin zaman bakımından sonluluğu, kıyamet günü ile biraraya gelmek zorundadır.» Hayır sen açık ve alaycı ruh, mantığa aykırı olan bugünkü gibi hâlâ sürüp gittikçe ve egemen oldukça, örnekle «evrensel süreçten» herkese uyarak, senin sözettiğin gibi, hâlâ böylesine sözedilebildiği sürece, kıyamet günü henüz uzak demektir: çünkü bu yeryüzünde eğlenilecek, aydınlık daha çok şey var, birtakım kuruntular (hayaller) çiçekleniyor, örneğin çağdaşlarının senin üzerindeki kuruntusu, senin hiçliğine geri fırlatılmak için henüz olgun değiliz: çünkü biz, sen bir kez anlaşılmaya başlandığın zaman, çok daha eğlenceli şeyler olacağına inanıyoruz, sen ey anlaşılmamış bilinçsiz. Ama yine de senin okuyucularına peygamberce bildirdiğin gibi , tiksinti, iğrenme

1) Danaos'un elli kızı düğün gecelerinde biri hariç öteki bütün kocalarını öldürdükleri için Tartaros'da dibi olmayan bir fıçıya su doldurmaya mahkûm edilirler. Danaid'lerin fıçısı deyimi de bu yüzden hiç tatmin olmayan, doymayan, aldığını hemen tüketen anlamında kullanılagelmiştir. (Ç.N.)

büyük bir güçle çıkıp gelecekse, şimdiyi ve geleceği betimlemende haklı olacaksan — hiç kimse bu ikisini senin kadar bu denli tiksintiyle hor görmemiştir — senin önerdiğin bir biçimde, gelecek cumartesi akşamı saat tam onikide senin dünyanın göçüp gideceğini çoğunlukla birlikte sevinçle kabule hazırım ben de; buyrultumuz da şöyle sona ersin: yarından başlayarak zaman olmayacak artık ve bir tek gazete bile çıkmayacak. Ama belki de bir etki yapmayacak bu, biz de boşuna buyrultu, kararname çıkarmış olacağız: bundan böyle o zaman da güzel bir deney yapmak için herhalde zamandan yoksun kalmayacağız. Bir terazi alalım ve kefelerinden birine Hartmann'ın bilinçsizliğini, ötekine de Hartmann'ın evrensel sürecini koyalım. Her ikisinin de aynı ağırlıkta çekeceğine inanan insanlar vardır: evet, çünkü her kefede denk ağırlıkta, kötü bir sözcük ve aynı derecede iyi bir şaka bulunmakta. — Hartmann'ın şakası bir kez kavrandı mı, hiç kimse Hartmann'ın evrensel süreç sözcüğünü şaka olmaktan öteye kullanmaz artık. Gerçekten, tarih duygusunun ölçüsüzlüğüne, varolma ve yaşamın zararına olarak süreçten aşırı haz duymaya, bütün perspektiflerin akılsızca bir yer değiştirmesine karşı alayla yapılabilecek kötülüklerin her türlüsüyle öne çıkmanın zamanı çoktan geldi; bilinçsizlik felsefesinin yazarı için övgü olarak her şeyden önce, «evrensel süreç» tasarımında gülünç olanı iyice sezdirtmeyi ve anlatışındaki olağanüstü ciddilikle daha da kesin sezdirtmeyi başardığını söyleyebiliriz. Biraz eğlenmek istediğimize göre, «dünya» niçin var, niçin böyledir, «insanlık» niçin var sorusuyla şimdilik hiç de ilgilenmeyelim: Çünkü küçük insan sürün-

geninin (solucanının) kendini beğenmişliği yeryüzü sahnesinde en eğlendirici ve en eğlenceli olan bir şeydir; ama sen tek kişi, birey olarak niçin varsın, bunu sor kendine, bunu sana kimse söyleyemezse, o zaman varoluşunun anlamını bir tür *a posteriori*(1) olarak haklı çıkarmayı da yalnızca bir kez dene; bunu da kendine bir erek, bir amaç, bir «niçin», yüksek ve soylu bir «niçin» sorusunu yönelterek yap. Yalnızca bu «niçin»de göçüp git — *animae magnae prodigus*(2) olarak, büyük ve olanaksız olanda, göçüp gitmekten daha iyi başka bir yaşama ereği bilmiyorum ben. Buna karşılık en üstün, en yüce Oluş öğretisi, bütün kavramların, bütün örneklerin ve türlerin akıcılığı öğretisi, insanla hayvan arasındaki her türlü temel ayrılığın eksikliği üzerindeki öğretiler — doğru, ama öldürücü bulduğum öğretiler — bugün yerleşmiş olan öğretim-taşkınlığı içinde daha bir çağ boyunca halkın önüne atıldığı zaman, halk bencil küçüklükler ve zavallılıklar içinde, kuruyup katılaşmaya (kemikleşmeye) ve bencillik tutkusuna kapılarak göçüp giderse, yani her şeyden önce dağılıp çözülür, parçalanır ve halk olmaktan çıkarsa, kimse şaşmamalı buna: işte o zaman belki de halk yerine bireyin bencilliği düzeni (bencil çıkarcılığın sistemi), kardeş olmayanların açgözlü bir işletmecilik, çıkarcılık amacıyla kardeşlik bağları kurmaları ve buna benzer yararcı, çıkarcı bayağılıklara dayanan yaratmalar geleceğin sahnesinde görüneceklerdir. Bu yaratmaları hazırlamak için, tarihi, *yığının* bakış açısından yazmaya ve

---

1) Doğuştan sonra, deneyleyerek, duyumlayarak.
2) Görkemli yaşamın (canlılığın) verimliliği. (Ç.N.).

tarihte, bu yığının gereksinimlerinden çıkarılacak olan yasaları, yani toplumun en alttaki balçık ve kil katmanındaki devinim yasasını aramaya devam etmek yeter. Yığın bana yalnızca üç bakımdan gözden geçirmeye değer gibi görünüyor: ilkin yığın, büyük adamların, yıpranmış levhalar üzerine kazılmış ve kötü kâğıda çıkarılarak hazırlanmış silik, bulanık kopyaları olarak; sonra büyük adamlara karşı duran, karşı çıkan bir şey olarak, ve en sonra da büyük adamların araçları olarak; öte yandan yığını şeytan alsın, bir de istatistikleri! Nasıl, istatistikler tarihte yasalar bulunduğunu mu tanıtlayıp gösterecek? Yasalar mı? Evet, istatistikler yığının ne denli bayağı ve tiksinti verici bir tek-biçimliliğe sahip olduğunu gösteriyorlar: büyük güçleri olan çılgınlığın, gülünç özenticiliğin, sevgi ve açlığın etkilerine yasalar mı denecek? Şimdi biz bunu kabul etsek de, sağlam (kesin) bir yargı kalır yine de ortada: Tarihte yasalar bulunduğu ölçüde, yasaların da, tarihin de hiçbir değeri yoktur. Ama günümüzde tam da bu türden bir tarihe değer veriliyor; yığının büyük itkilerini (güdülerini) tarihte başlı başına ve en önemli bir şey olarak kabul eden, büyük adamları da yalnızca yığının en seçkin bir dile gelişi ve köpüklü dalgalar arasında görülebilen su kabarcıkları olarak dikkate (gözönüne) alan bir tarihe. Yığın eğer kendinden büyük olanı doğuracaksa, düzensiz yığından (kaostan) da öyleyse düzen doğacaktır; sonunda da elbette doğuran yığına bir övgü (hymnus) yazılır. O zaman da, uzun bir süre böyle bir yığını harekete getirmiş olan her şeye ve söylendiği gibi, «tarihsel bir güç» olan her şeye «büyük» denilir. Ama bu, bile bile nicelikle niteliği karıştırmak

değil midir? Kaba yığın gelişigüzel herhangi bir düşünceyi, örneğin bir dinsel düşünceyi, eksiksiz ve uygun bulsa, onu vargücüyle, şiddetle savunsa ve yüzyıllar boyunca kendisiyle birlikte sürükleyip çekip götürse: işte bundan dolayı, yalnızca bundan dolayı o düşünceyi bulan ve kuran kimse büyük olacak. Ama neden böyle! En soylu ve en yüksek olan, yığını (kitleyi) hiç mi hiç etkilemez; Hıristiyanlığın tarihteki başarısı, tarihsel gücü, direnmesi, dayanıklılığı ve sürekliliği, bütün bunların hepsi, ne mutlu ki, kurucusunun büyüklüğüne bağlı olmadığını gösterir, çünkü aslında onlar kendi kurucusuna karşı gösterilecek şeylerdi. Oysa Hıristiyanlıkla bu tarihsel başarı arasında daha çok bu dünyayla ilgili ve bu dünyaya yaraşır, pek karanlık bir katman (tabaka) var; tutku, yanılma, güç-erk kazanma, ün tutkusu (şeref isteği) ve *Roma İmparatorluğunun* etkisini sürdürüp giden güçlerinden doğan bir katman; Hıristiyanlığın, bu yeryüzünde sürüp gitmesini sağlayan ve aynı zamanda ona dayanıklılığını veren bu dünyanın zevklerini ve nimetlerini kendisinden aldığı bir katman (tabaka). Büyüklüğün başarıya bağımlı olmaması gerekir, Demosthenes'in bir tek başarısı bile olmasaydı, o yine de büyüklüğü hakederdi. Hıristiyanlığa en salt, en gerçek biçimde bağlı olanlar onun evrensel başarısını, o «tarihsel güç» denilen gücünü her zaman kuşku ile karşılamışlar ve ilerietmekten çok engellemişlerdir; çünkü onlar kendilerini «bu dünyanın» dışına çıkarmaya uğraşmışlar ve «Hıristiyanlık İdesinin süreci» ile ilgilenmemişlerdir; işte bu yüzden de tarihte çoğu kez hiç bilinmeden (tanınmadan) ve ad bırakmadan kalmışlardır. Hıristiyan anlayışıyla

söylenirse: bu dünyanın egemeni, başarı ve ilerlemenin başustası böylece şeytan olur ve her tarihsel güç içinde şeytan gerçek güçtür ve bu yüzden de o, temelde hep böyle kalacaktır — tarihsel gücü tanrılaştırmaya ve başarıya alışmış bir çağda, bu saptama, kulağa hiç hoş gelmese de. Çünkü çağımız özellikle nesneleri yeniden adlandırmaya, hatta şeytanı yeniden vaftiz etmeye çalışmaktadır. Hiç kuşkusuz bu, büyük bir tehlike (korku) saatinin varlığını gösterir: İnsanlar, bireylerin, grupların, ya da yığınların bencilliğinin, her çağda tarihsel hareketlerin kaldıracı olduğunu hemen keşfedecek gibi görünüyorlar; ama aynı zamanda bu keşiften dolayı hiç de üzüntü duyulmuyor, tam tersine, bencillik bizim Tanrımız olmalıdır, gibi bir buyruk çıkarılıyor. İşte bu yeni inançla, bilerek ve isteyerek açıktan açığa, gelmekte olan tarih, bencillik üzerine oturtulmaya hazırlanılıyor: ancak bunun akıllıca bir bencillik olması gerekir, yerini iyice sağlamlaştırmak için kendine bazı sınırlar koyan ve tarihi yalnızca akılsızca, çılgınca olan bencilliği tanımak için inceleyen bir bencillik. Bu incelemede, temeli atılmakta olan bencilliğin evrensel sisteminde devlete çok özel, apayrı bir görev düştüğü öğrenildi: akılsızca bencilliğin korkunç taşkınlıklarına karşı, devlet askeri ve sivil güçleriyle her türlü akıllı bencilliğin patronu (efendisi) olmalıdır. Aynı amaçla tarih de — hem de hayvan ve insan tarihi olarak — usdışı ve akılsız olduğundan dolayı tehlikeli olan halk yığınlarına ve işçi tabakalarına özenle bulaştırılıyor, karıştırılıyor; çünkü en küçük bir tarih kültürünün bile kaba ve donuk içgüdü ve istekleri kırmaya ya da bu istekleri incelmiş bencilliğin yoluna sokma-

ya elverişli olduğu biliniyor. *In summa:*[1] Şimdi insan, E. von Hartmann'la birlikte söylersek, «yeryüzü yurdunda geleceğe dönük kullanışlı, oturmaya elverişli bir düzeni dikkatle gözönünde bulunduruyor.» Aynı yazar böyle bir döneme, «insanlığın erkeklikçağı» diyor ve bununla da, sanki erkek denince yalnızca uyanmış bir bencil ve bir özçılgını anlaşılırmış, akla gelirmiş gibi, bugün «erkek» denilen şeyi gülünç bir hale getiriyor; nasıl o, aynı biçimde böyle bir erkeklik çağından sonra bunun ardından bir yaşlılık çağının geleceğini peygamberce gizliden gizliye bildirdiği gibi; ama bununla gene de onun eğlenişini, alayını açıkça çağımızın yaşlılarına yaydığı görülüyor: çünkü onların olgun görüş yeteneğinden, kavrayıcı bakışından sözediyor, bu görüş, bakış yeteneğiyle bu yaşlılar «geçmişteki yaşamlarında çılgın bir fırtına içinde geçen bütün acılarını bir bakışta görürler ve şimdiye değin erişmeye çalıştıkları sözde ereklerindeki boş gururu kavrarlar.» Hayır, o öne sürülen ve tarih içinde kurulmuş olan bir bencilliğin erkeklik çağına, yaşama aykırı bir istekle ve değer vermeden bağlı olan bir yaşlılık çağı karşılık olur, sonra da bir bakıma son bir edim, bu son perde ile de,

«Kendine özgü biçimde değişen tarih son bulmakta,
İkinci çocuklukta bütün her şeyi bir unutma,
Ne göz, ne diş, ne tad, bir de ne varsa başka.»

1) In summa: Toplu olarak bir arada; burada toparlarsak anlamında kullanılıyor. (Ç.N.)

Yaşamımız ve kültürümüz için tehlikeler bundan böyle bu kurumuş, dişsiz ve tad almayan yaşlılardan mı, yoksa Hartmann'ın o «erkekler» dediği kimselerden mi geliyor: Her ikisine de karşı biz *gençliğimizin* hakkını dişlerimizle sımsıkı tutalım ve kendi gençliğimizde geleceği o gelecek-hayaline saldıranlara karşı savunmaktan yılmayalım, yorulmayalım. Ama bu savaşta biz özel olarak kötü bir gözlem yapmak durumundayız: *Tarih duygusunun bugüne, şimdiye acı çektirten aşırılıkları kasıtlı olarak artırılıyor, bilinçlice yüreklendiriliyor ve — bu aşırılıktan da yararlanılıyor.*

Ama tarihin bu aşırılığından gençliğe karşı yararlanılıyor; her yerde erişilmeye çalışılan bencilliğin erkekçe olgunluğuna gençliği yöneltmek ve o erkekçe olanla-erkekçe olmayan bencilliğin aydınlatıcı, yani bilimsel-gizemli (büyüleyici) ışığıyla gençliğin doğal olan karşı duruşunu kırmak, söndürmek için bu aşırılıktan yararlanılıyor. Belli bir üstünlük verilmekle, güçle tarihin ne yapabileceği biliniyor, hem de kesin olarak, iyice biliniyor: gençliğin en güçlü içgüdülerinin: ateşliliğinin, direnişinin ve kafa tutmasının, sevgisinin kökünü kazıdığı, adalet duygusunun ateşini söndürdüğü (sıcaklığını giderdiği), yavaş yavaş olgunlaşacak istekleri, tutkuları, hemen olup bitme, hemen yararlı, sonuç verici ve verimli olma gibi karşı-istek ve tutkularla dizginleyip bastırdığı ya da geri ittiği, duygularındaki dürüstlüğü ve korkusuzluğu kuşkulu bir biçimde aşındırdığı, gözden düşürdüğü iyice biliniyor; hatta tarih incelemesi bunu, gençliği en güzel ayrıcalığından, büyük bir düşünceye tam bir inançla bağlanma ve

daha büyük bir düşünceyi de kendinden geliştirebilme gücünden yoksun bırakmak için yapabilir. Tarihin kesin, belli bir aşırılığı, bütün bunları yapabilir, bunu gördük: hem de, çevrenin (ufkun) ve perspektivlerin durmadan değişmesi, etrafı kuşatıp kaplayan bir atmosferin ortadan kaldırılması yüzünden, insanı *tarihdışı* duymaya ve eylemeye artık bırakmamasıyla (yapabilir). İnsan işte o zaman, ufkun (çevrenin) sonsuzluğundan kendisine döner, en küçük bencillik alanına çekilir ve orada kavrulmak, kuruyup tükenmek zorunda kalır: Bu, insanı belki de kurnazlığa götürür, ama bilgeliğe hiçbir zaman. İnsan, söz dinler, olayları hesaplar ve onlarla uzlaşır, öfkelenmez, göz kırpar (anlaşma yolu arar) ve başkasının kazanç, (yarar) ve zararında kendisinin ya da sınıfının (partisinin) çıkarını aramayı öğrenir; gereksiz utanmayı bırakır (unutur) ve böylece adım adım Hartmann'ın «erkek adam»ına ve «yaşlı»sına değin varır. Ama E. von Hartmann'ın, bu şaklabanın, bildirdiği gibi, ereği uğruna. dünyanın kurtuluşu uğruna genç adamın böyle *olması gerektiği istenir* — şimdi böylesine sinikçe istenilen «evrensel sürece kişiliğin tam verilişinin» anlamı da işte budur. İmdi, Hartmann'ın o «erkek adamları» ve yaşlılarının istenci ve ereğiyle dünyanın-kurtuluşu oldukça güç olacağa benzer: Ama dünya bu adamlardan ve yaşlılardan kurtulmuş olsaydı, gerçekten kesinlikle kendi de kurtulurdu. Çünkü o zaman gençliğin egemenliği başlardı.

10

İşte bu noktada *gençliği* düşünerek, kara! kara! diye bağırıyorum. Karanlık yabancıl denizlerde tutku ile yapılan araştırıcı ve yanıltıcı seferlere çıkmak yetti artık, hem de fazlasiyle yetti! Nihayet işte kıyı göründü: nasıl olursa olsun oraya demir atmak, karaya çıkmak gerek, en kötü liman bile, ümitsiz ve kuşkulu sonsuzluklar içinde durmadan, yeniden dönüp dolaşmaktan iyidir. Ama ilkin karaya iyice bir yanaşalım, tutunalım; daha sonra iyi limanlar da bulur, bizden sonra gelecek olanların yolunu kolaylaştırırız.

Tehlikeli ve ürküntü vericiydi bu yolculuk. Gemimizin denizlere ilk açıldığını seyrettiğimiz o sessiz gözleyişten ne denli uzağız şimdi. Tarihin doğurduğu tehlikelerin acısını duyarak, kendimizi bütün bu tehlikelerden en ağırına uğramış bulduk; tarihin aşırılığı sonunda yeniçağ insanlarının üzerlerine çöken o acının izlerini bizlerin de taşıdığını ortaya serelim; eleştirisinin ölçüsüzlüğü, insanlığının olgun olmayışı içinde, sık sık ironiden sinizme, gururdan kuşkuya geçişi içinde, modern insanın karakterini, onun zayıf kişiliğinin yapısını niye saklıyayım; işte bu inceleme de bunu açıkça

gösteriyor. Ama bununla birlikte bir dahinin yerine arabamı sürüp götüren esinleyici güce güveniyorum; şimdi *modern* (*çağdaş*) *insanın gençliğe verdiği tarihsel eğitime karşı bir protestoda bulunmaya* beni zorlayarak ve protesto edenin de, insanın her şeyden önce yaşamayı öğrenmesini ve tarihi ancak *öğrenilmiş bir yaşamın hizmetinde* kullanmasını isteyerek beni doğru yola yönelten *gençliğe* güveniyorum. İnsanın bu karşı çıkışı (protestoyu) anlaması için genç olması gerekir; hatta öyle ki, burada neye protestoda bulunmanın gerektiğini sezmek için, bugünkü gençlerimizde erken ortaya çıkan (ve çağa uygun) kır saçlılık içinde hiçbir zaman yeterince genç olunamadığını da anlamak gerekir. Bir örneği yardıma çağırayım. Almanya'da, şiir denilen şeye karşı birkaç genç adamda doğal bir içgüdünün uyanması, aşağı yukarı bir asırdan daha fazla değildir. Bir önceki kuşakların, kendi çağlarında, kendilerine içten yabancı olan ve doğal gelmeyen o sanattan bir kez olsun söz etmedikleri, hiç düşünülebilir mi? Bunun tam tersi olduğu bilinen bir şey: Onlar tüm güçleriyle «şiir» üstüne düşünmüşler, yazmışlar, tartışmışlardı, sözcükler, sözcükler, sözcükler üstüne gene sözcüklerle. Bir sözcüğün yaşama sokulup böylece diriltilmesi, o gevezelerin ölümü de olmuyordu hemencecik; belki bir anlamda onlar bugün bile hâlâ yaşıyorlar; çünkü Gibbon'un da dediği gibi, gerçi, bir dünyanın göçüp gitmesi için zaman, pek çok zaman gerekirse de, Almanya'da, bu «yavaş yavaşlığın ülkesinde» yapma-düzme bir kavramın göçüp gitmesi için de çok daha fazla bir zaman gerekir. Her ne olursa olsun: Bugün belki de şimdi yüzyıl öncekinden yüz kat kadar

daha fazla insan vardır, şiirin ne olduğunu bilen; belki de yüzyıl sonra, kültürün ne olduğunu ve Almanlar'ın ne denli sözünü etseler ve mağrur olsalar da bugüne değin hiç de kültürleri olmadığını, birlikte öğrenmiş olan, daha yüzlerce insan olacak. Bir zamanlar bize, Gottsched'e klasiklik tanınmasının ya da Ramler'in bir Alman Pindaros'u olarak sayılmasının inanılmaz ve budalaca göründüğü gibi, onlara da Almanlar'ın kendi kültürlerini beğenmeleri öylesine inanılmaz ve budalaca görünecek. Belki de bu kültürün yalnızca bir tür kültür üzerine bilim, üstelik de pek düzme, sahte ve pek yüzeysel (sığ) bir bilim olduğu yargısına varacaklar. Sahte ve sığ bir kültür, yaşam ve bilimin çelişikliğine, karşıolumuna katlanıldığından dolayıdır, gerçek kültür uluslarının kültürlerindeki özniteliğin hiç mi hiç görülmediğinden dolayıdır: kültür ancak yaşamdan gelişip serpilebilir; oysa Almanlar'da kültür, yapma bir çiçek gibi takılmış ya da sanki bir şekerleme tabakası ile örtülmüştür ve bundan dolayı da hep yalancı ve verimsiz kalmak zorundadır. Alman gençliğinin eğitimi ise doğrudan doğruya bu yapay ve verimsiz kültür kavramından yola çıkar: onun ereği, doğru, tam ve yüksek olarak düşünülürse, hiç de özgür aydın değildir; tam tersine bilgin, hem de elden geldiğince çabuk yararlı olacak bilimsel insan, yaşamı iyice açık ve seçik olarak tanımak için yaşamın ötesine çıkıp yerleşen insandır; bu kültürün sonucu (ürünü) ise, genel-empirik açıdan bakıldığında, tarih ve estetik kültürü açısından darkafalı bir adam, devlet, kilise ve sanat üstüne eski görüşlü bir kurnaz ve yeni biçim bir gevezedir; ikinci dereceden binlerce duyuş (duyum) için

o bir Sensorium,(1) gerçek bir açlık ve susuzluğun ne olduğunu bilmeyen doymak bilmez bir midedir. Böyle bir erek ve böyle bir sonuçla (ürünle), bir eğitimin ancak doğaya aykırı bir eğitim olduğunu, bu kültür içinde henüz olgunlaşmamış, yetişmemiş bir insan duyar yalnız, gençliğin içgüdüsü duyar bunu yalnızca; çünkü gençliğin doğa içgüdüsü vardır henüz, bu içgüdü, böyle bir eğitimle ancak, yapay bir biçimde ve hoyratça kırılıp dağıtılır. Ama yeniden bu eğitimi kırmak, söküp atmak isteyen bir kimse, gençliğe bir sözcü olarak yardım etmek zorundadır, gençliğin bilinçsiz karşı koyuşlarını kavramların açıklığı ile aydınlatmak ve onu bilinçli ve yüksek sesle, açık açık konuşan bir bilinç haline getirmek zorundadır. Ama gençlik böylesine yabancı bir ereğe nasıl ulaşacak?

Her şeyden önce boş, saçma bir inancı yıkarak, o eğitim işleminin *zorunluluğuna* olan inancı dağıtarak. Yine de bugünkü o pek acınacak gerçeğimizden başka hiçbir olanağın bulunmadığı sanılsın isterse. Biri ortaöğretim ve eğitimin son on yıllık ürünlerini incelesin bir kez: programlarının, eğitim sistemlerinin tüm değişkenlikleri ve çelişmelerin tüm şiddeti içinde, eğitimin bütün amacının ne denli tek-biçimli düşünülmüş olduğunu, şimdiye dek alınan sonucun, bugün anlaşıldığı anlamda «aydın adam»ın, her ileriki eğitimin zorunlu ve akla uygun bir temeli olarak nasıl düşüncesizce kabul edildiğini görmekle konuyu inceleyenin nasıl yüreği burkularak kaygılı bir şaşkınlık içine düştüğü farkedilecektir. Ama o tek-

1) Beyinde bütün duyum güçlerinin toplandığı yer (Ç.N.).

biçimli kanon (temel kural) böylece aşağı yukarı sesini şu biçimde yükseltecekti: Genç adamın eğitiminde kültür üstüne bir bilgi olamaz, hele doğrudan doğruya yaşamla ve kendi yaşantılarıyla ilgili bilgi hiç olamaz. Üstelik tarih bilgisi olması bakımından bu kültür üzerine bilgi genç adamın içine işleyecek; yani kafası, yaşamın doğrudan görülenmesinden ve içine girilmesinden değil de, geçmiş çağlar ve uluslar üzerindeki pek dolaylı bilgiden çıkarılmış olan bir yığın kavramla dolacak. Bazı şeyleri kendiliğinden yaşamak ve kendi yaşantılarının tam ve canlı bir sisteminin kendi içinde geliştiğini duymak isteği — böyle bir istek uyuşturulmuş ve körleştirilmiştir sanki. yani bütün çağların, hele en büyük çağların en yüksek ve en dikkate değer yaşantılarını birkaç yılda kendi içinde toplamak sanki olacak şeymiş gibi, bir yığın aldatıcı hayallerle uyuşturulmuştur. İşte bu, bizim genç plastik sanatçılarımızı bir ustanın atölyesine ve her şeyden önce de biricik doğa ustanın tek atölyesine gönderecek yerde, galerilere ve müzelere gönderen anlayışa, yönteme tıpatıp benzeyen pek eğlendirici bir yöntemdir. Tarih içinde böylesine çabucak gelip geçen gezginler olmakla sanki geçmiş çağların tutumu, sanatları ve yaşamlarının kendine özgü verimliliği görülebilirmiş gibi! Sanki doğanın kendisi, beceriksizler ve laf ebeleri ortaya çıkarmak istenmiyorsa, temelden ve durmadan öğrenilmesi ve esirgenip kaçınmadan üzerinde işlenmesi gereken bir sanat, bir elişi zanaatı değilmiş gibi!

Platon kendi yeni toplumunun (yetkin devlette) ilk kuşağının güçlü bir *zorunlu-yalanın* yardımıyla yetiştirilmesinin gerekli olduğunu kabul

eder; çocuklar, uzun bir süre hep birlikte düşlere dalarak yerin altında oturmuş olduklarına inanmalı ve orada kendilerini başusta doğanın yoğurup biçimlendirdiğini öğrenmelidirler. Bu geçmişe karşı koymak olacak iş değildir! Tanrıların eserine karşı gelmek olanaksızdır! Bu yasa önüne geçilmez, şaşmaz bir yasa olarak kabul edilmelidir: Filozof olarak doğan bir kimsenin gövdesinde altın, bekçi olarak doğanın ise yalnızca gümüş, işçi olarak doğanın da demir ve tunç vardır. Bu madenleri karıştırmak nasıl mümkün değilse, diye açıklıyor Platon, kastların düzenini değiştirip altüst etmek de o denli olanaksızdır; bu düzenin *aeterna veritas*'ına (1) olan inanç, yeni eğitimin ve dolayısıyla da yeni devletin temelidir. — Bunun gibi çağdaş (modern) Alman da kendi eğitiminin, kendi kültür türünün *aeterna veritas*'ına böyle inanıyor: ama zorunlu-yalanla biricik *zorunlu-doğruluk* bir kez karşı karşıya getirildi mi Platon'un devleti nasıl yıkılırsa, bu inanç da öylece yıkılır gider: o zorunlu-doğruluk da Alman'ın hiçbir kültürü olmadığıdır, çünkü eğitimin temelinde böyle sağlam bir kültür hiç mi hiç yok da ondan. Kökü ve sapı olmayan bir çiçek olmak istiyor Alman: öyleyse onu boş yere istiyor demektir. Bu yalın bir doğruluktur; hoş olmayan, beğenilmeyen, kaba bir doğruluk, ama gerçek bir zorunlu-doğruluk.

İşte *bizim ilk kuşağımız* bu zorunlu-doğruluk içinde eğitilmek zorundadır; bundan en çok acı çeken de odur kuşkusuz, çünkü bu doğrulukla bu kuşak kendi kendisini eğitmek zorundadır, hem

1) Öncesiz-sonrasız doğruluk (hakikat).

de eski ve ilk bir doğadan (yapıdan) ve alışkanlıktan çıkarak, yeni bir alışkanlık ve yeni bir doğa, yeni bir yapı haline gelmek için kendine karşı kendisini eğitmek zorundadır: öyle ki eski bir İspanyol deyişiyle kendi kendisine şöyle söyleyebilirdi: «*Defienda me Dios de my*» (1), yani daha önce eğitilmiş olan o doğamdan (yapımdan) beni sakın. İşte bu ilk kuşak o doğruluğu acı verici ve zorlayıcı bir ilacı içer gibi damla damla içmek zorundadır ve bu kuşağın her bir bireyi, bütün bir çağ üzerine daha kolayca katlanabileceği genel bir yargıyı kendisi hakkında vermek için, kendi kendini yenmek zorundadır: Biz şimdi kültürsüzüz, daha kötüsü, yaşamaya, doğru ve yalın bir biçimde görmeye ve işitmeye, en yakın ve doğal olanı mutlu bir biçimde kavramaya yetili olmaktan çıkmışız, şimdiye değin bizim hiçbir kültür temelimiz olmadı bile, çünkü içimizde gerçek bir yaşam bulunduğu kanısında değiliz de ondan. Unufak edilmiş, birbirinden ayrılıp dağılmış, bütün içinde yarı mekanik bir biçimde kendiliğinden bir iç (Inneres) ve bir dışa (Ausseres) bölünmüş olarak, canavar dişleri gibi kavramlarla kaplanmış, kavram-canavarları yaratarak, üstelik söz hastalığından acı çekerek ve henüz sözcüklerle damgalanmamış kendi her özel duyumumuza karşı güvensizlik duyarak ezilmişiz: böyle cansız ama yine de korkunç biçimde hareketli, oynak bir kavram ve sözcük fabrikası olarak benim de hâlâ kendi hakkımda *cogito, ergo sum* (2) demeye hakkım var da, *vivo, ergo cogito* (3) demeye yok. İçi boş bir «varol-

1) Tanrım, beni benden koru.
2) Düşünüyorum, öyleyse varım (Descartes).
3) Yaşıyorum, öyleyse düşünüyorum (Nietzsche). (Ç.N.)

ma» (Sein) sağlanmıştır bana, ama dolu ve yeşermiş bir «yaşam» (Leben) değil; benim ilkel duygum bana yalnızca, düşünen bir varlık olduğumu gösteriyor, canlı bir varlık olduğumu değil, *animal* (canlı) olmadığımı, olsa olsa yalnızca bir *cogital* (düşünen) olduğumu bana bildiriyor. Bana önce yaşamı verin, ben de size ondan bir kültür yaratayım! — işte bu ilk kuşağın her bireyi böyle sesleniyor ve bütün bu bireylerin herbiri birbirlerini aralarındaki bu çağrıyla, bu sesle tanıyorlar. Bu yaşamı kim bağışlayacak (verecek) onlara?

Ne Tanrı, ne de insan: yalnız kendi biricik *gençlikleri:* Gençliğin bağlarını çözün, böylece gençlikle birlikte yaşamı da kurtarmış olacaksınız. Çünkü yaşam yalnızca saklanmış, gizlenmiş duruyor, hapiste gibi, henüz kuruyup dağılmış ve ölmüş değil! — Sorun onu kendinize bir yol!

Ama zincirlerinden, bağlarından boşanmış bu yaşam hastadır ve onun sağlığına kavuşturulması gerek. Birçok kötülükler onu güçten düşürmüş, yalnız zincirlerini anımsamakla acı çekmiyor o — burada bizi her şeyden önce ilgilendiren, *tarih hastalığından* dolayı acı çekiyor. Tarihin aşırılığı yaşamın biçimleyici, yoğurucu (plastik) gücünü zayıflatmıştır, geçmişi güçlü bir besleyici olarak kullanmayı bilmiyor artık. Hastalık korkunçtur ama yine de! Gençlikte doğanın verdiği uzağı görme yetisi olmasaydı, bunun bir hastalık olduğunu ve sağlık cennetinin uçup gittiğini kimse bilmeyecekti. Ama bu gençlik yine bu aynı doğanın iyileştirici içgüdüleriyle, bu cennetin yeniden nasıl kazanılacağını sezip görür; gençlik tarih hastalı-

ğına karşı, tarihin aşırılığına karşı merhem ve ilaçları tanır: Peki öyleyse nedir adları bu ilaçların?

Şaşırılmasın bundan böyle, zehir adlarıdır çünkü bunlar: Tarihsel olana karşı çare — *tarihdışı ve Tarihüstüdür*. Bu adlarla işte yeniden incelememizin başlangıcına ve onun dayanak noktasına, onun sessizliğine (sükunetine) dönüyoruz.

«Tarihdışı» sözcüğüyle ben, *unutabilme* ve sınırlı bir *ufuk* içine kapanıp kalma sanatı ve gücünü belirtiyorum; gözlerini oluştan ayırıp, bakışını yaşama, öncesiz-sonrasızlık ve eş-anlamlılık niteliğini veren şeye, *sanata* ve *dine*, çeviren güçlere de «tarihüstü» diyorum. *Bilim* — çünkü ancak zehirin sözünü edecek olan odur — o güçte, bu erklerde karşı duran güç ve erkleri görür; çünkü bilim ancak nesnelerin incelenmesini doğru ve gerçek bir inceleme olarak, yani her yerde bir olmuş olanı, bir tarihsel olanı gören ve hiçbir zaman bir varolanı, bir öncesiz-sonrasız olanı görmeyen bilimsel bir inceleme olarak kabul eder; bilim ne denli unutmadan ve bilginin ölümünden nefret ederse, bütün ufuk sınırlamalarını kaldırmaya ne denli çalışır ve insanı bilinen oluşun sonsuz-sınırsız ışık dalgalarından bir denizin içine atarsa, sanat ve dinin sonsuza sürüp giden güçleriyle de, öylesine, içten bir çelişme içinde yaşar.

İnsan orada yaşayabilseydi bari! Bir depremde kentler nasıl yerlebir oluyorsa, insan volkanik zemin üzerinde evini nasıl korka korka çabucak kuruyorsa, aynı biçimde bilimin harekete geçirdiği *kavram-depremi* insanın tüm huzur ve güveninin temelini ortadan kaldırdığında, yaşamın kendisi de öylece zayıflar, güvensiz olur ve yıkılır gider. İmdi, yaşam mı bilgi ve bilime egemen ol-

malıdır, yoksa bilgi mi yaşama? Acaba bu iki güçten hangisi daha yüksek ve daha belirleyicidir? Kimsenin kuşkusu olmasın: Yaşam daha yüksek ve egemen olan bir güçtür, çünkü yaşamı yokeden bilgi, kendi kendisini de ortadan kaldırmış olacaktır. Bilgi yaşamı şart koşar, ölyeyse her varlığın kendi varoluşunu sürdürmesi yolunda gösterdiği, taşıdığı aynı ilgiyi, bilgi de yaşamı korumak için gösterir. Öyleyse bilimin daha yüksek bir bakıcı ve gözeticiye gereksinimi var; *yaşamın sağlık öğretisi* bilimin hemen yanında yeralır; böyle bir sağlık öğretisinin vereceği yargı şu olacaktı: tarihdışı olanla tarihüstü olan, tarihin yaşamı kaplamasına (örtmesine) karşı, yani tarih hastalığına karşı doğal çözüm yollarıdır, doğal çarelerdir (panzehirlerdir). Olabilir ki biz tarih hastaları, bu ilaçlardan da acı çekeceğiz. Ama onlardan acı çekmemiz, başvurulan iyileştirme yönteminin doğruluğuna karşı bir kanıt değildir.

İşte ben burada *gençliğin,* savaşçı ve yılanöldürücülerin bu ilk kuşağının görevini biliyorum, bu kuşak, şu gelecekteki mutluluk ve ilerideki güzellik hakkında bir önsezideh başka bir şeyi olmadan, daha mutlu ve daha güzel bir kültürün ve insanlığın önünde gider. Bu gençlik hastalıktan da hastalığın çarelerinden de aynı biçimde acı çekecektir: ama yine de kendinden önceki kuşaklardan, bugünün aydın «erkeklerinden» ve «yaşlılarından» daha güçlü bir sağlığı ve genelde daha doğal bir yapısı olduğundan dolayı övünebileceğine inanır. Ama onun görevi, bugünün o «sağlık» ve «kültür»e ilişkin kavramlarını sarsmak ve o melez kavram-canavarına karşı kin ve nefret uyandırmaktır; onların kendi sağlıklarının daha güçlü

olduğunu gösteren belirti özellikle şu olmalıdır: onların, yani bu gençliğin kendisi, çağımızın pek yaygın olarak ortalıkta dolaşan sözcük ve kavram parçalarından hiçbir kavramı, hiçbir sözcük parçasını kendi özlerinin (varlıklarının) belirtisi olarak kullanamaz; tam tersine onda etken olan savaşçı, ayırıcı ve bölücü bir gücün olduğuna ve her saatte gittikçe daha yükselen bir yaşama-duygusu bulunduğuna inanılır yalnızca. Bu gençliğin daha önce de bir kültürü olduğu tartışılsın isterse — ama hangi gençlik için bu bir sitem olurdu? Kabalığı ve ölçüsüzlüğü yüzüne vurulsun isterse — ama o kendini tutmak, karar verebilmek için henüz yeterince yaşlı ve bilge değil; ama her şeyden önce onun olmuş bitmiş bir kültürü varmış gibi görünmeye ve bunu savunmaya gereksinimi yoktur ve o gençliğinin bütün avuntu ve ayrıcalıklarının tadını çıkarır, özellikle de yiğit ve gözüpek dürüstlük ayrıcalığının ve ümidin coşkun avuntusunun tadını çıkarır.

Ben bu ümit edenlerin bütün bu yalın sözleri yakından anlayacaklarını, ve onları kendi yaşantılarıyla kişisel olarak düşünülmüş bir öğretiye geçireceklerini biliyorum; başkaları ise bu arada, pekala boş da olabileceğini sandıkları, kapalı kaplardan başka bir şeyi farketmemiş olabilirler; ta ki kapların dolu olduğunu ve uzun zaman öyle kapalı kalamayacak olan kinlerin, saldırıların, hak isteklerinin, yaşama içgüdüsünün ve tutkuların bu basbayağı sözler içine doldurulmuş ve birbiri üstüne yığılmış bulunduğunu bir kez daha kendi gözleriyle görene dek. Her şeyi ışığa çıkaracak zamana kuşku duyan bu kimseleri bir yana iterek, sonuca varmak için, o ümit edenlerin toplumuna

dönüyorum; onlara tarih hastalığından kurtulmalarının, iyileşmelerinin gidişini ve gelişmesini göstermek, böylece de, yeniden tarihle uğraşmak ve yaşamın egemenliği altında geçmişteki o üç türlü anlamda, yani anıtçı, koruyucu (eskiçağcı) ya da eleştirici anlamda yararlanmak üzere yeniden yeterince sağlıklı olacakları zamana dek kendi özel tarihlerine, onlara bir benzetmeyle anlatmak için başvuruyorum. O zamana ulaştıklarından bugünün, çağın «aydınlarından» daha bilgisiz olacaklar; çünkü birçok şeyi unutmuş, hatta o aydınların her şeyden önce bilmek istedikleri şeye bir gözatmak için bütün isteklerini yitirmiş bulunacaklar; onların ayırıcı belirtileri, o aydınların görüş açısından bakıldıkta, özellikle «yetişmemişlikleri» (kültür almamış oluşları), kayıtsızlıkları ve birçok ünlü şeylere, hatta bazı iyi şeylere karşı kapalı oluşlarıdır. Ama iyileşmelerinin o son noktasında yeniden *insan* olacaklar ve insana benzer katışıksız-yığın olmaları sona ermiş olacak — bu da bir şeydir! Bundadır henüz ümitler! Yüreğimiz sevinçten taşmıyor mu, siz ey ümit edenler?

Peki nasıl varacağız bu ereğe? diye soracaksınız. O ereğe doğru yola çıkışınızın hemen başında Delphoi Tanrısı size şu ünlü sözü ile seslenir, «kendini tanı!» Bu pek güç bir sözdür: Çünkü o Tanrı, Herakleitos'un dediği gibi, «hiçbir şeyi gizlemez ve hiçbir şeyi bildirmez, tam tersine yalnızca gösterir.» Peki neyi gösterir size?

Yüzyıllar önce Yunanlılar bizim şimdi içinde bulunduğumuz aynı tehlike içinde bulunuyorlardı, yani yabancı olanın ve geçmişin baskını ile, «tarih» ile göçüp gitme tehlikesi karşısında. Hiçbir zaman mağrur bir dokunulmamışlık içinde ya-

şamamışlardı Yunanlılar: «Kültür»leri uzun zaman daha çok dışarıdan gelme, Sami, Babil, Lidya, Mısır gibi kavimlerin yabancı biçim ve kavramlarının bir kaosu idi, dinleri de bütün doğunun gerçek bir Tanrılar-savaşı idi: Aşağı yukarı bugünkü «Alman kültürünün» ve dininin yabancıların tümünün ve geçmiş çağların hepsinin kendi içinde savaşan bir kaosu oluşturduğu gibi. Ama yine de Hellen kültürü o Apollo'ca söz sayesinde katışık bir yığın olmaktan kurtuldu. Yunanlılar, Delphoi'nin öğretisine uyarak kendi kendileri, yani kendi gerçek gereksinimleri üzerinde düşünmekle ve görünüşteki-gereksemeleri yok etmekle, yavaş yavaş *kaosa düzen vermeyi* öğrendiler. Böylece de yeniden kendilerine sahip çıktılar; bütün doğunun yüklü mirasçıları ve torunları (epigonları ve artçıları) olarak kalmadılar uzun zaman, toparlandılar; o ünlü sözün pratik yorumlanmasıyla, kendi kendilerine tutuştukları o çok güçlü savaşlardan sonra, devraldıkları hazineyi çoğaltıp artıran en mutlu mirasçılar ve bütün gelecekteki kültür uluslarının ilk-kuşakları ve ana-örnekleri oldular.

Bu durum içimizden herbiri için bir simgedir: Kendi gerçek gereksinimlerine dönüp düşünerek, kendi içindeki düzensizliği (kaosu) düzene sokmak zorundadır içimizden herbiri. Dürüstlüğünün, ciddi ve doğrucu karakterinin, herhangi bir zamanda, o zamana değin boyuna başkalarının söylediklerini yinelemiş olmaya, öykünmüş olmaya karşı, bir kez de kendisinin başkaldırması gerekmektedir; işte o zaman kültürün, *yaşamın süslenmesinden* (dekorasyonundan) başka bir şey olabileceğini, yani aslında yalnızca kendini başka türlü gösterme ve saklama olan süslenmeden (dekoras-

yondan) başka bir şey olabileceğini kavramaya başlar; çünkü her süs süsleneni saklar. Böylece onda Yunanlıların kültür kavramı — Romalılarınkiyle karşıtlık içinde — iç ve dış olmadan, kendini saklama ve uzlaşım olmadan, yeni, düzeltilmiş ve iyileştirilmiş bir doğa olarak kültür kavramı, yaşam, düşün, görünüş, istenç arasında bir uyum olarak kültür, kendini açığa vurur. Yunanlıları bütün öteki kültürler üzerinde zafere ulaştıran şeyin, *töresel* doğalarındaki (yapılarındaki) üstün güçleri olduğunu, ve doğruluğun her çoğalmasının aynı zamanda *gerçek* (Wahren) kültüre hazırlayıcı bir ilerleme olması gerektiğini kendi yaşantılarıyla öğrenir böylece: İsterse bu doğruluk (gerçek kültür) ortalıkta pek de saygı gören kültürlü (aydın) olmayı ciddi biçimde zarara soksun, bütün bir süslemeci (dekoratif) kültürü devirsin isterse.

Felsefe dünyasının Chopin'i olarak niteleyebileceğimiz F. Nietzsche, zamanının tüm değerlerine baş kaldırarak insanın iç yapısına ilişkin görüşleriyle S. Freud'un kuramlarını öncelemiş, XVIII. yy.ın liberal Aydınlanma düşüncelerine karşı çıkmış, Demokrasi yerine Aristokrasiyi önermiş, ateismi savunmuş, yararcı ahlaka saldırmış, insandaki yıkıcı (Dionisos) ve yapıcı (Apollo) yana dikkati çekmiş bir düşünürdür. Bilgi, tarih ve Değerler alanına acımasız eleştiriler yönelten Nietzsche, bilgiye ilişkin instrümentalist kuramı geliştirerek Pragmatisme ve Instrümentalisme öncülük etmiş, doğruluğun ölçütü konusunda da perspektivist çözümlemeyi temellendirmiştir. Yanlış anlaşılan "Üstüninsan" kavramıyla 1930'ların Almanya'sında, düşünceleri Nasyonal Sosyalistler'ce saptırılarak kendi görüşleri doğrultusunda kullanılan Nietzsche'nin felsefesi bu nedenle bir çırpıda derlenip toparlanamamakla birlikte, yine de yaşama, tutkuya varan bir sevgiyle bağlanma olarak özetlenebilir. Somut yaşamı en üstün değerlerden biri olarak benimseyen filozof, bir moralist, deneme ve aforizmalar yazarı, dil ustası ve ozan olarak çağımızı etkilemiş, düşünceleriyle de tüm Batı metafiziğine mantıksal bakımdan son vermiştir.

ALTINCI BASKI

ISBN 975-468-060-4

9 789754 680607